

caiete critice

5 (307) / 2013

Revistă editată de **Fundația Națională pentru Știință și Artă**

Director: **Eugen SIMION**

5 (307) / 2013

Universul poetic la 1870.

*„Megalografia” unei
epoci de tranziție.*

Amurgul dimineții.

„Poezia de salon” (II)

de Eugen Simion

*Conceptul de
identitate*

de Thierry de Montbrial

*Constantin Noica
în corespondență
cu Eugen Simion*

Eugen Simion '80

Thierry de Montbrial,

Jacques de Decker,

Srba Ignatovic,

Mircea Martin, Marian Barbu

*Ipostaze ale eului
critic și „memorie
a literaturii”*

în „cărțile vorbite”

de Nicoleta Ifrim

CAIETE CRITICE

caiete critice

Revistă editată de
*Fundația Națională
pentru Știință și Artă,
Grupul interdisciplinar
de reflecție*

și
Editura Expert,
sub egida
Academiei Române

Nr. 5 (307) / 2013

Redacția:

Eugen SIMION
director

Valeriu IOAN-FRANC
redactor-șef

Lucian CHIȘU
coordonare editorială

Aida SARCHIZIAN

Andrei GRIGOR

Bogdan POPESCU

Daniel CRISTEA-ENACHE

Călin CĂLIMAN

Maria MOLDOVEANU

Ana-Lucia RISTEA

Oana SOARE

Mihaela PINTICĂ

Nicolae LOGIN

Luminița LOGIN

EDITURA
Expert

Tel.: 318.24.38; 318.81.06

E-mail: edituraexpert@gmail.com

office@fnsa.ro

ISSN: 1220-6350

ISSN (on-line): 2285-5041

Colegiul editorial:

Mihai CIMPOI

Jacques De DECKER (Belgia)

Serge FAUCHEREAU (Franța)

Valeriu IOAN-FRANC

Jaime GIL ALUJA (Spania)

Klaus HEITMANN (Germania)

Radivoje KONSTANTINOVIC (Serbia)

Evangelos MOUTSOPOULOS (Grecia)

Mihail METZELTIN (Austria)

Thierry de MONTBRIAL (Franța)

Maurice NADEAU (Franța)

Basarab NICOLESCU

Dumitru ȚEPENEAG

caiete critice

Revistă editată de **Fundația Națională pentru Știință și Artă**

Director: **Eugen SIMION**

Universul poetic la 1870.

*„Megalografia” unei
epoci de tranziție.*

Amurgul dimineții.

„Poezia de salon” (II)

de Eugen Simion

*Conceptul de
identitate*

de Thierry de Montbrial

*Constantin Noica
în corespondență
cu Eugen Simion*

Eugen Simion '80

Thierry de Montbrial,

Jacques de Decker,

Srba Ignatievic,

Mircea Martin, Marian Barbu

*Ipostaze ale eului
critic și „memorie
a literaturii”*

în „cărțile vorbite”
de Nicoleta Ifrim

CUPRINS

5/2013

FRAGMENTE CRITICE

- Eugen SIMION: Universul poetic la 1870. „Megalografia” unei epoci de tranziție.
Amurgul dimineții. „Poezia de salon” (II)
The Poetic Universe in 1870 (II) 3

A GÂNDI EUROPA

- Thierry de MONTBRIAL: Conceptul de identitate
The Concept of Identity 11

CRONICI LITERARE

- Nicoleta IFRIM: Ipostaze ale eului critic și „memorie a literaturii”
în „cărțile vorbite”
Stances of the Critique Self and the “Literature Memoirs” in “Spoken Books” 20
- Alina CRIHANĂ: Între etica rezistenței și rezistența prin estetic
Between the Ethic of the Resistance and Resistance through Ethic 31

DOCUMENT

- Constantin Noica în corespondență cu E. Simion
Constantin Noica in Correspondence with E. Simion 42

EUGEN SIMION 80

- Thierry de MONTBRIAL: «Qu’un ami véritable est une douce chose»
That a True Friend is Nice 47
- Jacques de DECKER: L’inspireur du “Cercle du Bucarest”
The Inspiration of “The Bucharest Circle” 49
- Srba IGNATIOVIC: Eugen Simion sau veritabila, nescolastica înțelepciune
E. Simion or the Genuine, Unscholarly Wisdom 51

Mircea MARTIN: Eugen Simion – Construcția de sine

Eugen Simion – Building oneself 57

Marian BARBU: Trăind lângă modele

Living next to Models 60

COMENTARII

Caius Traian DRAGOMIR: Ce s-a întâmplat între timp?

What Happened in the Meantime? 63

Gabriela ILIUȚĂ: Rețele paratopice în romanul *L'Espionne*

al lui Constantin Virgil Gheorghiu (II)

Paratopical Nets into Virgil Gheorghiu's Novel l'Espionne 66

Narcis ZĂRNESCU: Educația globală și conceptul de civilizație pluralistă

Education global benchmark for a pluralistic civilization. 74

Ilustrația acestui număr:

Adina Romanescu

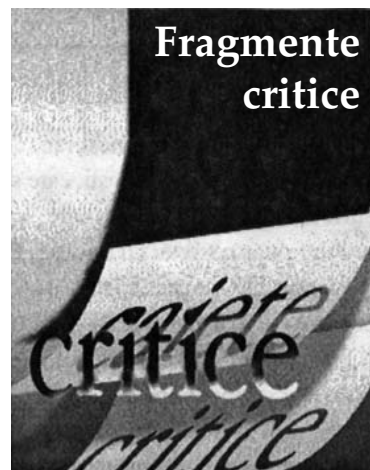
Acest număr a apărut cu sprijinul

Primăriei Sector 2 - București,

primar Neculai Onțanu

Eugen SIMION*

Universul poetic la 1870 «Megalografia» unei epoci de tranziție. Amurgul dimineții. „Poezia de salon” (II)

Résumé

Studiul de față face o încercare critică de a defini lirismul minor, de fundal, într-o epocă în care se afirmă valori ale literaturii române clasice și se petrec schimbări majore în lirismul secolului XIX prin apariția lui Eminescu, care fixează această bulversare radicală din poezie a momentului 1870, dându-i numele său. Se face o analiză profundă a receptării critice maioreștiene față de scriitorii epocii, unii căzuți azi în desuetudine și supraevaluați atunci, alții, mai valoroși ori de prim rang, judecați fără profunzime și în linii mult prea generale.

Cuvinte-cheie: Titu Maiorescu, poezia minoră, lirismul poezilor clasici, receptarea critică, poezia de salon

L'étude ci-après entreprend une démarche critique pour définir le lyrisme mineur, d'arrière plan, dans une époque où ce sont les valeurs classiques de la littérature roumaine qui s'affirment et dans laquelle il y a des changements majeurs dans le lyrisme du XIX-ième siècle par l'apparition du poète M. Eminescu, qui fixe ce radical bouleversement dans la poésie du moment 1870, en lui donnant son nom. On fait une analyse profonde de la réception critique de T. Maiorescu à l'égard des écrivains de l'époque. Certains, tombés aujourd'hui en désuétude, sont surévalués à ce moment-là par la critique maiorestienne, d'autres plus valeureux ou de premier rang, sont jugés sans profondeur et en lignes trop générales.

Keywords: poésie mineure, critique de T. Maiorescu, Mihai Eminescu, la "poésie de salon", le lyrisme du XIX-ième siècle

Dacă Vasile Pogor nu are mari ambiții de poet și, când se apucă să scrie versuri, le compune cu o anumită ironie de cârtitor instruit, Nicolae Nicolescu (1835-1871) își poartă convențiile pe față, inclusiv pe aceea ce reclamă neputința de a vorbi despre frumos sau de a-și plânge nefericirea. „Nu poci a mă jăli” – scrie el. Este urmărit pretutindeni de „un angel de urgie”, umblă mereu pe o *potecă singuratică* („poteca” este spațiul de acces spre marile mituri ale poeziei care sunt fiicele solitudinii și, firesc, ale suferinței!), în fine, poetul Nicolescu doar-

me timp de patru ani „pe un pat de doliu” ca un câine-n bățatură... Aceste imagini se repetă în chip alarmant și vor să sugereze un etern „suspîn al conștiinței” poetice. Formula ușor umoristică se poate totuși reține pentru că sugerează o mentalitate mai generală în epocă. Dacă și conștiința suspînă neîncetat, când ar trebui să judece cu luciditate, ce putem aștepta, atunci, de la sufletul poetului? Suspînul este, fatal, instrumentul lui de expresie... Pentru Nicolescu devine chiar o proprietate și o profesiune. G. Călinescu îl suspectează de

* Academia Română, președintele Secției de Filologie și Literatură, directorul Institutului de Istorie și Teorie Literară "G. Călinescu"; Romanian Academy, President of the Philology and Literature, Director of the History and Literary Theory Institute "G. Călinescu", e-mail: eugensimion@fnsa.ro.

impostură și zice că „lipsa de talent este la el aproape desăvârșită”. Junimiștii arată însă mai multă îngăduință. Maiorescu îl citează în studiul din 1867 (în seria „cu poezii mai bune”), dar îl șterge de pe listă în 1891. Îl cunoscuse la Paris și, în scrisori, îl numește, cardinal, „frate Niculene”. G. Panu este mai decis în privința valorii poeziei fratelui cu mari probleme de sănătate (a murit, se știe, nebun!): „natură poetică în toată puterea cuvântului”. În toată puterea cuvântului este mult spus, dar pentru a vedea temele și clișeele poeziei de la 1860-1870, Nicoleanu merită a fi citit. De altfel, G. Călinescu îi acordă în *Istoria* sa aproape trei pagini. La ce bun dacă lipsa de talent a nefericitului Nicoleanu este „aproape desăvârșită”?

Temele poemelor jeluitoare ale lui Nicoleanu sunt temele primului Eminescu, cel dinainte de *Epigonii*, mai puțin, de bună seamă, geniul lor poetic tânăr și, cum zice Maiorescu, *iubitor de antiteze*. „Plânsul” este elementul care nutrește versurile fratelui Nicoleanu, în toate situațiile, stările lui de existență. „Un plâns de vecinic doliu” în amor sau în momentele de exaltare patriotică (există și acestea). „Lăcrimez și mă gândesc” – scrie el într-un poem în care sintetizează mai toate figurile, culorile și parfumurile amorului măreț și nefericit: „o tăcere voluptoasă”, „paloarea melancolicului crin”, „formele cerești”, „delirul voluptoaselor plăceri”, „sânul fraged” din care curg râuri de plăceri divine... Lipite pe o pagină, aceste poze lirice din care, prin repetiție, s-a scurs orice semnificație profundă, personală, formează un enorm colaj de sublimități prăfuite, vexante pentru spirit, ușor de luat în derizoriu. Iată un portret dedicat unei „sfinte năluciri” pierdute în care se îmbulzesc convențiile lirice:

„Era zveltă ca o nimfă și cu sânul voluptuos,
Dulce, timidă, tăcută ca visul misterios,
Ca suflarea arzătoare, cu privirile adânci,
Mîndră, iute, nesupusă ca șoimul născut pe stânci,
Ș-apoi blândă, rușinoasă și cu ochii la pământ

Ca o soră-n rugăciune, dinaintea unui sfânt.
Astfel strălucea iubita și tot astfel dezvălesc
Prin oglinda suvenirii chipul său dumnezeiesc.
Deși azi tăcut și singur ca o piatră de mormânt,
Eu nu mai simț decât dorul zilelor ce nu mai sunt
Și c-un ochi pătruns de milă și pe jumătate-nchis
Lăcrimând aștept sfîrșitul – vai!”

și, la urmă, un potop de lacrimi și ideea că cine nu poate plânge nu poate simți. Așa că: „tot mai simt încă divina trebuință de a iubi”.

Divina trebuință se îndreaptă, apoi, spre o „nobilă, frumoasă și palidă regină” (*palida regină* este o imagine eminesciană!), o „zee bună, plăcută, generoasă” urmată de „nimfele vergine” și, după acest paradis de virtuți și frumuseți sublimе, vine infernul din inima feminității. Aici se manifestă „vârtejul de patimi desfrânate”, sufletele sunt abandonate și amorul divin este umilit... Pe această ecuație morală se ridică toate poemele lui Nicoleanu, cel mai „eminescian” dintre acești poeți de salon de la început de zgustați de lume, apăsați de un terorizant „dor și jale”. Sentimentul lor este că trăiesc „într-un timp de nesimțire” și că adevărata patrie este în ceruri, iar libertatea în mormânt (*Dor și jale*). Tema *Epigonilor* revine obsedant în aceste versuri de un profetism obosit și, deseori, caricatural prin lipsa de expresivitate estetică:

„În zadar ascult și caut, stau în loc și mă gândesc:
România, țară scumpă, nicăieri nu te găsec”

Nicolae Nicoleanu a scris și un poem dedicat urii, un fel de blestem diluat, în care nu negația violentă domină, ci suspinul, jalea, indignarea. Ce detestă mai mult poetul logodit cu suferința? *Femeia prefăcută, vanitoasele palate*, „casa ne-ngrijită, infidelă și luxoasă”, „noaptea, adâncimea și cărările profunde” (!?). El urăște pe „poetul lingău câine, fără stimă de onoare”, în fine, poetul „trist, tăcut

și părăsit” – cum îi place să-și spună, „obosit de întristare” – amestecă într-un mod comic urile sale încât, la urmă, blestemul devine un inventar al depresiilor și al micilor abateri de la morala bună. Femeia care nu-și crește bine copilul și nu-și îngrijește casa cum trebuie stă pe această listă de ingratitudini omenești alături de nopțile adânci și de cărările profunde!... și de poeții care laudă tiranii și insultă, astfel, libertatea! Un amestec de planuri și de voci care anulează și ura și poezia ca atare... Blestemul, așadar, nu-i reușește nefericitului (la propriu) amant liric al zeelor, reginelor pale și al damelor „vorbitoare, frumoșele și nurlii”, în fine, poet-gânditor fără metafizică, convins că timpul în care trăiește este „nesimțit” și că, în genere, „toate trec, toate se schimbă” în lume. „Dar acum – scrie el într-un vers conclusiv – totul e rece, trist și tăcut”, urmat de cugetarea: „timpu-i greu, noaptea profundă, e târziu, dar ce le pasă”...

Putem ridiculiza ușor aceste versuri bocitoare, dar n-ar trebui s-o facem pentru că în ele și în altele citate mai înainte se poate bănuia o sensibilitate reală de poet. Poet minor, desigur, pentru că, la temele pe care le aduce în poem, i-ar fi trebuit alte mijloace lirice pentru a le da expresivitate. Versurile au însă o anumită sinceritate care creează simpatie la lectură. În fond, poetul resemnat „în plâns de vecinic doliu” (formulă memorabilă în stângăcia ei!) este, în modul său și cu mijloacele poetice modeste de care dispune, un fel de contabil care se străduiește să noteze, în registrul socotelilor lui, toate idealurile, nefericirile omenești și toate stereotipiile poetice din vremea sa... Merită a fi citit măcar pentru acest fapt...

*

Mai puțin harnic este contemporanul său Nicolae Skeletti (1837-1872), aghiotant o vreme al domnitorului Mihail Sturza. Traduce, după cum am arătat, *Faust* împreună cu Vasile Pogor, traduce, de asemenea, din Heine, Uhland, Lamartine. Când scrie versuri, modelul său este, de ne luăm după dedicații, pe de o parte, Ossian (modelul poetic al generației de la 1848!), pe de alta – și aceasta este nuanța inedită – eroul din *Suferințele tânărului Werther*. Versurile, luate

în sine, sunt cu totul modeste: comentarii, scenarii imaginare cele mai multe în marginea operelor celebre. Faust rătăcește prin ceruri (adică visează la idealul nemuririi!), dar vocația lui este pe pământ, așa încât: „Cât de sus, nu poți fi alta, Faust, decât muritor”. Sugestia este că doar amorul poate să înalțe pe om „pân’rai” (*Lui Faust*). Demonstrația acestei idei banale este deplorabilă liric. Colonelul scrie și versuri patriotice în stilul Alecsandri (*Dedicație lui Ștefan cel Mare*), cu aceleași scheme complet inerte. De semnalat un clișeu ce a rămas în limbajul publicisticii daco-romane: „cerul nemuririi”. Sunt și altele care, în alt limbaj, ar fi putut semnifica o emoție lirică: stelele lucrătoare care cad sunt *lacrimile nopții*, dar militarul sentimental, admirator al lui Werrsther, vine numaidecât cu o analogie care anulează impresia dinainte: lacrimile nopții sunt precum „lacrimile multe și arzânde pe care le varsă o fecioară disperată pe mormântul iubitului”. O convenție lirică tocită se varsă abundent în altă convenție, de sursă romantică, tocită și mai tare...

Suspinul este totdeauna falnic în versurile poetului cu *harpa plângătoare*. O spune indirect, omagiind pe mesianicul Ossian: „suspinul eroic [al] unui suflet întristat”. Nicolae Skeletti depune și el o lacrimă eroică pe mormântul acestui model pe care romanticii români mesianici și, în același timp, foarte melancolici îl frecventează adesea:

„Ossian a tale cânturi pline de
melancolie,
De durere și suspine au pătruns sufletul
meu,
Ș-am vărsat cu tine lacrimi, când în
cruda bătlăie
A căzut eroul tău.
Tu jeleşti a lui cădere și o faci nemuritoare,
Prin a tale triste cânturi, prim mărețul
tău suspin,
Și-a ta muză se înalță cu-a sa liră-ncântătoare
Pe Parnasul cel divin!”

Mai potrivit, mai pilduitor pentru sensibilitatea poezilor de la 1870 este modelul Werther pe care îl recomandă Skeletti

într-o *dedicațiune*. Ideea dedicațiunii este că pământul (adică lumea contemporană decăzută, contingentul, prezentul istoric mic și insensibil!) nu-i demn să primească simbolul unei suferințe sfinte – amorul. Nu-i deloc demn să asculte suspinul lui dumnezeiesc:

„Tu ești poema vieții, tu leagănul,
mormântul,
Simbol de suferință, ești suflul cel divin,
În tine se-mpreună și cerul, și pământul,
Tu ești al omenirii cel mai înalt suspin!”

Poemul a fost scris la „Răpedea” în 1870. Esteticeste este nul, dar ca expresie a unei stări de spirit generale (idealul moral al unei generații poetice în căutare de modele), poemul plin de truisme poate fi un indiciu. O curiozitate: tinerii disperați de la 1870 încearcă să schimbe lumea nedreaptă printr-un veritabil cult al suspinului, o poetică a chinului, o terapeutică a suferinței. Închipuite sau reale, dar mai ales închipuite, toate acestea domină universul lor poetic și fecundează imaginarul lor liric, cum vom vedea în continuare...

*

Revenind la Dimitrie Petrino (1838-1916), înrăitul dușman al lui Eminescu, observăm că el cumulează în versuri haotice și zgomotoase cam toate banalitățile, clișeele, convențiile, pe scurt, fantasmagoriile literare ale timpului. Un veritabil personaj de tragicomedie în epocă¹. Eminescu l-a iertat și, făcându-i un necrolog, i-a recunoscut talentul („talent a avut, poet era!”). G. Călinescu, negându-i pe drept talentul, îi recunoaște cursivitatea limbii: „în provincia lui Arune Pumnul și a lui Samson Bodnărescu, Petrino e întâiul cu limba nepelitică”. Poate fi limba nepelitică, dar versurile, ca atare, sunt incongruente și sărace. „Mici versurile”, scrie Petrino în *Menirea cântecelor*. Le trimite „iute” în lume să-i poarte suferința „pe aripi de idei”. Ideile nu se văd, iar *versurile* străbat în lung și în lat planeta. Este câmpul lor de desfășurare. Într-un loc, autorul laudă „valea

verde” (spațiul romantic predilect al romanticilor români din mai multe generații!), în altul Petrino optează, ca spațiu de reverie, pentru *câmpie*:

„te salut deci dar câmpie”,
dar trece repede la *stânci* și la *dealuri* și
le salută și pe acestea cordial:
„pe voi, stânci, și pe voi dealuri

Și pe tine, răușor”...

ca să ajungă, în final, la satul în care s-a născut („leagăn dulce-al vieții mele”). Nu stă nici aici prea mult, pentru că, în alt poem, îl vedem la *mare*, într-o *barcarolă*, bătând cu lopata „valul spumegos”. Voiajul continuă. Fantezia lui ușoară, sprintenă ajunge din nou la *văi frumoase* și la *morminte*, apoi pe valurile Prutului, pe „stânci pustiite” și în numeroase alte locuri în care cresc *roze purpuri*. Spațiul de securitate pare a fi, totuși, „valea adăpăstoasă” – cum am precizat la începutul acestui capitol –, iar muza lui pentru „divina poezie” pe care visează s-o scrie se cheamă Victoria. Dacă înțelegem bine, este o *copilă bălăioară* care, atenție!, cuprinde în sânul ei necuprinsul:

„Lume, cer și Dumnezeu”

Vers celebru prin absurditatea lui. Este la concurență cu altul în care Dumnezeu se arată pe pământ „cu o față de femeie”. Se arată, se înțelege, pentru el, poetul, adorator mistic al amorului, iar fața de femeie a lui Dumnezeu este fața iubitei divine, nease-muita Victoria. Dimitrie Petrino nu păcă-tuiește – se observă bine – prin modestie, nici prin sărăcia imaginației. Mai coerent – dar nici acesta prea mult – este *Blestemul* (un gen care face carieră în poezia română). Petrino blestemă totul: „ceasul nenorocit”, „ziua cea fatală”, „legea în natură” ce aprinde amorul și apoi îl risipește, „soarta trădătoare”, în fine:

„Blastăm tot ce mă încântă:
Păsări, codri, flori, Zefir;
Pânea care mă hrănește,
Aerul care-l respir...
Și, în urmă, cu durere

1 Vezi un bun eseu biografic de Eugen Lungu, *Antologia poezilor junimiști* (p. 107-126), de care mă servesc în acest capitol.

Blastăm tot, de-i bun sau reu!
Și-n blestemul meu de moarte
Blestemat o să mor eu!"

Ultimul vers este de reținut. Mai pot fi citate câteva din niște *suspinuri reflexive*, atunci când poetul contemplă cadavrul iubitei (temă baudelairiană):

„Și cu fruntea-n gălbenită
Dormi un somn fără hotar
Ochiul tău nimic nu vede
Sânul tău nimic nu crede
Moartea crudă te-a răcit,
Floarea ta a desflorit”,

exceptând, evident, ridicolul *sân care nu crede*. Ultimul vers (Floarea ta a desflorit) e, în simplitatea lui, de notat. Căci pot intra în memoria colectivă nu numai versurile frumoase, ci și acelea care scrântesc logica și curtează ridicolul sublim. Agitatul, ingraturul și veninosul poet cu limba nepelnică (să admitem!) este destinat pentru asemenea performanțe involuntare...

Petrino, putem conchide, cel mai ridicol, cel mai ambițios și, poate, cel mai aberant dintre poeții minori din timpul său, este din aceste motive un poet de reținut pentru că rareori un spirit adună la un loc atâtea eșecuri ale retoricii poetice. Am putea spune despre el, ca celebrul Pirgu: „e drăguț, are părțile lui”...

*

Theodor Șerbănescu (1839-1901) merită, în schimb, mai multă atenție decât i-a arătat critica literară. Maiorescu îl remarcă în două-trei propoziții generale. Într-un sonet, generalul amorezat (am putea spune, cunoscându-i biografia plină de aventuri, că Șerbănescu este chiar un mareșal al amorului!) definește modest, succint și cât de cât expresiv natura darurilor sale: ele apar și mor „într-un caduc, platonice cult”. Nu-i rău spus. În alt poem (*La Danubiu*) dăm peste două versuri frumoase:

„Reptil lichid, gigantic ce stai întins a
lene,
Cu capul tău în mare, cu coada între
stânci!”

Basarabia îi apare „ca o sarică largă pe

umeri atârnată”, de pe malul celălalt al Prutului aude „un bocet încet și-nădușit”, în aer se rotesc „ciorile” (o pasăre inestetică!) și, ca să nu fie suspectat de superstiții, generalul se apără cu un vers remarcabil în nuditatea lui:

„Sunt poet și am iluzii, ceva-mi spune:
nu te teme!”

Într-un poem (*Dura lex*), citat de istoricii literari fie în favoarea, fie în defavoarea lui, Theodor Șerbănescu face ceea ce mai înainte se numea poezie de meditație, iar pe la începutul secolului al XX-lea poezie de concepție. Este o reflecție modestă despre dor și despre „haosul smintirei” ce domnește în lume. Versurile au cursivitate și chiar o anumită pregnanță în încercarea de a sensibiliza liric noțiunea de fatalitate:

„O dor, simț tainic, care ne-arăți în
sparta-ți poală
Chimere dintr-o lume ce numai o visăm,
De câte ori o formă noi încercăm să-ți

dăm
Și ne-o-nsușim, – ea, forma, e colivia
goală,
Iar tu tot ciocârlia, ce sus... sus
ascultăm.
Și cine pe pământul, pribeag în largul
spațiu
Nu-și are dorul dușman în care într-o zi,
Ca fluturii în flăcări el se va mistui?
Și totuși spre el omul gravită cu nesațiu
Pe când el îi sclipește de dincolo
d-„a fi”.
„A fi” nu-i treaba noastră. P-aceeași
veche cale
Mânați de-aceleași patimi d-apururea
fatale
Ființei noastre – fie de orice vârstă, sex –
Noi trebuie să trecem la rând, prin uda
vale
A plângerilor noastre... „A fi” e: *Dura
Lex.*”

Versificatorul perseverează pe această
cale și în alte compoziții. În *Noctu* evocă pe
Cain, asasinul fratelui său, simbolul răului
absolut, și *viermii* ce cotropesc lutul. Semn
că *urâtul*, *dizgrațiosul*, pe scurt: valorile ne-
gativității materiei, încep să intre în uni-
versul poeziei:

„Și viermii care mișcă p-acest pat mic de
tină
Se cred giganți... nebunii! Cât înșă
s-amăgesc...
De-i mare ceva, este dorința ce s-anină
De golul lor în suflet – paingen sufle-
tesc!
Paingen monstru, a cărui gigantice
picioare
Ating lumi ideale, pășind din nor în nor,
Dar care țese-n suflet tot pânze
peritoare,
Care se sparg de musca ce le petrece-n
zbor.
Pe când omul s-agită cu un nemernic
verme
Ș-aspiră nemurirea pe al scurtei vieții
plai,
Eternitatea rece și mucedă de vreme,
Își râde de minuta cât ține al său trai”.

O notă bună, dar, pentru Theodor Șerbă-
nescu. I-aș mai cita un vers care amintește
de Musset și de sugestia că poetul a sosit
prea târziu într-o lume prea bătrână:

„Ah, mi s-a urât atâta cu
o lume-mbătrânită”

În același poem (*Între vis și viață*), pus sub
semnul lui Lamartine, condamnă emi-
nescian *gloria* deșartă (o socotește o crimă!),
în alt poem numește neinspirat pe Maio-
rescu „vultur ce fixează pe Dumnezeu” și
scrie că privirea lui este dulce și blândă, cra-
niul lui „pare o boltă de cer”, iar gândirea
lui profundă se mișcă – atenție! – „ca lumile
mândre în largul etern”... *O gândire care se
mișcă ca lumile mândre în largul etern* – este o
propoziție aiuritoare. Nu-i singura în acest
elogiu fără nicio noimă lirică. Când e să pro-
slăvească iubirile sale – care, se pare, au fost
numeroase – poetul-general inventează me-
tafore de preț. Adică seducătoare. Femeia
este comparată, mai întâi, în felul lui
Eminescu, cu o „madonă cu chip blând”.
Inima îndrăgostitului arde, ca într-o cătuie,
„tămăia dorului” (o imagine scrisă de un
suprarealist involuntar cu o jumătate de
secol mai june decât Ilarie Voronca, expert,
cum se știe, în *metafora-obiect!*). Pe Alinta –
frumusețe rustică – o cheamă în pădure ca
să culeagă fragii ce-i sunt dragi când îi vede
arborati „pe sânul [ei]”... Invitație, iarăși,
bizară. Uneori, mai aproape de logica senti-
mentală și de facilitățile talentului său,
Șerbănescu scrie romanțe în care se arată
șăgalnic și, totdeauna, filosof resemnat
(*Umbra*):

„în cartea oarbelor destine,
pe semne astfel mi-a fost dat:
Când te-oi vedea, să fug de tine,
Și când lipsești, eu să te cat”.

Adoră, de bună seamă, femeia pe care o
numește „minunea cea mai mare” a lui
Dumnezeu. Pe o Magdolină² o consideră
corespondentul lui Lucifer pe pământ. Doi
poli, dar, există în univers: „ici, jos, o
Magdolină / acolo sus, un Lucifer”... Există
și un al treilea pol în imaginarul acestui

2 Pe muza lui G. Crețeanu o cheamă Magdalina.

neobosit bard al amorului, și acest pol profan este chiar el, bardul plin de „aiureli divine”... Capodopera sa, în seria acestor romane deteriorate ca niște plăci de patefon prea mult folosite, este *Paltenul blestemat*. Găsim aici o minimă fantezie și o abilitate de versificator îmbătrânit în asemenea prefăcătorii simpatice:

„Între fereastra mea și-a ta
Un tânăr platen se-nălța.
Și cât de lungă vara este,
Când ne cătam pe la ferestre
Cu frunza-i deasă el oprea
În drum, privirea ta și-a mea.

Atât de mult l-am blestemat
Că frunza i s-a scuturat.
Dar cu căzuta-i frunză deasă
Ai părăsit vecina casă...
Fereastra ți-o prea văd acum –
Dar chipu-ți dulce nicidecum!”

*

Din această fotografie de familie nu poate lipsi bucovineanul Samson Bodnărescu (1840-1902), cu un doctorat în filosofie susținut la Giesen, în Germania, autor de piese de teatru cu teme luate din istorie și de versuri reflexive în maniera poetică a momentului. Maiorescu îl citează printre poeții „direcției nouă”. În poeme, este imitator învederat al lui Eminescu. Îi reproduce temele și ritmurile, cu o notă vag reflexivă, mai degrabă moralizatoare. A citit cărțile din scoarță în scoarță și n-a găsit nicio mângâiere pentru durerile omului (*Nicăieri mângâiere*). Stă în odaie și luna palidă i-o luminează cu umbre din ce în ce mai scurte, iar el, tot palid, varsă lacrimi și jelește încet „dorul cel cumplit” (*Calea sigură*). Ca și Eminescu, evocă „o colibă tănuită [...] cu păreți înguști de lut” (o primă imagine a spațiului de securitate!) – în care să nu pătrundă durerea neîndurată a lumii (*Odihna din urmă*). Pasărea simbolică în acest imaginar poetic scos mai degrabă din cărți este „ciocârlia” (ea cântă „versuri cerești”), iar dintre flori, Samson Bodnărescu alege întâi „sărmana albăstrea”, apoi *brândușa*, după care – din sfera universului vegetal – mizează pe *salcie* și *trestie*, specii

moi și triste. Nu-i totuși un poet bucolic și nici nu are o preocupare pentru poetica realului. Este un visător incurabil și reveriile sale circulă de la „malul nalt de cridă” la „movili de bolohani” (iată un element inedit – inestetic – în poetica timpului, fixată de regulă asupra temelor și obiectelor reputat lirice!) și, de aici, la „cârja hădă întoarsă pe iarba [ce] stă lungită” și la „crengile uscate” prin care trece duios și poetic vântul (*De crește durerea*). Copierea melancoliei eminesciene, cu elemente de referință din natura complice, este evidentă:

„Printre crengile uscate
Cântă vântul vers duios,
Glasu-i sufletu-mi străbate,
Simt un tremur dureros.
Și mă-ntorc cătră grădină,
Crengi între, întreb și vânt,
Așa greu de ce suspină
De ce-i jalnic al lor cânt?
Nu-mi răspund. O frunză vine,
Se oprește lângă mine,

Și din fața ei cetesc,
Vânturi, crengi de ce jălesc.
Și de ce mi se mânănește
Sufletul așa de mult,
Și de ce durea-mi crește,
Făr'de margini, când le-ascult".

Nota eminesciană este izbitoare (aproape de pastişă) în *Șăgi câmpenești* unde apare și Făt-Frumos. El doarme în luncă și trestiile, sălciile, luntrele şușotesc, își dau ghionți și uneltesc („smomindu-se”) să-l necăjească: „Hai! să-i facem una-ncolte”. Apare, în fine, Ileana și idila se deplasează în crâng... *Crângul* este încă unul dintre locurile în care se desfășoară iubirea pură, fără senzualități, a romanticilor noștri. El stă în centrul spațiului imaginar eminescian. Bodnărescu, care suferă în mod evident de complexul decenței, purifică și mai tare poemul erotic. Nicio umbră de complicitate a simțurilor nu se strecoară în spațiul poetic rustic în care au loc asemenea întâlniri șagălnice. Poeții din vremea lui Maiorescu sunt, repet, excesiv de pudici când este vorba de complicațiile erosului. Samson Bodnărescu – om blând, tăcut, încet în viața de toate zilele, spun junimiștii care-l numesc „leneșul Bodnărescu” – așază peste lucrurile și gândurile din poem un vâl care ascunde brutalitățile realului. Fumurile din horn sunt „bălaie”, bordeiul izolat îi pare, pe vreme geroasă, „un curtizan întroienit”... Iubirea – tema predilectă – cere mereu singurătate și locuri de la sine poetice, cum ar fi „malul singuratic”, valurile legănătoare, luntrea romantică, ste complice pe cer (*Haide, dragă*).

Are și el o patrie imaginară – „o patrie pierdută” – pe care o cântă în poeme de meditație triste (în stilul, în continuare, al lui Eminescu!) și o fixează geografic în tablouri câmpenești în maniera din *Pasteluri*. Pune totul în poem: *ursita, răul, nenorocirea, iubirea, trecutul și prezentul, timpul „bătrânul zugrav”* etc. Versurile sunt mai bine articulate:

„Stau vremile trecute cu cele viitoare
În cumpănire dreaptă a vieți-mi
trecătoare;
Spre una și spre alta privirea mea

se-ndreaptă,
Și amintiri trecute în suflet îmi
deșteaptă,
În întrebări asupra unui biet viitor,
Acoperit ce zace sub vâlul vremurilor.
Și greu mai pot cunoaște ce-a fost, iar ce
va fi
Cu mintea-mi omenească nu pot
descoperi.
Nu pot, dar știu desigur că binele învins
De rău, neomenie, e pentru mine stins.
Că lacrimi după dânsul din ochiul meu
n-oi șterge;
Altora de li place, ei după el alerge,
Căci daruri mai înalte decât lumescul
bine
A pregătit ursita în lume pentru mine.
O! ne-ntrecute daruri! în loc de amărăre
Sădi în al meu suflet tot ce-i mai sfânt...
iubire!
Pe-aceasta o voi duce inima-mi, ce
geme,
Pe calea vieții mele în viitoare vreme.
Ș-așa la întrebare: ce-a fi? Îmi spun cu
drag:
Voi fi cu-a mea iubire până pe-al morții
prag”.

Pe la 1895, pudicul Samson Bodnărescu continuă să-și noteze tristețile liniștite și să evoce *amurgurile dimineții* (este timpul lui poetic, momentul de desfătare a spiritului hrănit cu melancolii și regrete, cu decepții blânde, resemnări luminoase), ducând cu fidelitate și cu un talent modest și cinstit firul început în poezie de geniul lui Eminescu. Două versuri mi se par emblematice pentru acest simpatic poet de escortă care, cum scrie într-un loc, a vrut ca „durerea adâncă să o prefacă în artă”. N-a prea reușit. Câteva versuri smulse din proza lui poetică îi caracterizează ambițiile. Iată versul emblematic citat de mai multe ori până acum:

„înfruntă cu iubire amurgul dimineții”
și al doilea vers din distihul ce urmează:
„Din marile secrete atâta numai știu:
Ce nu-nțelege mintea cu inima dorim”

Thierry de
MONTBRIAL*

Conceptul de identitate

Résumé

Ne preocupăm în această expunere de explorarea sentimentului de descompunere și fărâmițare a personalității pe care o au francezii, sentiment specific nu doar Hexagonului. În condițiile în care viitorul Franței este Europa, fapt care îi sperie pe mulți dintre francezi și departe de a vedea în el un progres, ei îl văd ca pe o invazie a forțelor obscure. Pentru ca Franța să joace rolul de motor al construcției europene, trebuie ca francezii să descopere plenitudinea istoriei și să-și lărgescă orizontul spațio-temporal. Există o teamă de disoluție a identității naționale, precum în Austria de exemplu, teamă suscitată de discutarea noțiunii de identitate. Este evident că identitatea unei națiuni poate fi redusă la câteva elemente minimale: pentru S.U.A – este Constituția, pentru Franța – statul și limba. Noi, francezii, nu construim Europa singuri, ci împreună cu partenerii noștri. Teama de celălalt e veche de când lumea, dar politica trebuie însoțită de pedagogie. Identitatea înseamnă, înainte de toate, reunirea a trei elemente indisociabile: unitate (politică), identitate și securitate. Ele permit construirea identității multiple și a acelei unități în diversitate a Europei.

Cuvinte-cheie: conceptul de identitate, identitate multiplă, unitate în diversitate, viitorul Europei, perversitatea naționalismului

Nous nous préoccuons dans cet exposé de l'exploration du sentiment de décomposition et de morcellement de la personnalité des Français, sentiment qui n'est pas spécifique seulement à l'Hexagone. Dans les conditions où l'avenir de la France est l'Europe, bon nombre de Français sont effrayés par cette dissolution. Pour que la France joue le rôle de moteur de la construction européenne, il faut que les Français découvrent la plénitude de l'histoire et d'élargir leur horizon spatial et temporel. Il y a une peur de dissolution de l'identité nationale, telle comme en Autriche par exemple, peur suscitée par la discussion de la notion d'identité. Il est évident que l'identité d'une nation peut être réduite à quelques éléments minimaux: pour les Etats-Unis, c'est la Constitution, pour la France, ce sont l'état et la langue. Nous, les Français, nous ne construisons pas l'Europe tout seuls, mais avec nos partenaires. La peur envers l'autre est très ancienne, depuis la naissance du monde, mais la politique doit être accompagnée par la pédagogie. L'identité signifie, avant tout, la réunion de trois éléments indissociables : unité (politique), identité et sécurité. Ils permettent la construction de l'identité multiple et de cette unité en diversité de l'Europe.

Mots-clé: le concept d'identité, identité multiple, unité en diversité, l'avenir de l'Europe, la perversité du nationalisme

E surprinzător să constăți, când călătorești de la un capăt la altul al lumii, că francezii par a fi singurii măcinați de o suferință profundă, izvorâtă din sentimentul că

identitatea lor e mereu repusă în discuție. Pulsioni identitare există, firește, ici și colo, unele soldate cu adevărate drame, cum ar fi dezmembrarea Iugoslaviei și multe altele.

* Institutul Francez de Relații Internaționale, Academia de Științe Morale și Politice (Franța), e-mail: romanencko@ifri.org

Dar acest sentiment al descompunerii, al fărâmițării personalității franceze mi se pare a fi o trăsătură specifică Hexagonului, care merită explorată. De altfel, numeroasele scrieri consacrate problemei identitare dovedesc din plin actualitatea subiectului.

În plan strict conjunctural, aș vrea să mă refer la două dintre intervențiile mele anterioare. Prima datează din 2001, în cadrul ședinței solemne a celor cinci Academii. Discursul meu se intitula: *Care e viitorul Franței?* Voi cita din finalul lui, ca introducând la ceea ce urmează. A doua referință este mai recentă: e vorba de o comunicare prezentată la Academia de Științe Morale și Politice pe tema problemei turce¹), cu câteva luni mai înainte ca subiectul să intre în dezbateră opiniei publice. Această comunicare a provocat - ceea ce, de altfel, nu m-a surprins - reacții vehemente.

Iată, mai întâi, finalul discursului ținut sub Cupola Institutului, la 13 octombrie 2001: „Viitorul Franței este Europa. Și totuși, pe mulți dintre concetățenii noștri această perspectivă îi sperie; departe de a vedea în ea un progres, se tem de capitularea în fața unor forțe obscure. Cauza fundamentală a acestor temeri este, cred, impactul încă puternic al naționalismului de la sfârșitul secolului al XIX-lea, deseori mascat de adjectivul „republican”, marcă a apogeeului ideologiei iacobine. S-ar zice că, pentru mulți francezi, istoria Franței a început în 1789 și că punctul culminant al istoriei universale a fost dictatura lui Robespierre. Tot ceea ce se leagă simbolic de acest moment al spațio-timpului este sublimat. În timpul grevelor din decembrie 1995, agitatorii vorbeau despre salvarea unei civilizații aflate în primejdie. [...] Pentru ca Franța să fie la înălțimea viitorului ei, altfel spus, pentru ca ea să joace rolul de motor al construcției europene, trebuie ca francezii să descopere plenitudinea istoriei, lărgindu-și orizontul spațial și temporal. Atunci îi vor acorda ideii naționale locul care i se cuvine și vor putea spune împreună cu Victor Hugo: „Ce e admirabil la Franța este că e sortită să moară,

dar să moară precum zeii, prin transfigurare”. Franța va deveni Europa”.

După acest final, sub Cupolă a urmat un moment de tăcere, mai înainte ca mașinăria aplauzelor să se pună în mișcare. De curând, unul dintre confrății mei de la Academia de Științe Morale și Politice mi-a reprodus, când ne-am întâlnit, citatul din Victor Hugo, în care el vedea semnul apartenenței mele la marea familie a utopiștilor, al cărei părinte fondator este Thomas More. Ciudat, de obicei sunt considerat mai degrabă realist în materie de politică internațională. Pentru mine însă, utopia și realismul nu sunt incompatibile, căci trebuie să fii utopist pe termen lung, dacă vrei să fii realist pe termen scurt. Continui să cred că Hugo avea dreptate. Continui să cred - având eu însumi o formație științifică și fiind fascinat de problema timpului - că „doar câteva sute de ani”, cum scria Chateaubriand în *Mémoires d'outre-tombe* (*Amintiri de dincolo de mormânt*), „scăpate din mâinile eternității vor pedepsi toate aceste zgomote printr-o tăcere fără sfârșit”. Într-adevăr, ce înseamnă câteva sute sau câteva mii de ani la scara universului? Nimic. Or, peste câteva mii de ani, în Hexagon nu se va mai putea trăi, căci clima se schimbă, contrar spuselor lui Fernand Braudel, căruia îi fusese greu să admită că însăși geografia fizică se schimbă în viteză și care, în marea sa trilogie consacrată Mediteranei din vremea lui Filip al II-lea, considera geografia ca fiind eternă și imuabilă. Geografia se schimbă, și încă foarte repede. Dacă ne gândim la cum arăta Franța acum o mie de ani și dacă încercăm să ne-o imaginăm peste o mie de ani (adică nu peste cine știe ce timp la scara universului), realizăm că orice concepție bazată pe imuabilitatea datelor este sortită eșecului.

În privința Turciei, e surprinzătoare această dezlănțuire a patimilor în legătură cu un subiect despre care se discută totuși de patruzeci de ani încoace. Nu a apărut între timp nimic cu adevărat nou, dar astăzi toată lumea se inflamează ca și cum am

1 Cf. Thierry de Montbrial, *La Guerre et la diversité du monde*, L'Aube, 2004, pp. 51-69.

avea, chiar în lunile următoare, un referendum privind aderarea Turciei. Și nici măcar nu e vorba despre aderare, ci doar despre începerea negocierilor. Problema n-a apărut *ex nihilo*. O serie de angajamente au fost luate cu ani în urmă, ele fiind confirmate la întrunirea Consiliului European din decembrie 2004. S-a aprobat atunci oficial începerea negocierilor. Dar pasiunile nu pot fi ținute în frâu și, cu începere din acel moment, noțiunea de identitate a fost întoarsă pe toate părțile. Firește, reacții destul de virulente există și în alte țări, în Austria, de pildă. Numai că în acest caz e vorba mult mai puțin de teama pe care o provoacă rediscutarea noțiunii de identitate, cât de unele considerații pragmatice referitoare la ce s-ar putea întâmpla, într-o Europă în care există liberă circulație a bunurilor și a persoanelor, atunci când vor fi primiți turcii, o țară cu o demografie galopantă, în timp ce populația Europei Occidentale continuă să scadă. Mi se pare însă că acestea sunt mai degrabă considerații de ordin practic, în vreme ce la noi avem de-a face cu o frământare profundă generată de problema identității, cu o adevărată tulburare a ființei, dacă pot spune așa. Ceea ce se situează în cu totul alt plan. Va trebui deci să reflectăm la noțiunea de identitate. Iată câteva piste care îmi par importante pentru animarea reflecției asupra acestei noțiuni esențiale.

L-am întrebat într-o zi pe colegul și prietenul meu Stanley Hoffmann: „Poți să-mi spui în două, trei cuvinte ce anume ar caracteriza cel mai bine identitatea Statelor Unite și, în comparație cu ea, identitatea Franței?” Specialiștii în materie de complexitate, în sensul științific al termenului, au ajuns la concluzia, foarte interesantă în plan epistemologic, că structurile complexe se pot caracteriza, din punct de vedere fenomenologic, printr-un mic număr de trăsături simple. Așa se explică de ce putem recunoaște pe cineva pe stradă, chiar de la distanță, fără să ne înșelăm: la limită, ne e de ajuns un singur indiciu pentru a identifica totalitatea structurii cu un risc redus de eroare. Iată ce mi-a răspuns Stanley Hoffmann: „Pentru Statele Unite, un singur cuvânt: Constituția. Pentru Franța, două cuvinte: statul și lim-

ba”. Acest gen de simplificare captează ceva esențial. Interesul nu e doar filosofic, el ne permite și să facem previziuni. Să luăm un exemplu. Ca mulți alții, am urmărit și eu îndeaproape peripețiile alegerii celui de-al 43-lea președinte al Statelor Unite și am fost îngrozit de comentariile din presa franceză. Evenimentele erau interpretate în lumina presupunerilor: cât de diferită ar fi fost o dezbatere asemănătoare în Hexagon, dacă numărul de voturi nu i-ar fi departajat pe cei doi candidați și dacă, pe deasupra, ar mai fi existat și dubii cu privire la calitatea materială a buletinelor de vot! N-aș vrea să mai trec încă o dată prin tortura de a vedea articolele și comentariile observatorilor care explicau că niciodată un președinte ales în ultimă instanță de Curtea supremă nu ar avea cum să fie legitim. Or, Curtea supremă a tranșat efectiv, după două sau trei luni, în favoarea unei majorități de un singur vot în plus. Legitimitatea lui George W. Bush a fost pusă cumva la îndoială din pricina asta? Niciodată. Sau dacă da, asta s-a întâmplat în afara granițelor Statelor Unite, nu în interiorul lor. De ce? Pentru că, pentru americani, ceea ce contează este respectarea Constituției. Or, ea fusese respectată. Constituția americană prevede că, în cazurile delicate, Curtea supremă are ultimul cuvânt. Exemplele de acest gen sunt numeroase. Chiar și fără să-i mai socotim pe cei ce se obosiseră de pomană susținând necesitatea reformării Constituției americane.

Există, inclusiv în Statele Unite, „intelectuali” a căror meserie este de a-și da cu părerea despre orice, numai că aceștia rămân marginali. Nici vorbă în Statele Unite despre vreo dezbatere privind reforma Constituției. Francezii ar fi organizat-o imediat, obișnuiți cum sunt cu valsul Constituțiilor (din 1789, Franța a avut peste cincisprezece Constituții, ca să nu mai vorbim despre revizuirile unora și acelorași Constituții). În schimbarea Constituției ei nu încetează să vadă un iluzoriu mijloc de reglare a problemelor politice. În schimb, în Statele Unite s-a pus serios problema ameliorării buletinelor de vot și a aparatelor de votat. Dar acest aspect practic nu aduce nicio atingere esenței Legii fundamentale. Cine ar fi fost con-

știent de forța Constituției americane de a structura identitatea națională ar fi putut face previziuni corecte, fără să se mai piardă în presupuneri. În asta constă, cred, interesul unui asemenea gen de considerații. Trebuie însă avută în vedere și realitatea, trebuie ca ea să fie bine cunoscută. Fără îndoială, unul dintre defectele majore ale francezilor sau cel puțin ale unora dintre ei, este de a construi analize *ex abstracto* sau prea puțin la curent cu realitatea în care fenomenele își au rădăcina și din care ele nu pot fi smulse fără ca asta să ducă la erori de interpretare. Să nu ne sfiim să recunoaștem acel francocentrism pe care Gustave Flaubert îl ironiza în al său *Dictionnaire des idées reçues* (*Dicționarul ideilor primite de-a gata*): „Francezii - primul popor din univers”. Vreme îndelungată, Franța și-a fost sieși de-ajuns și nu a manifestat cine știe ce curiozitate față de străinătate, exceptând exportul ideilor din veacul Luminilor, a căror unică posesoare se credea. În opinia mea, această suficiență și această ignorare a realităților explică în parte situația actuală din Franța, asupra căreia vom reveni.

Dacă Franța și francezii trec astăzi printr-o „stare proastă”, starea de neliniște și de îngrijorare despre care am vorbit, asta se întâmplă fiindcă globalizarea și construcția europeană - pe care nu o putem vedea decât în cadrul mai larg al globalizării - repun în discuție două atribute fundamentale ale identității noastre, *limba* și *statul*. Suferim enorm din pricina reculului înregistrat în lume de limba franceză. Mai întâlnim încă, nu fără nostalgie, în Maghreb sau în Orientul Mijlociu, oameni care vorbesc franceza, dar aceștia sunt, în general, oameni în vârstă. Ceea ce nu înseamnă neapărat că franceza o să dispară, departe de așa ceva. Ar trebui totuși ca această constatare să ne îndemne să ne preocupăm mai mult de limba noastră. În această privință, mă alătur bătăliei duse de Maurice Druon. Dacă abandonăm cauza limbii franceze, vorbind oricum și scriind orice, vom fi goparii propriului nostru idiom. Dincolo de granițele țării, reculul este o realitate cu care va trebui să ne obișnuim. Dar înăuntrul ei, o parte din vină ne aparține.

Celălalt element identitar este statul. E drept că statul iacobin, omnipotent, se deteriorează pe zi ce trece. Aici, adevărata problemă diferă de cea a limbii: e o problemă de reformă. Într-adevăr, Franța este cu atât mai revoluționară în vorbe cu cât, nu e un secret pentru nimeni, e mai conservatoare în fapte. În privința statului, veritabila dificultate nu este statul ca atare, ci incapacitatea noastră de a-l reforma. Ceea ce se poate constata, de altfel, cu prilejul fiecărei dezbateri a bugetului.

Identitatea Europei este infinit mai greu de caracterizat în două sau trei cuvinte. Aici fiecare își are propria sa definiție. Academia de Științe Morale și Politice, prezidată în 2004 de Michel Albert, își alesese ca temă Europa, prilej cu care am asistat săptămânal la comunicări interesante, ce ne permiteau să sesizăm diversitatea concepțiilor. De exemplu, Alain Besançon sau Jean Baechler, propuneau, întocmai ca și geograful Yves Lacoste, o definiție strict delimitată, corespunzătoare unei concepții istorice care este, *grosso modo*, Europa creștină. Emmanuel Le Roy Ladurie nu ezita să afirme: „Pentru mine, Europa înseamnă postcreștinătatea”. Marc Fumaroli vedea în Franța „Republica Literelor”, a culturii filologice în general. Fiecare dintre aceste definiții este cât se poate de onorabilă și reflectă personalitatea autorului ei. Dar niciuna nu este universal acceptată. Noi nu construim Europa singuri, ci împreună cu partenerii noștri. Putem să-i dăm o definiție, dar care să corespundă celei date de către ceilalți europeni. Reîntâlnim aici problema Turciei, căci, vrem, nu vrem, modul în care construcția europeană se realizează *de facto* presupune un număr de valori universal valabile. Ele nu pot fi, prin însăși natura lor, delimitate nici geografic și nici istoric.

Mai mult decât atât, un examen cât de cât obiectiv al frontierelor geografice ale continentului, ca și ale moștenirilor sale istorice, induce un anume scepticism. Strâmtoarea Gibraltar nu e mai lată, pe alocuri, de cincisprezece kilometri și ce să mai zicem de malurile estic și vestic ale Bosforului, separate prin doar câteva sute de metri? Munții Ural, prezentați vreme îndelungată ca reprezentând limita orientală a Europei, nu

închid câtuși de puțin poarta spre Asia, larg deschisă la sud între Orenburg și Marea Caspică. Demonstrația ar putea continua cu numeroase alte exemple, toate conducând la aceeași concluzie: relativa indeterminare a noțiunii de frontieră geografică.

Celor care văd în istorie ultimul argument salvator sau mai degrabă ultimul meterez - căci, să nu ne amăgim, în termenii aceștia este pusă problema - al unei Europe ce se simte amenințată în identitatea ei de către noii barbari, se cuvine să le amintim că Imperiul Roman, prezentat în general ca unul dintre elementele structurante ale identității europene, îngloba ambele maluri ale Mediteranei și excludea Germania și populațiile ei, așezate mai mult sau mai puțin în fortificațiile de la marginile provinciei (*limes*). Cât despre creștinism, altă sursă majoră de „europenitate”, el este, la origine, o sectă evreiască orientală ai cărei prozeliti au apărut întotdeauna vocația universală. Oare de ce intelectualul turc Ibrahim Kafesoglu nu ezita, în anii 1930, să invoce extraordinarul patrimoniu al țării sale, patria lui Homer și a Sfântului Pavel, primul născut la Izmir, al doilea la Tarsus (totodată sediu al călifarului), pentru a face din ea unul dintre leagănele umanității?

Nu putem omite nici o altă problemă, dacă e vorba de considerații istorice, cea a duratei. Ce anume ne-ar permite să-i legitimăm sau, dimpotrivă, să-i contestăm valoarea de trăsătură identitară? Altfel spus, în virtutea cărui criteriu am nega apartenența Turciei la Europa, de vreme ce ea a fost un participant activ la istoria Europei între secolele al XV-lea și al XX-lea? Aceste întrebări îmi par a rezuma, prin însuși conținutul lor, complexitatea noțiunii de identitate, prea adesea prezentată ca ținând de domeniul evidenței. Definind, la Copenhaga, condițiile ce trebuiau respectate pentru a candida la intrarea în Uniunea Europeană, Consiliul European a optat net pentru acele criterii de apartenență (respectarea democrației, economia de piață) care transcend geografia și istoria.

Regula - putem să o comentăm, dar ea există - este ca orice țară sau orice entitate care aderă la acest sistem de valori să aibă vocația europenității. Francezii au avut

întotdeauna pretenția de a fi creat valori universale. Nu au ezitat nici să afirme că tocmai această universalitate e constitutivă atât pentru Franța, cât și pentru Europa. Cum se împacă însă această afirmație cu o alta, potrivit căreia cei ce vor adera efectiv la aceste valori nu ar putea „integra” și ei universalitatea? Mă întorc la ceea ce spuneam la început. Dacă ne proiectăm în viitor și dacă devenim utopici pentru câteva clipe, putem să credem că - dacă peste o mie de ani planeta noastră nu va fi distrusă de oameni sau de un meteorit (așa au dispărut diplodocii acum șaiszeci de milioane de ani) - s-ar putea ca, într-o bună zi, să suferim din nou un șoc asemănător, care va pune capăt existenței umane; în realitate, existența umană riscă să se sfârșească prematur numai și numai din cauza noastră... Așadar, dacă ne gândim la viitoarele progrese ale tehnicii, cum să ne reprezentăm lumea așa cum va arăta ea peste o mie de ani sau doar peste două, trei sute de ani? Nu e ușor să anticipezi. Totuși, ne putem imagina că, în absența unei forme de guvernare la scară mondială, în deceniile sau în secolele următoare, s-ar putea ca planeta să nu supraviețuiască propriilor ei greșeli. Știu că sună a profeție sumbră, dar e de datoria noastră să ne imaginăm viitorul. În acest sens, s-ar putea ca Europa să-i arate întregii omeniri calea de urmat. Să ne-o asumăm, pe deplin conștienți că acest proces va înghiți, firește, o cantitate enormă de timp la scara generațiilor umane. Revenind la Turcia, va mai trece multă vreme până va intra și ea în familia europeană. Va fi nevoie de cel puțin zece sau cincisprezece ani de negocieri, chiar și de incidente neplăcute, până când statele europene vor ratifica această integrare.

Europa își are mândria ei, ambițiile ei, dar asta nu înseamnă că e inconștientă. Sentimentele profund omenești care se manifestă în legătură cu extinderea Europei nu trebuie blamate. Teama de *celălalt* e veche de când lumea și nu va putea fi înlăturată printr-un decret. Politica trebuie să fie însoțită de pedagogie. Să ne uităm doar la câte dificultăți există în privința adoptării Constituției de către aceleași țări care și-au dorit o Europă unită și care fac să bată de secole inima acestei Europe!

Și acum, înainte de a încheia, să trecem la câteva considerații de ordin filosofic, istoric, sociologic și psihologic.

Noțiunea de identitate este una dintre noțiunile cele mai greu de definit și, ca atare, cele mai enigmatice. Filosofii au creat tot felul de termeni pentru a desemna ceva ce nu se lasă desemnat. Dar asta ține de meseria filosofului și, în acest domeniu, limba germană e neîntrecută. Ea permite construirea unor expresii extrem de subiective, capabile să surprindă și să exploreze subtilitățile gândirii umane. Identitatea unui lucru este lucrul în sine; ea este nedesemnabilă și nedelimitabilă, neputând fi decât aproximată grație unor atribute ale lucrului respectiv. Dar aceste atribute - de genul celor evocate mai înainte referitor la Statele Unite și la Franța: Constituție, limbă, stat - nu sunt decât niște atribute, adică niște trăsături, niște caracteristici. Cum stau lucrurile în fizică, de pildă? Care este identitatea unui electron ori a unui proton? Depinde de scara la care îl privim. La începutul secolului XX, atomul era considerat indivizibil prin definiție; în consecință, identitatea lui se confunda cu proprietățile lui sau doar cu unele dintre ele. Mai târziu, oamenii și-au dat seama că atomul e mult mai complicat, că are un nucleu în jurul căruia gravitează protoni, neutroni, electroni etc. Un electron era considerat indivizibil; se spunea despre el că are o anumită masă (s-a reușit la un moment dat determinarea ei) și o anumită sarcină electrică negativă, cea mai mică, se credea, dintre câte puteau fi imaginate. Deci electronul era definit ca o particulă minusculă de electricitate negativă. Ca lucru în sine însă, definirea lui nu progresase și, de altfel, de atunci încoace, electronul s-a dovedit a avea o structură mult mai complexă decât aceea despre care învățasem eu când eram elev la Politehnică. Astăzi, știința ne furnizează o imagine infinit mai sofisticată a particulelor elementare. Altfel spus, un obiect considerat ca o unitate este întotdeauna o unitate provizorie, în funcție de felul în care e privit.

Mai interesantă pentru discuția noastră este identitatea a ceva considerat ca fiind unic (protonul, electronul sunt infinite ca număr). Ființa în sine a unui ins oarecare există, dar nimeni nu o poate defini. Nu putem decât să determinăm câteva atribute ce ne îngăduie să numim persoana despre care vorbim. Or, asta nu e de ajuns pentru a defini identitatea ființei în sine. Acestea sunt remarci filosofice elementare, dar își au importanța lor. Eu vreau doar, din punct de vedere al relațiilor internaționale și al relațiilor politice (căci din acest punct de vedere discutăm noi astăzi), să vă atrag atenția asupra a trei concepte indisociabile, după părerea mea, și anume: unitate (de exemplu, unitate politică²), identitate (nu există identitate dacă nu există unitate și dacă există o unitate, există și o identitate) și securitate (aceasta intervine îndată ce se vorbește de unitate și de identitate). Când e vorba despre identitatea Franței și a Europei, factorul definitor este securitatea. Ceea ce le înspăimântă e posibila disoluție a identității naționale, resimțită ca o amenințare. În fața acestei amenințări, ponderea factorului securitate (în sensul cel mai larg al termenului) crește sensibil.

În plan istoric, mi-ar plăcea, chiar cu riscul de a clătina unele certitudini, să insist asupra următorului aspect. Ne putem folosi de istorie cum vrem, în scopurile cele mai nobile sau cele mai josnice, cele mai neînsemnate sau cele mai importante, decisive chiar. Să ne amintim de Paul Valéry: „Istoria este produsul cel mai primejdios al chimiei intelectului”. Mi se pare tot mai necesar să integrăm dimensiunea istorică, veghind în același timp la modul în care ne folosim de ea, mai cu seamă în plan ideologic. Am demonstrat asta mai înainte, apropo de problema identității europene. Jean Lacouture concepușe un album de o sută de pagini, în care era concentrată toată istoria Franței³). Aceste o sută de pagini constau, în sensul literal al cuvântului, în o sută de reprezentări. Pentru majoritatea oamenilor, bărbați și femei, istoria este un stoc de imagini sau de

2 Cf. definiției pe care i-am dat-o în *L'Action et le système du monde*, Quadrige, PUF, 2003.

3 Jean Lacouture, *Histoire de France en 100 tableaux*, Hazan, 1996.

clișee. Folosesc dinadins termenul „clișee”, căci el are, pe lângă sensul său propriu, conotația de loc comun. Jeanne d’Arc, căderea Bastiliei, Gambetta și balonul lui... Evident, oamenii socotiți cultivați dispun de un album de imagini mult mai cuprinzător. Tot așa cum, în China, un om instruit e apreciat după numărul ideogramelor pe care le cunoaște.

Les Lieux de mémoire (Locurile memorabile), redactată sub conducerea lui Pierre Nora, constituie un fel de hartă a identității memoriale a Franței. Grație câtorva locuri, monumente fizice sau intelectuale, istoria națională ne trece prin fața ochilor, de la Galia lui Vercingetorix din secolul I e.n. până la unitatea politică numită Franța secolului al XXI-lea. Persoanele având o oarecare cultură posedă un mare stoc de imagini, simbolic vorbind, un fel de „carte virtuală” de genul muzeului imaginar al lui Malraux. Fiecare dintre noi posedă o carte identitară virtuală, mai mult sau mai puțin voluminoasă... O carte groasă sau având doar câteva pagini. Purtăm în noi biblioteca noastră personală „Franța” și alte câteva cărțulii, cuprinzând reprezentările pe care le avem despre alții. Dacă s-ar realiza una din acele „microanchete-fulger” pe care media le consacră copios României, se prea poate ca niciun intervievat să nu fie capabil să spună despre această țară altceva decât două, trei clișee, mai degrabă dezagreabile. El ar cita ultimul fapt divers de care a auzit vorbindu-se. Pe vremea Uniunii Sovietice, nimeni sau aproape nimeni din Europa nu era în măsură să spună măcar două vorbe despre Letonia, Estonia sau Lituania. Chiar și astăzi, în Franța sau altundeva, opriți câțiva trecători pe stradă și rugați-i să vă vorbească două sau trei minute despre fiecare dintre celelalte douăzeci și patru de țări membre ale Uniunii Europene. Vă veți da seama că albumul lor se reduce, în general, la o singură filă! Acest „joc încrucișat” cu cărți virtuale are un rol foarte important în ceea ce se numește „relații internaționale”.

Pornind de la conținutul acestui catalog virtual, e la latitudinea fiecăruia să-și construiască o identitate. Identitățile nu vor semăna perfect între ele, dar există o redun-

danță statistică grație căreia se poate opera finalmente o identificare, chiar dacă nu dispunem decât de o informație parțială, foarte redusă în comparație cu informația totală. În plus, acest album se îmbogățește constant datorită curgerii neîntrerupte a istoriei.

Numeroase discuții pe această temă sunt purtate privind în retrovizor, iar asta duce, inevitabil, la conservatorism. Să fii conservator înseamnă să privești doar în urmă și să fii incapabil să-ți imaginezi viitorul. Într-o epocă în care schimbarea se produce extrem de rapid, așa ceva implică riscul unei fosilizări imediate, altfel spus, riscul de a muri. Tot așa cum cultura, conform unei celebre definiții, este ceea ce rămâne când am uitat totul, aș fi tentat să spun că identitatea este un fel de ecou al trecutului, deseori decalată în raport cu prezentul. Una dintre cauze ține, fără îndoială, de procesul specific al transiterii familiale. Noi moștenim toți, sau aproape toți, albumul identitar al părinților noștri, ceea ce asigură o anume permanență a imaginilor, care nu sunt retușate decât treptat, de la o generație la alta. Există reinterpretări istorice, dar, în general, memoria savantă nu irigă numaidecât memoria colectivă, aceasta continuând deseori să poarte urma convingerilor anterioare. Chiar eronate, chiar atent rectificate, ele pot avea viață lungă. Încă o dată, aspectul temporal se dovedește fundamental. Când eram copil, Ludovic al XIV-lea avea o proastă reputație (cu excepția celor care, ca și tatăl meu, erau prin tradiție monarhiști). Astăzi, datorită, între altele, lucrărilor lui François Bluche, imaginea lui Ludovic al XIV-lea s-a schimbat în bine. Oare care va fi imaginea acestui rege peste cincizeci sau peste o sută de ani?

Pentru a preciza noțiunea de identitate, am recurs adesea la imaginea buchetului de flori. Când e vorba de o persoană luată la întâmplare, nu o calitate particulară o va defini (cu unele excepții). Invers, dacă vreau să găsesc pe cineva inteligent, îmi va fi greu să aleg o persoană anume. Oameni având cutare sau cutare calitate sunt cu duiumul. Ce se găsește rar - și aici ne reîntâlnim cu noțiunile de unitate, de identitate, de singu-

laritate - nu e o calitate, nu e o floare, e buchetul, adică o combinație de calități, o combinație de flori. Această idee este importantă pentru persoanele cu calități fizice, dar și pentru cele cu calități morale (în sensul cel mai larg al termenului) și, mai ales, pentru unitățile politice. E lesne de observat că, într-un moment istoric sau altul, domină una sau alta dintre calități, unul sau altul dintre atribute.

Pentru mine, una dintre cele mai remarcabile cărți consacrate problemelor identitare nu aparține unui politolog și nici unui istoric, ci unui scriitor care, nefiind „francez sadea”, este totuși un veritabil francez: Amin Maalouf, autorul lucrării *Les Identités meurtrières* (*Identitățile careucid*)⁴. Această carte ar trebui citită de toată lumea. Ce ne arată ea? Ne arată mai ales că, atunci când, în anumite împrejurări istorice, patimile se dezlănțuie, există un atribut unic care iese brusc în față, dominându-le pe toate celelalte. Monolitismul, exclusivitatea și ierarhia sunt privilegiate în detrimentul diversității și al principiului egalității. Astfel, în războiul de secesiune din Iugoslavia, o serie de

musulmani bosniaci, cărora puțin le pășase de identitatea lor musulmană timp de decenii, s-au polarizat brusc în funcție de această dimensiune. În aceste explozii pasionale, persoane care altădată trăiau în bună înțelegere ajung să se dușmănească. Cutare sau cutare aspect devine dintr-odată mai important decât toate celelalte, le ia locul și iată declanșat războiul identitar în numele căruia oamenii se omoară unii pe alții. Este perversiunea însăși a ideii de naționalism. Personal, sunt extrem de rezervat, ca să nu spun mai mult, față de ideea de naționalism, care poate îmbrăca forme extreme și potențial violente. Efectele le-am văzut încă din secolul al XIX-lea, ele urmând să culmineze în secolul XX. Specificul Europei este, cred, faptul că izbutește să depășească asemenea situații, reinstaurând coexistența pașnică, în sensul cel mai profund al termenului: identități multiple care coexistă, îmbogățindu-se reciproc. Cazul lui Amin Maalouf este interesant: el refuză să-și aleagă o identitate, el care se simte deopotrivă libanez, arab (de fapt, e grec ortodox, dar lipsit de orice aplecare religioasă specială), și francez sută la sută. Maalouf își asumă din plin cele două identități. Eu însumi, care sunt francez până în măduva oaselor, mă simt pe de-a-ntregul european și chiar și nițel american. De ce trebuie să alegem? Noțiunea de identități multiple merită aprofundată. Perversitatea naționalismului constă tocmai în voința de a cataloga, de a eticheta oamenii, astfel încât o persoană trebuie pusă, cum ar spune un matematician, într-o relație biunivocă cu o identitate națională - o unitate personală, o unitate națională în ambele sensuri. E o eroare fundamentală. Combinarea identităților și capacitatea de a le face să trăiască, politic vorbind, împreună, aceasta este, după părerea mea, una dintre cele mai mari provocări ale secolului al XXI-lea.

În inima Europei, chiar dacă nu face parte din Uniunea Europeană, Elveția oferă un exemplu care, fără a constitui un model reproductibil, poate îndemna la reflecție. Există oare vreo țară mai eterogenă din

⁴ Publicată pentru întâia oară în 1988 și reeditată, în format de buzunar, în 2001.

punct de vedere lingvistic și religios? Există cantoane mai atașate de specificul lor decât cele care formează Confederația elvețică? Dacă ne gândim bine, tocmai această dorință nestrămutată de independență față de Habsburgi și de statele burgunde a fost liantul cel mai puternic al orașelor-cetăți pe care altminteri totul le despărțea. Configurația actuală a Elveției datează încă din secolul al XVI-lea: unită, deși divizată, ea lasă fiecărui canton libertatea de a-și stabili politica, inclusiv politica de alianțe în exterior. Reforma lui Luther a sporit eterogenitatea, ca să nu spunem confuzia: doar Henric al IV-lea are curajul să semneze o alianță cu toate cantoanele. Dacă „Pacea din Westfalia” (tratatele încheiate în 1648) consacră independența țării, iar „Congresul de la Viena”, din 1815, îi consacră neutralitatea, va trebui așteptat secolul al XIX-lea pentru ca, după numeroase conflicte și după războiul civil inițiat de Sonderbund, Confederația să-și găsească un echilibru politic, aliind nivelurile federal și cantonal. Un echilibru care face ca, până în ziua de azi, să trăiască în pace și armonie, într-o singură unitate politică, o populație divizată în patru grupuri lingvistice de importanță inegală (67% alemani, 19% romanzi, 7% italofoani, 6% români) și două grupuri religioase principale (47% catolici și 40% protestanți). Contrar opiniei curente, istoria Elveției nu seamănă cu un lung fluviu liniștit, dar Elveția a știut, după multe încercări, să schimbe direcția forțelor centrifuge pentru a le așeza la temelia unității ei. Paradoxal, conservarea particularităților identitare i-a servit cauza: din câteva mici patrii s-a născut Patria.

Voi încheia prin două remarci. În primul rând, dacă vrem să ne învingem teama de disoluție a identității, va trebui să schițăm realele noastre perspective. Franța e mereu gata să se lamenteze. De când am părăsit matematica în favoarea altor domenii, nu mai aud decât cuvântul „criză”. Nu știu să existe vreo altă țară în lume în care să se vorbească despre criză zi de zi și în legătură cu orice. Suntem într-o criză permanentă!

Ne smiorcăm, ne jelim, urcăm pe un soclu, la întâmplare, orice figură mediatică, dar nu avem niciun proiect. Sau poate că nici nu credem în vreun proiect. I-am dat lumii pe Robert Schuman, pe Jean Monnet, dar, în fond, nu credem în Europa.

În al doilea rând, noi nu credem nici măcar în ceea ce constituie una dintre temeliile Republicii noastre: laicitatea. Amin Maalouf subliniază pe bună dreptate că francezii, deși se declară laici, vorbesc totuși despre „francezii musulmani”. E aberant. La un moment dat, refuzaserăm să vorbim despre corsicani. Atunci de ce să vorbim despre francezii musulmani? Cum am mai spus-o și cu altă ocazie⁵, în realitate, laicitatea noastră este doar catolică, asta neîmpiedicându-ne însă să refuzăm înscrierea în Constituția europeană a referirii la rădăcinile creștine ale Europei. Această împotrivire dovedește că francezul este, într-adevăr, laic. Dar să admită că ar putea fi francez și musulman deopotrivă, asta nu. Nu credem nici în propriile noastre valori, nici în propriile noastre proiecte.

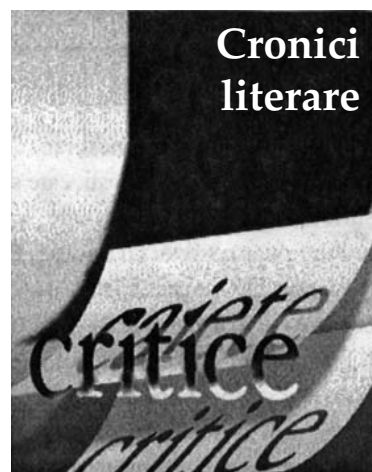
Prima concluzie: trebuie să ne îndreptăm privirile spre linia orizontului și să încetăm să ne comportăm „individualist”, cum se spune în jocurile de echipă. Franța crede încă mult prea des că „tot ce e bine pentru Franța e bine și pentru Europa”.

A doua concluzie: trebuie să cultivăm acea toleranță care figurează explicit printre valorile Uniunii definite în Tratatul referitor la Constituția europeană, semnat la 29 octombrie 2004, la Roma. E vorba de a ne respecta propriile opinii, respectând totodată și pe cele ale altora. De a putea să discutăm despre orice, fără să sărim la bătaie. Altfel spus, de a ne îmbogăți reciproc fără teama că ne pierdem identitatea. Când unii nu ezită să afirme că problema turcă ar putea da naștere unei noi afaceri Dreyfus, e normal să ne îngrijoreze viitorul țării noastre. Din fericire, avem însă și numeroase motive de optimism. Succesul Europei va fi măsurat în funcție de realizarea devisei înscrise în proiectul Legii sale fundamentale, articolul 1-8: „Unită în diversitate”.

5 Cf. Thierry de Montbrial, *La Guerre...*, op.cit.

Nicoleta IFRIM*

Ipostaze ale eului critic și „memorie a literaturii” în „cărțile vorbite”

Abstract

Publicată în 2012, „cartea vorbită” a lui Eugen Simion și Andrei Grigor - În ariergarda avangardei -, elaborată în formula interviului narativ, pune în evidență o construcție identitară plasată la două niveluri de semnificație: cea care dezvăluie „umanitatea” oglindită în narațiunea autobiografică, „vorbită” de cele două voci călătorind prin Istorie (totalitară și posttotalitară), și cea care reflectă „ideologia estetică” a celor doi critici, de-a lungul pelerinajului lor „ideografic”. O carte despre deziluziile personale, „aduceri-aminte” autobiografice, despre modele și anti-modele literare și critice, despre lumea distopică (post)totalitară, cărți și scriitori – toate interrelaționând într-un discurs care „se confesează pe sine”, legitimându-și propria axiologie estetică – o strategie de înțelegere, în egală măsură, a Lumii și a Textului..

Cuvinte-cheie: interviu narativ, discurs autobiografic, critica estetică, Eugen Simion, Andrei Grigor.

Published in 2012, the „spoken book” of Eugen Simion and Andrei Grigor - În ariergarda avangardei / In the Rear of the Vanguard. Talks with Andrei Grigor, based on the narrative interview pattern, points out two types of identity-centred construction: the one that unfolds the ‘humanity’ mirrored in an autobiographical narrative ‘echoed’ by two voices travelling throughout History (the totalitarian and post-totalitarian one) and the one mirroring the inherent ‘aesthetic ideology’ carried out by the two critics within their ‘ideo-graphic’ quest. A book about the personal disillusion, autobiographical recollections, literary / critical models and anti-models, the dystopian (post)totalitarian world, books and writers – all of them inter-mingled in a self-confessing discourse validating its aesthetic axiology – a strategy of understanding both World and Text.

Keywords: Narrative interview, autobiographical discourse, aesthetic criticism, Eugen Simion, Andrei Grigor.

Cea de-a doua ediție, din 2012, a convorbirilor lui Eugen Simion cu Andrei Grigor, definește statutul criticului plasat barthesian În ariergarda avangardei, acum „redescoperit” într-o seducătoare scriitură-confesiune în care profilul critic și uman al lui Eugen Simion validează permanent „reconstituirea” lucidă și responsabilă atât a istoriei personale, cât și a celei critico-literare, ambele actualizate à rebours prin dubla referință socioculturală (și politică) la totalitarismul/posttotalitarismul conflictual și dile-

matic. „Cartea vorbită” a lui Eugen Simion cu Andrei Grigor reia, la distanță de șapte-opt ani, dialogul primei ediții (2004), proiectând un discurs captivant, dublu orientat: către „ideologia” estetică a actului critic, asumat ca destin personal, reflectată într-o scriitură-confesiune întoarsă către „oglinzile interioare” ale spiritului critic și către „ideologia” personal-umană a „trăitorului” în Istorie, „deloc risipitor cu agoniseala intimităților sale”¹, un „auctor in fabula” remodelat prin inserțiile autobiografice

* Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, e-mail: nicodasca@yahoo.com.

1 Andrei Grigor în Eugen Simion, În ariergarda avangardei. Convorbiri cu Andrei Grigor, Curtea Veche, București, 2012, p. 454. Toate fragmentele citate sunt extrase din prezenta ediție.

care, echilibrând prin scriitură *timpul trăirii* și *timpul mărturisirii*, devin reperele unei metaistorii identitare denudate la nivelul secund al textului. În egală măsură, intervievatorul, reprezentant „atipic” al criticii optzeciste și partener în acest „dialog al conștiințelor”, participă la „marea provocare” a confesiunii, dar se și auto-construiește în cadrul aceluiași tipar bi-funcțional al scriiturii: metanivelul „ideologic” legitimează compatibilitatea cu „critica de idei” a modelului Eugen Simion - asumată direct de Andrei Grigor² -, iar confesiunile sale „furate” în timpul convorbirii (lucru inevitabil, de altfel, în logica parteneriatului presupus de mecanismul dialogal) autentifică, dinspre nivelul autobiografic al textului, „formarea” uman-morală a unui profil critic estetic-incisiv³, a unui „om de bine” deconspirat prin însăși moralitatea scriiturii sale⁴, element definitoriu care asigură premisele inițierii dialogului.

Coordonatele ego-grafice și ideo-grafice care dirijează din umbră scriitura și, implicit, construcția celor două „identități scripturale” în dialog sunt reperabile în paratextele care încadrează simetric convorbirile. În *Cuvânt înainte* (cel din 1 ianuarie 2004 și cel redactat la 12 februarie 2012), Eugen Simion, acum practician al genurilor biograficului, decodifică miza cărții, „în

bună parte confesivă, un dialog despre literatură și despre moravurile vieții literare de ieri și de azi, reflecții despre critica literară și bolile profesionale ale criticului, scurte comentarii despre *binele și răul românesc* și despre complexe ale literaturii române, portrete, scene de viață, în fine, un schimb de idei între doi critici literari din generații diferite.”⁵ Radiografia pluritematică a scenei critice/literare românești postbelice și postdecembriste, căreia statutul asumat al criticului literar (poziționat în „ariergarda avangardei”, așadar, asigurându-i acestuia „o mai mare libertate de mișcare” și permițându-i „să observe corect disonanțele dintre aspirație și creația propriu-zisă în cadrul unei acțiuni colective”⁶), îi girează obiectivitatea judecăților estetice, este proiectată prin filtrul *toleranței active*, validând justetea sentințelor și profilul moral-autentic al autorului lor: „Cel care se confesează în aceste dialoguri cordiale nu vrea să fie nici un Vlad Țepeș al literaturii, nici un Tudor Vladimirescu al criticii românești. A dorit toată viața lui să fie doar un comentator receptiv și lucid al fenomenului românesc și să înfrângă în el, pe cât este posibil, idiosincraziile pentru ca ele să nu ajungă să-l stăpânească și să-l doboare. Nu cred că există ceva mai dizgrațios și mai

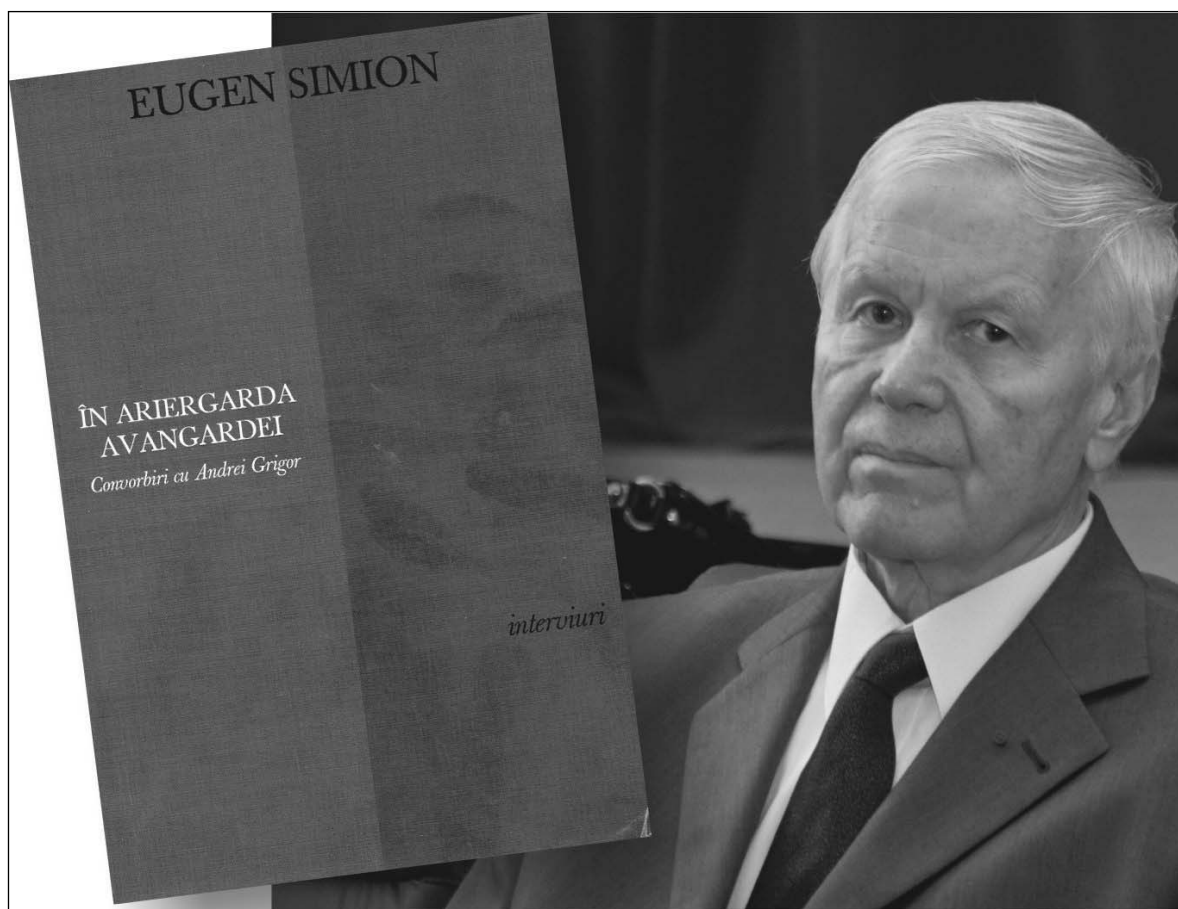
2 „Contribuția mea la această carte vine, deci, și din condiția discipolului asumat ca afinitate în opțiuni, în situarea față de fenomenele literare și umane și ca încredere în același sens moral al criticii. E de la sine înțeles că artagul gazetăresc nu-și avea locul aici. Doritorii de agresivități și cutezanțe de operetă vor fi, probabil, cuprinși de tristețe. Nu-i pot consola.” – *ibid.*, p.453.

3 Această incisivitate exploatată estetic pare a fi subversiv deturnată de la funcția ei primară în cadrul mecanismului confesiv de către Daniel Cristea-Enache care, în recenzia făcută volumului, în *Observatorul cultural*, afirmă: „Pe această direcție, a dezolării în fața și în mijlocul unei lumi tulburi, criticul exagerează – dar nu atât cât o face partenerul său de dialog, Andrei Grigor, care ia și reia obsesiv tema valorilor răsturnate, într-o lume dominată de câțiva centri de putere politico-civico-mediatică [...]. Dar, așa anomică și controlată din umbră cum îi pare societatea românească de azi, cu valorile ei răsturnate cu tot, în ea a debutat și și-a publicat volumele Andrei Grigor; în ea a devenit profesor universitar; în ea a primit unul dintre premiile Academiei Române. Panta negrei deprimări nu-i tocmai bună aici...” – *Punct și de la capăt. Eugen Simion – În ariergarda avangardei*, în *Observatorul cultural*, nr. 630/29 iunie 2012.

4 „*Om de bine* este, înainte de orice, un om moral. Un om pentru care adevărul există. Un om care merge în sensul valorilor, fără să facă din toate acestea un instrument de represiune morală împotriva celorlalți. Tudor Vianu a explicat, cred, în chip convingător morala omului de bine. Prin 1945-1946...[...]. Cum te poți confesa în fața cuiva care nu-ți dă sentimentul buneii credințe? [...]. Dumneata nu ești gazetar, ești critic literar și profesor de literatură. Am scris despre romanul duminical și despre cărțile de critică pe care le-ai publicat. Nu mă poți păcăli... Cartea nu minte...” (Eugen Simion), *În ariergarda avangardei*, *op.cit.*, p. 11.

5 *Ibid.*, p. 5.

6 *Ibid.*, p. 6.

inutil pe lume decât un chip desfigurat de ură care aleargă bezmetic în întâmpinarea creației.”⁷ Dincolo de masca publică a criticului care, evitând „stilul inchiizitorial, dominant, azi”⁸, oferă „răspunsuri aproximative” (în realitate deosebit de relevante pentru înțelegerea „convulsiilor” actuale și a „vocației devoratoare” a criticii postdecembriste) întrebărilor „deschise” lansate de interlocutor⁹, răzbate din textul convorbirilor o „umanitate” fascinantă a unui „om al dreptei măsuri”, cumpătat în actul mărturisirii intime, dar care își reconstituie „istoria formării” prin raportare permanentă fie la modelele umane (identificabile în inserțiile autobiografice) care i-au marcat destinul biografic, fie la figurile tutelare ale criticii care i-au amprentat „devenirea” critică. Menținerea echilibrului între viața publică și cea privată dozează confesiunea: se elimină (la nivelul ego-grafic al scriiturii) excesul de lirism și „tonul mioritic atunci când am vorbit despre copilăria mea îndepărtată sau despre prietenii care nu mai sunt”¹⁰ și este amendat, de exemplu (la nivelul ideo-grafic), „excesul ideologic” combativ al polemicii „localiști” vs. „internaționaliști”¹¹. Eugen Simion își asumă logica lucidității interioare ca element coordonator atât al reconstrucției stenic-autobiografice, cât și al explicitării opțiunilor sale ideo-critice.

Postfața, semnată de Andrei Grigor, fixează, în doi timpi, cadrul semnificant al

valențelor circumscrise convorbirilor-confesiune. *M-a somat să scriu...* (datată decembrie 2003) configurează impactul formator al modelului Eugen Simion, „o instituție susținută de umanitatea firească a spiritului său”¹² asupra profilului tânărului critic, a cărui „istorie personală” este reconstituită autobiografic prin raportare la spiritul tutelar, la „anvergura și autoritatea criticului, care nu avea (și, depun mărturie: *nu are*) nevoie de «firitiseli» (o vorbă pe care, ironic, o folosește uneori) pentru a-și face onest meseria.”¹³ Exemplul moral al criticului care „nu trișează cu ideile”, deși uneori dezamăgit de convertirea „prieteniei în ostilitate, a respectului intelectual în mahalagism și, mai ales, a scrisului creator în înjurătură birjărească”¹⁴, refuzul intruziunii „dezamăgirilor personale” în actul critic – „murmurul lor perfid sau conjuncturile nu-i influențează verdictele”¹⁵ – punctează reperele „devenirii” ideo-grafice a lui Andrei Grigor, care își mărturisește formarea critică sub autoritatea modelului. Confesiunea sa, compatibilă cu cea plasată în prim-planul dialogurilor cu Profesorul, apelează la puterea experienței autobiografice pentru a marca, în egală măsură, „exemplaritatea ideologică” a destinului său critic: „Nu am ascuns niciodată că datoriez cea mai mare parte a carierei mele intelectuale (câtă este), începând cu primii ani ai studenției până astăzi, lui Eugen Simion. Și

7 *Ibid.*, p. 7.

8 *Ibid.*, p. 6.

9 „De ce, mă chestionează el, spiritul național a devenit subiectul predilect de contestație în critica literară? De ce autonomia esteticului continuă să fie socotită de unii comentatori o primejdie pentru progresul societății românești? De ce revizuirea critică a valorilor, necesară și inevitabilă într-o cultură, depășește rar la noi stilul injuriei și al răfuiei de mahala?” (Eugen Simion) – *ibid.*, p. 8.

10 Eugen Simion – *ibid.*, p. 6.

11 Anticipând, în finalul *Cuvântului înainte*, asumarea statutului de „eurolucid”, Eugen Simion suprapune, în registrul autobiografic al scriiturii, destinul său uman peste cel critic, încercând „să-mi găsesc locul în această lume în care criza morală este mai puternică și mai devastatoare, cred, decât criza economică și, după o lungă reflecție, descopăr că mă poziționez – cum spun analiștii politici – între două tabere care, sub diverse forme, au existat mereu și pe care nu le-am acceptat niciodată. Nu-mi plac localiștii fanatizați, retrograzi, suspicioși și ostili față de ideea de înnoire a structurilor și mentalităților, nu-mi plac nici internaționaliștii, globaliștii de serviciu, convinși că națiunile trebuie să dispară și, odată cu ele, identitățile culturale...” – *ibid.*, p. 8.

12 Andrei Grigor – *ibid.*, p. 453.

13 Andrei Grigor – *ibid.*, pp. 450-451.

14 Andrei Grigor – *ibid.*, p. 451.

15 Andrei Grigor – *ibid.*

vreau să spun că viața publică a discipolului n-a fost mult mai ușoară decât a mentorului. Nu mă plâng. Un foarte bun prieten (lăudător cândva, hulitor pe urmă, prin anii '90, când «imperativele momentului» i-au cerut-o) mi-a reproșat că m-am convertit. La ce? Am avut norocul să rămân mai devotat propriei mele naturi decât conjuncturilor.¹⁶ „Somația de a scrie” transformă destinul biografic al discipolului într-unul al criticului care, format în școala caietistă, își plasează „istoria” individuală mărturisită spontan (conform unui „pact al sincerității” care incită, în cadrul convorbirilor, la confesiuni personale) sub semnul adeziunii implicite la „statura spirituală” a maestrului, capabil, în ciuda „inconsecvențelor umane” ale detractorilor, de a arăta „o vocație sisifică pentru prietenie, o deschidere mereu generoasă către oameni, iar, dacă aceștia îi contrazic așteptările, către literatura pe care o scriu ori dau semne că ar putea să o scrie. Când sunt bune, cărțile lor înlocuiesc prietenii.”¹⁷ *Despre sens...* (scrisă de Andrei Grigor în ianuarie 2012) dezvăluie cei doi „vectori existențiali” - „actualitatea sa și a umanității”¹⁸ - care traversează metaistoria identitară reconstituită prin scriitura-confesiune și actualizată la dublu nivel: cel al „micii istorii”, al autobiografiei omului Eugen Simion, „trăitor în Marea Istorie” (post)totalitară, și cel complementar, al „istoriei” Literaturii celor două perioade, „revizitate” de criticul Eugen Simion prin grila estetică a judecării valorilor.

Încă din debutul convorbirilor, spectacolul confesiv conturează premisele unui roman al dublei formări (umană și intelectuală) în care ipostazele „identității narati-

ve” (duale, conform „pactului dialogal” întreținut prin scriitură și angajând cele două „reconstrucții identitare”, ale intervievatului și intervievatorului) proiectează diacronic „une logiques d'enchaînement: la cohérence fondatrice n'est plus dans la mêmété mais dans le coulé et l'intelligence de la suite des événements.”¹⁹ Mecanismele memoriei întrețin jocul reconstituirii identității ca „maintien de soi à travers le temps”²⁰, o constantă internă mărturisită de Eugen Simion abia în finalul cărții, provocat fiind să-și deconspire „modelele fondatoare” ale construcției interioare: „Mi-au plăcut totdeauna marii toleranți activi, justițiarii înțelepți, personajele «armonioase», dar nu oportuniste, îmi plac încă radicalii luminați, capabili să se resemneze în fața adevărului, în fine, modelul meu de existență luat din cărțile pe care le-am citit și le-am iubit este omul care se face pe el însuși, omul care se construiește, omul care își învinge *psihea*, ca E. Lovinescu, sau care își creează un model universal ca *ataraxicul petulant* G. Călinescu... Nu știu ce-am reușit să fiu (adică: nu știu ce-a ieșit din efortul meu de a mă construi din interior), dar pot să-ți mărturisesc ce-am dorit să fiu, după ce mi-am dat seama care îmi este firea: am dorit să-mi stăpânesc angoasa – foarte puternică –, să-mi elimin complexe, să-mi educ modul impetuos de a reacționa și să acced la starea de echilibru. Sunt, domnule Grigor, și-am mai zis, un individ pentru care adevărul există. Vreau să fiu un spirit liber, ca să pot fi un spirit drept. Parcă și-am mărturisit o dată sau poate am scris undeva: sunt *un anxios* care aspiră la starea de contempla-

16 Andrei Grigor – *ibid.*, pp. 452-453.

17 Andrei Grigor – *ibid.*, p. 451.

18 Andrei Grigor – *ibid.*, p. 454.

19 În opinia lui Jean-Claude Kaufmann, „elle s'adapte ainsi parfaitement à la structure (contradictoire et changeante) de l'individu moderne, construisant sa nécessaire unité non par une totalisation et une fixation impossibles mais, de l'intérieur et de façon évolutive, autour du récit, fil organisateur. Chacun se raconte l'histoire de sa vie qui donne sens à ce qu'il vit.” - *L'invention de soi. Une théorie de l'identité*, Armand Colin, Paris, 2004, p.152.

20 Ricœur, *apud*. Michael Wieviorka - *La différence*, Éditions Balland, Paris, 2001, p. 164. Considerând că identitatea și memoria, individuale sau colective, sunt „teme inseparabile”, Wieviorka îl citează pe Joël Candau pentru care „Il n'y a pas de quête identitaire sans mémoire et, inversement, la quête mémorielle est toujours accompagnée d'un sentiment d'identité.” – *ibid.*

ție.”²¹ Citită dinspre această perspectivă, a normei moralității interioare care gestionează estetic atât reconstituirea ego-grafică (profilul „călătorului prin Istorie” care re trăiește, prin scriitura-confesiune, etapele formării sale umane sau, cu o sintagmă a lui Andrei Grigor, „aventura spiritului”), dar și pe cea ideo-grafică („aventura intelectuală” generatoare a unei „ideologii” estetice, constant funcțională în judecățile de valoare ale criticului Eugen Simion), *În ariergarda avangardei* seduce prin patosul echilibrat al evocării. Un echilibru al confesiunii, o „incitare la toleranță” pentru care Eugen Simion optează încă din 1992, într-un amplu interviu publicat în *Literatorul*²², în care demontează tranșant patologia inchiitorială a revizuirii est-estice din perioada imediat postdecembristă; complementar, în același an, Andrei Grigor denunță strategia „heirup-ismului” ca pseudodemers critic postdecembrist – o reiterare cameleonic-subversivă a aceleiași „tiranii ideologice” totalitare²³. Compatibilitatea celor două viziuni critice, născută dintr-o egală compatibilitate

a asumării moralității actului critic, ancorat definitiv și constant într-o ordine estetică a validării valorilor, legitimează acest dialog al intelectualilor - descendenți contemporani ai unei „elite naturale, organice” (Mircea Platon)²⁴ - a căror autobiografie „revizitată” confesiv panoramează echidistant „spectacolul de dușmănie” al actorilor criticii contemporane, convertiți peste noapte în justițieri fanatici ai obsesiei eticiste. „Ai dreptate, nu sunt totdeauna un bun cititor, cum zici, de oameni”, declară Eugen Simion, convins fiind că „individul nu-i o ființă a răului și nu-i făcut pentru a trăda, a calomnia, a fura, a minți... Are, desigur, interese, dar interesele nu-i pot justifica niciodată feloniile, potlogăriile, micile și marile trădări... Mai ales când este vorba de mediul intelectual. Ei, aici m-am înșelat. Am ieșit prieteni din regimul totalitar și, peste câteva luni de zile, ne-am regăsit plini de ură și dornici de răzbunare. Cum a fost posibil? Iată că a fost și este inutil să căutăm justificări.”²⁵

Retragerea în lectura cărților „care nu mint”, selecția modelelor tutelare și dezedratul asumat al „criticii creatoare” ca formă

21 Eugen Simion, *În ariergarda avangardei. Convorbiri cu Andrei Grigor*, op.cit., pp. 441-442.

22 Avem în vedere interviul acordat de Eugen Simion lui C. Stănescu, *Am optat pentru „incitarea la toleranță”*, publicat în *Literatorul*, nr. 51-52/18-25 decembrie 1992, pp. 8-9.

23 Poziția lui Andrei Grigor din 1992 este relevantă, susținând, în viziunea noastră, o aceeași consecvență a ideilor în analizele sale, dar și refuzul „traseismului critic” atât de frecvent întâlnit la „elitele autosuficiente” ale scenei critice contemporane: „Prea mare pentru a-i rezista, ispita folosirii literaturii în susținerea scopurilor politice a devenit fapt, readucând în actualitate una din cele mai grave erori ale unui trecut nu atât de îndepărtat, încât uitarea lui să fie nevinovată: aceea de a subordona artisticul ideologicului, prin reducerea la funcționalitatea unui simplu instrument de susținere și propagare a acestuia” - *Din nou cu „heirup” în literatură*, în *Literatorul*, nr. 6/14 februarie 1992.

24 Preluând diferențierea lui Mircea Platon („elita trebuie să reprezinte poporul [...]. Elitele istorice, organice așa erau. Erau, ca să zic așa, dobânda unui capital uman investit istoric. Elitele de astăzi se autolegitimează și se autoreproduc. Sunt parazitare și necinstite [...]. În locul elitei naturale, organice, a apărut *elita de opinie*, asociată, subvenționată, patronată de un grup de interese”), Eugen Simion distinge între *elită* și *elitism*: „*elita* este o necesitate într-o națiune culturală, *elitismul* ce se agită azi în lumea românească este o impostură politică”; ultima categorie – *elitismul românesc* – a reușit, „în ultimele două decenii, să spargă comunitatea intelectuală și să distrugă opinia publică intelectuală care se manifesta (supraviețuise) chiar și în epoca totalitarismului bolșevic. [...] Azi, opinia publică este aproape nulă, cel puțin în cultură. De aici vine confuzia enormă de valori... Valori spirituale și morale.” - *În ariergarda avangardei*, op.cit., pp. 381-382. În acest context, Andrei Grigor identifică un nou prototip *elitist* al pseudo-intelectualității postdecembriste: „nu proletcultul, ci *eliticul* este în floare. Așa se face că, după 1990, instituțiile de cultură au suportat, ca în anii '50, destule intruziuni de natură politică. Doar că intrușii nu au mai fost impuși de Putere, ci de tabăra gălăgioșilor eroi și martiri ai luptei pentru... *și dă-i și luptă neicursorule*. O variantă cu nimic mai bună decât cealaltă, fiindcă *elita* are și ea Neculuții ei, vreun nefericit autor de compuneri versificate în închisoare sau vreun simplu expeditor de epistole la Europa Liberă. Nu putem scăpa de păcatul de a asocia ilegalismul și persecuția politică (de multe ori fictive) cu meritele literare. Năravuri vechi, direcții noi, aceleași confuzii vinovate.” (**sublinierea noastră**) – *ibid.*, p. 86.

25 *Ibid.*, p. 12.

estetică de rezistență în fața avalanșei revizionismului est-etic, angajat într-un scenariu orwellian²⁶, funcționează ca repere de conduită critică și umană pentru intelectualul care, în termenii lui Kaufmann, „choisit sa vérité, sa morale, ses liens sociaux, son identité.”²⁷ Din această perspectivă, memoria individuală, convergentă celei social-culturale la care se raportează permanent, conform logicii interioare a *timpului mărturisirii*, operează selecții valorice creditate de „l'exercice de l'auto-régulation subjective.”²⁸ În scriitura-confesiune a convorbirilor, mecanismul auto-construcției, reflectat la cele două niveluri complementar interconectate (ego-grafic și ideo-grafic, altfel spus, modelul uman și modelul critic Eugen Simion), urmează fidel cele cinci opțiuni, catalizatoare în configurarea proiectului identitar și critic.

În ordinea biograficului, alegerea adevărului personal („il sélectionne, adapte, manipule les segments d'information pouvant trouver place dans sa configuration identitaire”²⁹) este autenticată prin experiența „tregerii omului” prin Marea Istorie, din al cărei spațiu (privat sau public) își selectează modelele formatoare. Fluxul me-

moriei individuale decupează retrospectiv secvențe autobiografice: copilăria la Chiojdeanca și modelele sale - patern, al bunicului (reactivat, printr-un arc al timpului, în ipostaza bunicului „celor două minuni albe: Sonia și Diana), Andrei Rădulescu, tânărul licean „caragialist”, profesorii săi - N.I. Simache, Gheorghe Milica -, „relectura” unei epoci convulsive, „o lume străină, săracă, haotică și agresivă”³⁰, „proba dosarului” și admiterea la Facultatea bucureșteană de Litere în 1952, profesorii formatori - Vianu, Perpessicius, Silvian Iosifescu, Pavel Țugui, Dumitru Micu, George Ivașcu, „prietenii literare și neliterare” - „ce luptă, ce săcăieli, câte amânări, câte mizerii, ce exasperare pe mine și câtă, totuși, dorință nebunească de a nu mă pierde...”³¹ Aceste „palieri” de „geografie spirituală” funcționează ca niveluri de configurare identitară ancorate secvențial într-o „lungă istorie, întâmplări, examene, profesori, teama că voi fi dat afară, lecturi, descoperirea literaturii, lupta pentru a avea o bursă, tristețea de a nu o căpăta, întâlnirea cu marii profesori, represiunile politice din 1956-1957, cinci ani de șomaj și credința absurdă că nu va dispărea critica literară (cum prezicea

26 Pentru Eugen Simion, „intelighenția românească a refăcut întocmai scenariul Orwell...Îmi amintesc cum, după vreo două-trei săptămâni de la Revoluția din decembrie, am auzit într-o reuniune a Comitetului de conducere a Uniunii Scriitorilor primele voci care pretindeau că ele sunt mai egale decât celelalte. La început, mi s-a părut o glumă proastă, apoi, până să mă dumiresc, taberele erau deja constituite. Rămăsesem, uluit, la mijloc. N-a trecut multă vreme și m-am regăsit printre dușmanii democrației.” În 2011, odată cu reluarea dialogurilor, sunt identificate, în peisajul cultural românesc, aceeași criză a valorilor, confuzia intenționat întreținută și melanjul subversiv al valorilor: „Acum facem reforme pe care nu le terminăm niciodată, vorbim, perorăm, ne certăm, *facem spectacol* - cum zic tinerii străzii. O zvârcolire generală. Demitizăm valorile naționale, demitizăm mitizarea și mitizăm demitizarea...N-am vrut să intru în această horă, dar nici nu pot trăi departe de ea. Încerc, personal, să fac ceva pe tăcute, cum ți-am zis. Parcă este un blestem pe capul nostru. De la o lungă inerție trecem la starea de hărmălaie, negațiune, inclusiv autonegațiune la nivel național.” - *ibid.*, p. 13 și p. 302.

27 Jean-Claude Kaufmann, *Ego. Pour une sociologie de l'individu*, Armand Colin, Paris, 2004, p. 238.

28 Pentru Kaufmann, procesul formării „autonomiei subiective” a individului „trăitor” într-o Istorie, care-i motivează opțiunile interioare, alimentează „l'idéologie égocéphalocentrique” : „tout un corpus de pensées, organisé autour des plis les plus secrets de l'intime, est non seulement un produit du social mais une véritable institution en cours de formation. Dictant d'autant plus efficacement ses règles qu'elles semblent provenir des profondeurs de soi.” - *ibid.*, p. 236.

29 *Ibid.*, p. 238.

30 Eugen Simion - *În ariergarda avangardei*, op.cit., p. 109. „Pe scurt: trecusem printr-o experiență dură, dublată de cealaltă încercare, și mai dură, de ordin sociopolitic. Spaima ne intrase în oase, incertitudinea devenise o hrană zilnică. Mă mir, azi, că n-am pierit... N-am pierit, încet-încet am înțeles că, pentru a reuși, trebuie să mă țin tare. De altfel, aveam o încredere stranie în destinul meu... Să nu mă întreb cum se împacă sentimentul vulnerabilității cu încrederea aproape mitică în destinul propriu pentru că nu pot să-ți răspund.” - p. 116.

31 *Ibid.*, p. 126.

Tudor Vianu, minunatul profesor!) înainte de a intra eu în scenă...³² Opțiunea uman-morală și proiecția identității personale³³ - întreținând metatextual un dialog cu scriitura din *Jurnalul parizian și Moartea lui Mercutio*³⁴ - sunt modelate prin adeziunea interioară a lui Eugen Simion la o tipologie a umanității întrezărite dincolo de scriitură. „Omul stă, discret, în umbra ideilor sale”, „modelul meu uman este omul care se construiește, se face pe sine în funcție de câteva puncte de reper”, declară Profesorul³⁵, apelând, în demonstrație, la aceeași referință a exemplului formativ: „Maioreșcu a devenit «maiorescian», spiritul olim-pian, omul atitudinii hotărâte, judecătorul obiectiv printr-un proces al voinței sale [...]. Creează un model de existență și-l urmează până la capăt”; în cazul lui Lovinescu, „modelul lui de existență nu se bazează, ca la Maioreșcu, pe ideea de succes social, ci pe

altceva: pe ideea «resemnării» în fața adevărului estetic”, G. Călinescu „optează pentru *modelul omului universal*”, „spiritul olim-pian, la care aspirase și chiar ajunsese și Tudor Vianu, alt mare intelectual român, este fructul unui proces de autoeducare.”³⁶ Acest algoritm valoric de auto-selecție este validat prin profilarea „omului de lume” Eugen Simion, discret, alegându-și atent prietenii, „literare” („prietenii schimbătoare, tensionate, nu de puține ori eșuate în supărări lungi și apăsătoare”) sau „neliterare” („puține. Trăind aproape toată viața mea în mediul literar și universitar [...] n-am avut timp să caut și să-mi cultiv prietenii... Dar și aici, în mediul intelectual citat, am avut relații care mi-au înfrumusețat viața.”)³⁷. Impulsul revanșard nu-i este familiar, își asumă „prietenii schimbătoare” și „dezamăgirile”³⁸ cauzate de acestea, pactul dialogal al „cărții vorbite”

32 *Ibid.*, pp. 39-40.

33 În termenii lui Kaufmann, „exigence d’auto-définition éthique” și „construction d’une trajectoire identitaire” - *Ego. Pour une sociologie de l’individu*, op.cit., p. 239 și p. 242.

34 „Trecem, vrând, nevrând, în textele pe care le scriem. Așa că, dacă vrei să mă cunoști, citește-mă cu atenție, Andrei Grigor. Vei afla în fragmentele mele critice cămașa pe care, altminteri, refuz s-o lepăd.” - *În ariergarda avangardei*, op.cit., p. 183.

35 *Ibid.*, p. 113 și p. 65.

36 *Ibid.*, pp. 65-66.

37 *Ibid.*, p. 129. Portretele creionate (în finalul convorbirilor, dar și pe parcursul acestora), o „carte cu prieteni” pe model fânșian, conturează o fascinantă galerie a „substanțelor umane”, o „istorie alternativă” a umanității unei generații: Gh.Tomozei - „a fost un prieten fidel al lui Nichita Stănescu, fusese prietenul lui Labiș. Aceasta înseamnă că, pe lângă talent, avea și calități umane remarcabile” (p. 205), Ion Băieșu - „un om cu umor și un spirit diplomatic”, Fănuș Neagu - „un om de câmpie, iute la mână, cu vorba bogată și replica ucigătoare în momentele de agitație”, Marin Sorescu - „om ciudat și el, natură complexă, ironia lui ascundea o mare sensibilitate și o mare vulnerabilitate interioară”, Marin Preda - „un om profund, un spirit interesat de abisurile sufletului omenesc”, Nicolae Breban - „este, în felul său, ca *om biografic*, un personaj”, G. Dimisianu - „un critic prob și fin și, am spus de mai multe ori, un spirit fidel față de literatura bună”, Lucian Raicu - „avea, după mine, două calități fundamentale: devotamentul în prietenie și devotamentul față de literatură”, Valeriu Cristea - „*un critic în stil moralistic*”, Nichita Stănescu - „avea [...] această extraordinară vocație a prieteniei care, în vremea noastră, este din ce în ce mai greu de păstrat”, Mihai Ispirescu - „un caragialian însă din ramura cultă, rafinată, cu bună educație gastronomică și cu o ironie inteligentă care se adapta ușor tuturor situațiilor” - *ibid.*, pp. 416-434. Cele două anti-portrete, „cazul unui produs mediatic, fost poet (remarcabil), actualmente prozator mediu, țâfnos și agresiv” („portretul generic al omului levantin”, în decodarea lui Andrei Grigor) și „alt personaj: unul cu capul mare, mic de stat, cu trupul lățit, vag scriitor acum 30 de ani, azi publicist la o gazetă de scandal. Domeniul lui de creație este denunțul, calomnia, insinuarea, atacul la persoană, «revizuirea morală», în fine «anticomunismul»” (p. 437 și p.438) sunt echilibrate prin două portrete feminine: Hortensia Papadat-Bengescu, evocată prin filtrul *Agendelor* lovinesciene, și Alice Voinescu, recitată prin jurnalul său intim - „o mistică a iubirii cu un mare devotament pentru idei - acestea ar fi elementele principale ale spiritului său.” (p. 440).

38 „Am cunoscut oameni de tot felul; unii, după ce le-am făcut bine (uneori *un mare bine*, s-a întâmplat să-l pot face, mai ales după 1990!), s-au grăbit să se lepede de povara recunoștinței [...]. Mă urăsc de atunci cu sinceritate și temeinicie. *Îmi umblă*, cum se zice cu o vorbă, *în soartă*. Dacă sunt în sfera academică, îmi boicotează proiectele, dacă sunt critici literari, se duc țintă la adversarii mei noi și vechi și se pun, cu obediență, în slujba lor. Nu mă plâng, nu cer reparații morale, constat doar.” - *ibid.*, pp. 427-428.

întreținând contactul permanent cu un interlocutor care, la rândul său, participă nedisimulat la confesiune: „nicio prietenie nu e pe deplin confortabilă, mai toate presupun o sumă de incomodități, de contextualizări favorizante ori distorsionate.”³⁹ (Andrei Grigor)

Ideo-grafia, „ideologia” interioară a actului critic, urmează simetric aceleași niveluri ale auto-construcției: profilul „criticului creator” se conturează în urma opțiunilor asumate în lectura cărților („scriu despre cărți, nu atac omul care scrie”⁴⁰), având „totdeauna mijloace care-i pot corecta astuțiile, idiosincraziile spiritului.”⁴¹ Criteriile estetice legitimizatoare validează demersul critic, întotdeauna „întors către interior”, oglindind prin ricoșeu însuși profilul creator al Criticului care, vorbind despre scriitura altora, vorbește, în esență,

despre Sine.⁴² Textul-confesiune al *Ariergardei* aduce astfel în prim-plan o alternativă autorizată – explicit asumată de ambii parteneri în dialog – la discursul ideologizant/mistificator aplicat literaturii: fie cel aparținând „stegarilor”⁴³ totalitari (față de care formula rezistenței estetice prin literatură a funcționat ca strategie de exorcizare a balastului doctrinar suprapus), fie cel zgomotos revendicat de „arhanghelii exterminatori”⁴⁴ postdecembriști („angajarea” estetică a demersului critic neutralizează definitiv atacul furibund-demitizant al „justițiarilor de mucava.”⁴⁵) Este vorba despre „relectura «cinstită», adică obiectivă, din unghi estetic”⁴⁶ a textelor „disidente politic prin estetic” (strategie valoric-fondatoare a generației șaizeciste) față de care contestatarii optzeciști regizează diferite „scenarii provinciale”⁴⁷ – simptome ale patolo-

39 *Ibid.*, p. 427.

40 *Ibid.*, p. 206.

41 *Ibid.*, p. 208.

42 În opinia Simonei Antofi, „Eugen Simion practică o lectură ca act de intimitate al gândirii critice cu opera și cu spiritul Celuilalt, pe care-l exersează încercând să-l înțeleagă și pe care-l ia, uneori, drept partener secund de dialog – cel dintâi fiind cititorul căruia criticul i se adresează în nume propriu, asumându-și nu autoritatea vocii sale, cât dreptul de a (se) exprima în numele Celuilalt” – *Eugen Ionescu tânăr și dilemele criticului*, în *Caiete critice*, nr. 6-7/2008, p. 82.

43 Sintagma îi aparține Sandei Cordoș care, în studiul *Lumi din cuvinte. Reprezentări și identități în literatura română postbelică* (2012), propune un triptic tipologic al poziționării scriitorilor români față de ideologia realismului socialist: *stegarilor* – „cei care au avut un rol hotărâtor în impunerea realismului socialist, prin directivele pe care le-au trasat și le-au impus, prin discursurile susținute la întâlniri oficiale sau prin articolele publicate în presă”: Leonte Răutu, Nicolae Moraru, Ion Vitner, Mihai Novicov, Mihai Beniuc, Sorin Toma; *corifeii* – „acei scriitori, deja consacrați, care, prin prestigiul numelui lor, susțin și legitimează noua putere și noua ideologie artistică”: Mihail Sadoveanu, Camil Petrescu, Tudor Arghezi, G. Călinescu – „acesta face efortul de a ține pasul actualității și de a teoretiza inclusiv realismul socialist. O face cu un ton entuziast, cu bogate trimiteri culturale și cu o frazare care îi sunt proprii; în schimb, ideile sunt preluate din zestrea de locuri comune aparținând stegarilor” – *o categorie exemplificată nefericit, din punctul nostru de vedere (s.n.)*, și înnoitorii – Ov.S. Crohmălniceanu („are, în 1956, câteva momente în care critică clișeele realismului socialist”), Vera Călin, Petru Dumitriu, Marin Preda. Citatele sunt selectate de la paginile 25, 32, 36, 38 ale volumului publicat la Editura Cartea Românească, București. A se vedea în acest context studiul Alinei Crihană - *Entre mémoire, histoire et fiction: les récits de vie des écrivains roumains de l'après-guerre dans le contexte socioculturel post-totalitaire*, în *Synergies Roumanie*, nr. 6 / 2011, pp. 157-169.

44 Eugen Simion - *În ariergarda avangardei*, op.cit., p. 50: „mi-e foarte greu să accept ca lăudătorul de serviciu al regimului totalitar să devină peste noapte procurorul meu moral.”

45 În termenii lui Andrei Grigor, „noi scoatem zeii din lăcașurile lor, îi hulim, îi terfelim, îi batem cu pietre... Smulgem miturile din firidele timpului în care s-au ascuns și abia mai supraviețuiesc, le călcăm în picioare, le facem una cu pământul...” – *ibid.*, p. 303. Nici vorbă de „panta negrei deprimări” (ca să cităm, din nou, acea exprimare neinspirată a lui Daniel Cristea-Enache), ci revolta perfect justificată împotriva *demolării valorilor* față de care criticul, format în spirit caietist, luase atitudine încă din 1992, într-un articol din *Literatorul* (nr. 16-17/24 aprilie). Când nu era profesor universitar, nici premiat al Academiei Române...

46 Eugen Simion – *ibid.*, p. 274.

47 Criticii optzeciști nu au „o critică obiectivă, deschisă, originală, credibilă...Practică discriminarea, atacul la persoană, și această atitudine este profund provincială, neeuropeană...” (Eugen Simion) - *ibid.*, p. 240.

giei postdecembriste. De fapt, o revizuire estetică operată de criticul literar care „trebuie să aibă în ființa lui un Petru care nu se leapădă niciodată de literatură (iar când se leapădă, o face în momente de criză existențială și morală; și, de regulă, se leapădă pentru ca, apoi, să regăsească plin de

fervoare și credință literatură!) și un Toma care, îndoindu-se metodic, caută adevărul și până la urmă îl găsește...”⁴⁸ Strategiile sunt explicitate într-un mic manual de poietică a criticii: față de Maiorescu, care „face o *critică de identificare* (estetică) a operei”, sau de Lovinescu și „*centripetismul* estetic”, lui Eugen Simion îi place să privească și să primească opera ca totalitate: „vreau ca opera să se ofere ca totalitate, în plenitudinea și în complexitatea ei. Pentru aceasta orice metodă este, principial, de acceptat dacă mă duce spre ceea ce este esențial în operă, adică spre simbolurile ei.”⁴⁹

Un program interior-valoric care cântărește, echidistant, nu numai opera individuală, ci și opera colectivă a unei românități culturale contemporane aflate în căutarea reperelor legitimatoare identitare-naționale și a unui proiect cultural europeanizant. Dincolo de vocația (contestată - *naționalofobă, ruralofobă*) și spectacolul demistificator al intelectualilor postdecembriști care generează reacții vehemente din partea partenerilor în dialog⁵⁰, de panoramarea echilibrată a *binelui* și *răului* românesc, a calităților și defectelor culturale-naționale, a complexelor literaturii, a șanselor supraviețuirii culturii⁵¹ în era post-modernă a „dictaturii mediatice”, scriitura-confesiune trădează un „destin românesc” al lui Eugen Simion (în termenii lui Andrei Grigor), care, deși trece prin „aventura franceză”, declară tranșant: „Inutil să-ți repet că-mi place lumea românească, mă simt bine printre români, chiar și atunci când intelectualii români mă exasperează.”⁵² O românitate explorată intim,

48 Eugen Simion – *ibid.*, p. 227.

49 *Ibid.*, pp. 184-185.

50 „Mi se pare că, întorcându-ne cu fața spre Vest, nu ne-am îndreptat, totuși, prea mult coloana vertebrală: ne-am plâns că frigul politic siberian ne-a stopat elanul creator timp de cinci decenii, iar acum ne batjocorim însăși capacitatea de a crea; ne-am văitat că frica de informatorii Securității ne-a paralizat conștiințele și acum facem denunțuri pe la nu știu ce instituții europene; acuzăm oportunismul față de puterea de până mai ieri și ne gudurăm pe lângă pulpana altor stăpâni...” (Andrei Grigor); „Efectul se vede cu ochiul liber: nimeni nu mai ia în seamă pe *luminătorii poporului*... Ceea ce este îngrijorător” (Eugen Simion) – *ibid.*, p. 165 și p. 166.

51 În opinia lui Eugen Simion, „identitatea noastră culturală (națională) depinde [...] de rezistența limbii române, de sistemul cultural (cât este de flexibil, sincron și, totodată, de durabil în timp) și de voința noastră colectivă (insist: *colectivă*, nu numai *individuală*) de a cultiva valorile noastre spirituale... Ne așteaptă o lungă bătaie...” – *ibid.*, p. 158.

52 *Ibid.*, p. 232.

într-un discurs „îndrăgostit”⁵³, care, lăsând în urmă patosul confesiv, propune o deontologie implicită, a existenței și a criticii, într-o „carte vorbită” cu doi parteneri în dialog, captivanți în umanitatea lor spirituală și intelectuală: două destine împletite, două istorii suprapuse, o singură critică.

Acknowledgements

This paper is supported by the Sectoral Operational Programme Human Resources Development (SOP HRD), financed from the European Social Fund and by the Romanian Government under the contract number SOP HRD/89/1.5/S/59758.

Bibliografie

- Antofi, Simona (2008), *Eugen Ionescu tânăr și dilemele criticului*, în *Caiete critice*, nr. 6-7, pp. 79-83.
- Boia, Lucian (2012), *De ce este România altfel?*, Humanitas, București.
- Cordoș, Sanda (2012), *Lumi din cuvinte. Reprezentări și identități în literatura română postbelică*, Editura Cartea Românească, București.
- Crihană, Alina (2011), *Entre mémoire, histoire et fiction: les récits de vie des écrivains roumains de l'après-guerre dans le contexte socioculturel post-totalitaire*, în *Synergies Roumanie*, nr. 6, pp. 157-169.
- Cristea-Enache, Daniel (2012), *Punct și de la capăt. Eugen Simion – În ariergarda avangardei*, în *Observatorul cultural*, nr. 630/29 iunie.
- Grigor, Andrei (1992), *Demolarea valorilor*, în *Literatorul*, nr. 16-17/24 aprilie.
- Grigor, Andrei (1992), *Din nou cu „hei-rup” în literatură*, în *Literatorul*, nr. 6/14 februarie.
- Kaufmann, Jean-Claude (2004), *Ego. Pour une sociologie de l'individu*, Armand Colin, Paris.
- Kaufmann, Jean-Claude (2004), *L'invention de soi. Une théorie de l'identité*, Armand Colin, Paris.
- Simion, Eugen (1992), *Am optat pentru „incitarea la toleranță”*, în *Literatorul*, nr. 51-52/18-25 decembrie.
- Simion, Eugen (2012), *În ariergarda avangardei. Convorbiri cu Andrei Grigor*, Curtea Veche, București.
- Wieviorka, Michael (2001), *La différence*, Éditions Balland, Paris.

53 La polul opus așezăm eseuul lui Lucian Boia, *De ce este România altfel?*, publicat la Humanitas în același an 2012, în esență o mistificare distopică a marginalității cultural-istorice românești aflate sub un etern blestem al Periferiei. Cauzele: „populație rară, structură socioeconomică puțin evoluată, cu o pondere a populației rurale printre cele mai ridicate din Europa (și așa a rămas până astăzi)” (p. 8); „elita românească, în toate epocile, a împrumutat masiv. Toate modelele politico-culturale sunt de import” (p. 13); „slăbiciunea statului” (p. 14); „performanța «imitatoare» a scriitorilor și artiștilor este remarcabilă” – cazul Eminescu: „este un «occidentalizat»”, „originalitatea lui europeană, ca poet romantic, este relativă și discutabilă” (p. 21, 22); „nevoia de a învăța mereu de la străini, de a prelua ce au creat ei, de a se afla mereu la remorca altora... Din acest complex de inferioritate se naște o construcție orgolioasă, menită să contracareze micimea prezentului.” (p. 33); „obișnuința supunerii” (p. 39); intelectualii și „strategiile de captură a bunăvoinței Puterii” (p. 51); „epoca de aur dintre cele două războaie mondiale este o elaborare mitologică de după 1989” (p. 54); „românii au mai mult o cultură a compromisului decât a rezistenței” (p. 58); „intelectuali vechi de prim rang deveniți falși intelectuali noi” (Mihai Ralea, G. Călinescu, Rosetti, Sadoveanu etc.); „regimul a acceptat ca intelectualii, scriitorii cu deosebire, să spună adevărul pe jumătate, iar aceștia s-au resemnat și ei să mintă pe jumătate” (p. 68); „xenofobului și reacționarului Eminescu i se valorifica «poezia revoluționară»” (p. 70), „Românii l-au avut pe Ceaușescu fiindcă l-au meritat (nu toți, dar mulți)” (p. 75); „după decembrie 1989, minciuna s-a instaurat, din păcate, în inima mitului fondator al României postcomuniste” (p. 86). Și exemplele continuă în același registru...

Alina CRIHANĂ*

Între etica rezistenței și rezistența prin estetic: Eugen Simion „în ariergarda avangardei”**

Abstract

Exploatănd formula „interviului narativ” sau a „cărții vorbite”, În ariergarda avangardei. Convorbiri cu Andrei Grigor (2012 [2004]) trasează un itinerariu biografic și, mai ales, critic, în care narațiunea identitară – organizată în jurul unui scenariu (re)constructiv asumat – își pune amprenta pe evocarea și pe interpretarea unei epoci a contrastelor, pornind de la radiografia prezentului ca „timp al narării”. Dincolo de strategia intervievatorului, care selectează și organizează episoadele istoriilor povestite, precum și temele supuse reflecției, coerența „cărții vorbite” avându-i ca interlocutori pe Eugen Simion și pe Andrei Grigor este dată de corelarea ideologiei estetice a „vedetei confesiunii” cu „ideologia [auto]biografică”, ambele modelate de un spirit al „justei memorii”, orientat atât în sens etic, cât și estetic.

Cuvinte-cheie: narațiune identitară, „rezistență prin estetic”, „autonomia esteticului”, demonstrație etică, „datorie față de memorie”.

Exploiting the formula of the “narrative interview” or the “spoken book”, În ariergarda avangardei. Convorbiri cu Andrei Grigor (2012 [2004]) follows a biographic and especially critical itinerary, where the identity account – organised around an assumed (re)constructive scenario – leaves its mark on evoking and interpreting an age of contrasts, starting from the examination of the present as a “narrative tense”. Beyond the interviewer’s strategy, who selects and organises the episodes of the stories to be told, and the topics to be reflected on, the coherence of the book whose interlocutors are Eugen Simion and Andrei Grigor derives from the correlation of the aesthetic ideology of the “confession star” to the “(auto)biographic ideology”, both modelled by a spirit of the “just memory” oriented both ethically and aesthetically.

Keywords: identity narrative, “resistance through aesthetics”, “aesthetic autonomy”, ethical demonstration, “duty of memory”.

În loc de introducere

Într-o „carte vorbită” apărută în urmă cu aproape două decenii, Eugen Simion – pe atunci în calitate de „scriptor” care consema istoria povestită de „vedeta confesiunii”

(Simion, 2002: 36) – îl provoca pe Petru Dumitriu la o reflecție asupra „culpei” „morale” și „metafizice” a „creatorului condamnat să trăiască într-un regim totalitar” (1998¹: 54). Provocarea intervievatorului avea ca punct de plecare „dilemele” revizio-

* Conf. dr. Alina Crihană, “Dunarea de Jos” University of Galati, e-mail: crihanoali@yahoo.com.

** This paper is supported by the Sectorial Operational Programme Human Resources Development (SOP HRD), financed from the European Social Fund and by the Romanian Government under the contract number SOP HRD/89/1.5/S/59758.

1 Întrebarea lui Eugen Simion apăsătoare pe fondul iritării provocate de recenta înfierare a elitelor care pac-tizaseră cu regimul stalinist în anii ‘50, atunci când, în viziunea lui Virgil Ierunca (citată de intervievator), „intelectualul român [...] a avut de ales între Temniță și Academie”. Înfierății erau, firește, cei care aleseseră Academia. Citatele extrase din *Convorbiri cu Petru Dumitriu* (apărută pentru prima dată în 1994) sunt extrase din cea de-a doua ediție (Editura Mercurio, București, 1998).

Păsesse cu emoție în spitalul monasticilor. Loc
sfânt al propriei născuții. Cîmpia areată Gu-
măuș, ușa oulăci, obședat de reînnoțire. Ea e
Marceli flămînd, ate cîmpia lui Marin Pădu. Ea e
creat un gen lui i-a dat, oare, Născușu
areată atît de născușu? Cînd literatură
ate preferință, rediția începe să semene cu
literatură. Este sentimentul pe care îl am
în acest voiaj în Cîmpia Duminii. Ea pare făcută
să justifice genul Marceli Pădușu.
Telesit pe cei care au avut idee de a invita
"Pădu Marin Pădu". Genul are aceste fumose semne
de prețuire în aceste dîmărie. În spîritul lui Ma-
rin Pădu, repădăci, are, Pădu eei care lăse înțeles pe
omul Pădu și: prețuirea mîmăriei lui Pădu.

28.5./'82

Eugen Simion

niste privind modul de angajare – „eroic” sau, dimpotrivă, compromițător – a intelectualilor și, îndeosebi, a scriitorilor într-o istorie a terorii, convertite într-o „temă capitală pentru lumea postcomunistă [...] „confuză, [...] culpabilizată și culpabilizantă” (Ibidem: 55). „Eu admir pe eroi, declarase Petru Dumitriu. Dar mie nu-mi place să condamn oamenii la eroism știind că vor muri în pușcărie sau văzându-i că mor la ocnă. Eu prefer să supraviețuiască cu orice preț și să scrie.” (1998: 54, s.n.)

Câțiva ani mai târziu, criticul – situat el însuși, de această dată, în poziția de „vedetă a confesiunii” – reia, într-un context similar, reflecția (consonantă, încă de pe atunci, cu aceea a interlocutorului său), asupra rezistenței, abordate atât din unghi *etic*, cât mai ales *estetic*, într-o carte care oferă nu doar repere ale unei (auto)biografii fără îndoială fascinante, ci și o incursiune (cel puțin la fel de fascinantă) într-o „istorie vie” (Royer, 1989: 75) a literaturii române postbelice, mai puțin a celei postdecembriste, care rămâne să fie studiată „întâi, ca un capitol al istoriei mentalităților” (Simion, 2012: 286). Este, de fapt, tipul de demers pe care îl propune Eugen Simion, în radiografia critică din *Ariergarda avangardei*, având ca obiect atât „timpul povestit” (trecutul totalitar), cât și „timpul narării” (prezentul postcomunist), pe calea unei hermeneutici care suprapune interpretarea propriei traiectorii existențiale peste aceea a „lumii prin care a trecut” – ca protagonist sau martor al istoriilor povestite – și căreia se vede nevoit, în prezent, să-i opună încă rezistență.

Între „ideologia [auto]biografică” și ideologia estetică

Gravitând în jurul unor teme variate și extrem de actuale, ale căror interpretări se

înscriu – fără a ceda prea mult spațiu încorsetărilor de ordin teoretic – într-o perspectivă interdisciplinară (a istoriei literare, a istoriei ideilor și a mentalităților, a studiilor culturale, a sociocriticii, a esteticii receptării etc.), reflecția criticului pune adesea între paranteze reconstituirea autobiografică, ceea ce nu este însă de natură să-i diminueze importanța²: în fapt, fragmentele care alcătuiesc tabloul unei vieți (îndeosebi al celei profesionale) servesc coerența și semnificația de ansamblu a cărții, prin proiectarea în *exemplaritate* a traseului identitar personal, nu în sensul unei „celebrări de sine” (Hubier, 2005: 35), adică la nivelul intenționalității auctoriale³, ci în acela – *sapientțial* – specific parabolelor, prezente, de altfel, într-o măsură considerabilă, în „biblioteca textului”, cu alte cuvinte la nivelul receptării. Înscrișă pe fundalul cronicii de epocă, istoria personală conferă adâncime și semnificație (îndeosebi *morală*) „marii istorii”, pe care criticul o (re)traversează și o reconstruiește, revelându-i înțeleșurile profunde, din perspectiva martorului *inițiat* și implicat – în câmpul literar – în mersul ei, vreme de mai bine de o jumătate de secol. Și invers: evocarea istoriei postbelice – inclusiv a mișcării ideilor și a dinamicii câmpului cultural, înscris în spațiul social și intersectat, mereu, cu cel politic – conferă relief experienței personale, punând în lumină, dincolo de rolul *symbolic* asumat de critic pe scena literară, angajamentul său *real* în contextul evocat.

Firește, coerența deja remarcată a demersului evocator-reconstructiv și, deopotrivă, interpretativ care modelează „punerea în intrigă” a istoriilor din *Ariergarda avangardei* este, în mare măsură, tributară scenariului edificat de „scriptor”, care selectează, „înlănțuiește” și organizează episoadele (Demazière, 2007), imprimând reconstituirii sensul specific propriei cercetări, ea însăși critică și istorico-literară. Mai mult decât

2 Selecția și alternarea episoadelor (auto)biografice, precum și punerea lor în „contextul” istoric – furnizat de paginile de memorialistică și de reflecțiile pe marginea „marii istorii” – sunt datorate, fără îndoială, în mare măsură, intervievatorului.

3 Ne referim la intervievat în ipostaza de „autor al propriei vieți”, în termenii lui Georges Gusdorf (*Autobiographie. Lignes de vie* 2, Paris, Odile Jacob, 1991, p. 261).

atât, ceea ce asigură reușita proiectului preconizat de criticul Andrei Grigor⁴ este „o conivență îndelungată [și durabilă, n.n.], dublată de un atașament sincer care-i unește pe intervievator și pe intervievat” (Royer, 1986: 120) și care vine să contrazică ideea unui conflict „prototipic” al generațiilor, ilustrată, totuși, de tabloul „războiului” postdecembrist, alimentat politic (și, firește, ideologic), dintre șaizeciști și optzeciști⁵. O relație, de fapt, de tip *maestru-discipol*, care amplifică dimensiunea „sapiențială” a călătoriei prin istoria culturii și a literaturii postbelice, precum și a exercițiului hermeneutic care o subîntinde, definindu-i miza orientată, desigur, spre orizontul lectorilor.

Dincolo de condiționările „impuse” de demersul – deopotrivă critic, istorico-literar și dirijat spre „ancheta” biografică⁶ – al intervievatorului, configurația specifică a demonstrației din *Ariergarda avangardei* este dată de corelarea sau de „sincronizarea” „ideologiei [auto]biografice” (Bourdieu, 1986: 69⁷), care modelează reconstituirea fragmentară și reconstrucția parcursului *personal* (al omului) în istorie, cu aceea *estetică*, responsabilă nu doar pentru configurarea unui parcurs *critic* exemplar, recunoscut în câmpul literar postbelic, ci și pentru sensul imprimat interpretării unei întregi epoci literare. Fără a neglija cu totul „ideologia [auto]biografică” (cea care reglează, în termenii lui Pierre Bourdieu (Ibidem), „prezentarea oficială de sine”), ne vom opri mai

stăruitor asupra celei de-a doua, edificată în baza unui principiu care guvernează, declarat, itinerariul criticului de-a lungul întregii sale cariere: *autonomia esteticului*.

Avându-și sorgintea în modelul, (iarăși) declarat, reprezentat de artizanul modernismului interbelic, Eugen Lovinescu – figura tutelară a unui panteon care-i include, în egală măsură, pe Titu Maiorescu, Tudor Vianu și George Călinescu –, autonomia esteticului vine să legitimizeze, pe întreg parcursul demonstrației celui care își afirmă „ambitiția [...] de a *construi* o literatură, de a fi, întâi, arhitectul unei generații și, apoi, comentatorul inspirat al unei literaturi” (2012: 285), pledoaria pentru *rezistența prin estetic*. O *rezistență a cărților*, al cărei primat Eugen Simion nu încetează să îl afirme, din unghi polemic de această dată, în raport cu conduita autorilor, ca actori sociali, în istorie: „Lupta pentru „autonomia esteticului” a fost fără rost sau, mai rău, n-a fost decât o formă de lașitate intelectuală, cum am văzut că scrie cineva?!... Nu cred. A fost o *formă de rezistență literară*, într-un regim totalitar care părea etern.” (2012: 344, s. n.)

Dimensiunea polemică a pledoariei în favoarea acestui principiu (și a fenomenului căruia el îi servește drept temelie ideologică – rezistența prin estetic) este condiționată de structurile constitutive ale câmpului cultural și literar posttotalitar, pe care criticul le pune în discuție, în mod legitim, pornind de la radiografia prezentului – timpul narării –

4 În ceea ce privește poziționarea criticului în raport cu contextul literar postdecembrist – nucleul tematic pornind de la care își construiește demersul din *Ariergarda avangardei* – vezi și: Nicolae Ioana, „The Romanian Literature after 1990. Conceptual and Directional Modifications in the Critical Discourse”, în *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, vol. 63 / 2012, pp. 4-9. Cf. Nicoleta Ifrim, „Enjeu identitaire et légitimation de la valeur dans le discours critique d'après décembre 1989”, în *Annales de l'Université „Dunărea de Jos”, Fascicule XXIII, Mélanges francophones*, no. 6, pp. 47-57. Cf. Alina Crihană, Doinița Milea, „Sincronizări: discurs literar /discurs social-politic”, în *Communication interculturelle et littérature*, no. 3/2010, pp. 106-114.

5 Vezi capitolul despre „Războiul generațiilor. Cauze, scopuri, logistică” (238-241), din care reținem sinteza, în termeni polemici, a demersului revizionist al unora dintre optzeciști, datorată lui E. Simion: „[...] lupta se duce nu în termenii literaturii, ci în stilul unor răfuieli personale. [...] O plicticoasă literatură de pamflete, injurii săptămânale și cam atât.” (239)

6 Termenul nu indică metoda sociologică denumită astfel, ci o investigație critică a cărei miză ni se pare a fi schițarea unui profil biografic care vine să completeze, dacă nu să consolideze, profilul așa-zicând profesional al criticului intervievat, cu alte cuvinte, portretizarea omului din spatele operei.

7 Cf. Daniel Bertaux, *Le récit de vie. L'enquête et ses méthodes*, 3e édition, Paris, Armand Colin, 2010. „Ideologia biografică” e definită de Bertaux ca un „phénomène de reconstruction a posteriori d'une cohérence, de lissage de la trajectoire biographique”. (op. cit., p. 37)

decisiv, cum bine se știe, în „discursul biografic retrospectiv”⁸. În interiorul acestor structuri – ideologice, mentalitare, identitare – își află originea un rău care, depășind spațiul circumscris strict câmpului literar – afectează identitatea culturală, acutizându-i patologiile (tributare trecutului) și amplificându-i complexe, favorizate de prezentul globalizării și al industriei mediatice care amenință, în plus, cu instaurarea unei „culturi a inculturii” (Ibidem: 395): „Pentru epoca pe care o trăim, răul mi se pare lipsa de criterii. Confuzia este, în viața literară, răul cel mai mare.” (Ibidem: 144)

Pornind de la contextualizarea, emblematică, a răului în sfera vieții literare contemporane măcinate de conflicte, exercițiul hermeneutic se orientează către descifrarea semnificațiilor profunde și a reverberațiilor sale la nivelul mentalității și al identității colective: „Nu-i timpul personalității, e timpul grupurilor de interese, al structurilor agresive. Un timp al intoleranței. Ca să prafrez pe cineva, aș zice că omul este o fugă înaintea fricii sale. Nenorocirea este că el nu se poate refugia nici în trecut (trecutul nostru imediat – adică ultima jumătate de secol nu este un paradis pierdut, ci mai degrabă un infern înfrânt), nici în prezentul intolerant și confuz, nici în viitorul pe care nu-l cunoaște și de care, pățit, se teme.” (Ibidem: 163) Și încă: „Este limpede, jucăm toți într-o farsă tragică, suntem fără voia noastră actorii unei piese din teatrul absurdului... Nenorocirea este că nu putem ieși din ea.” (Ibidem: 334).

În acest context, apărarea autonomiei esteticului nu apare doar ca o formă de legitimare a propriului parcurs critic și a destinului literar al generației '60, al cărei arhitect s-a vrut – și a reușit să fie – discipolul

lui E. Lovinescu, ci și un demers *etic*, orientat într-un dublu sens. E vorba, mai exact, de o „pedagogie”, fundamentată ideologic pe teoria lovinesciană și dirijată, pe de o parte, către prezervarea valorilor unui trecut în care, în ciuda presiunii constant exercitate de câmpul politic asupra celui literar, au putut să apară mari cărți care merită, astăzi, o „relectură «cinstită»” (Ibidem: 274), iar pe de altă parte, către delimitarea axiologică, pornind de la criterii legitime, a produselor estetice ale prezentului, în contextul confuziei deja amintite. Cu alte cuvinte, de un demers *(re)constructiv*, asumat în planul ideologiei estetice și funcțional, desigur, în cel al „ideologiei [auto]biografice”, în virtutea unui praxis îndelungat și validat valoric în câmpul literar postbelic. Această „pedagogie” nu este străină (și nu putea să fie, în anii dictaturii) de aceea asumată de maestrul generației sale și afirmată prin intermediul *operelor*, împotriva iconocasmelor vehiculate îndeosebi în anii '50 și după tezele din iulie '71, în sfera discursului politic, mai exact a directivelor privind „alinieră” ideologică a literaturii. O „pedagogie a invizibilității”, cum ar fi numit-o unul dintre personajele lui C. Țoiu, de profesie ...*maestru spiritual*⁹, care a permis – prin prezervarea marilor mituri culturale și literare – o „reechilibrare” în egală măsură antropologică și psiho-socială¹⁰ la nivelul imaginarului totalitar.

Este una dintre direcțiile în care se înscrie discursul „rezistent” al criticului, preocupat de dinamica miturilor – și a „complexelor” (Ibidem: 261-266) – culturale și identitare ale epocii sale (și, pe alocuri, a imaginarului cultural românesc, în genere), cu alte cuvinte, de configurația „topicii” socioculturale totalitare și posttotalitare.

8 În termenii lui Didier Demazière, „le poids du présent apparaît exorbitant dans le discours biographique rétrospectif, puisque la situation présente, tout en étant le point d'arrivée, forcément temporaire et provisoire du parcours, est aussi le point de départ de sa mise en récit, de sa mise en cohérence.” („Quelles temporalités travaillent les entretiens biographiques rétrospectifs ?”, în *Bulletin de méthodologie sociologique*, no 9, pp. 5-27, [On-line], URL: <http://bms.revues.org/index506.html>).

9 Este vorba despre personajul poreclit Cyrano, din *Galeria cu viață sălbatică*, cel care își învață „ucenicii” de la *Maison de l'oubli* (cum numește Puiu Cavadia delabratul Palat Mogoșoaia – „loc de seamă al muncitorilor literare”, - făcând analogia cu „sanatoriile unor distinși bolnavi de maladii subtile”) că „Noaptea e o amăgire a mea de care vreau să mă lepăd!” (s.n.).

10 Cf. Gilbert Durand, *L'imagination symbolique*, Paris, PUF, 1964, p. 116.

Pornind de la același prezent, în care constată o tendință spre „desimbolizare” / „demitizare” radicală¹¹ și, implicit, dăunătoare imaginarului cultural – pusă în relație cu mișcările similare reperate la nivelul imaginarului occidental –, Eugen Simion comentează „complexele literaturii” române, între care pe acela „de a vedea peste tot complexe și de judeca fără încetare complexele altora”, surmontabil, totuși, prin introducerea tuturor acestor „neliniști, mentalități, complexe într-o mare operă. Atunci am putea răscumpăra totul și ne-am elibera spiritul...” (Ibidem: 266).

O „răscumpărare”, așadar, echivalentă cu transcenderea istoriei prin operă – iată „lecția” criticului, consonantă, și în acest punct, cu „obsesiile” tematice și simbolice ale literaturii șaizeciste. Este, credem, motivul pentru care discuția e dirijată de intervievator, în câteva rânduri (capitole), spre „fenomenul șaizecist”, provocând reflecția criticului asupra destinului (post)totalitar al unei veritabile „generații de creație” și, pregătind, implicit, terenul pentru o serie de „note pentru o istorie a literaturii”. „Provocarea” lui Andrei Grigor constă în sublinierea – în contrast cu „adversitatea programatică față de generația ’60”, remarcată de cel mai prestigios critic al ei (Ibidem: 249) –, a meritelor „decisive” pe care le-a avut (și încă le mai are) fenomenul în discuție, prin marile valori pe care le-a pus în circulație: „1) a recuperat esteticul și l-a scos

de sub suspiciunea de păcat „ideologic”; 2) a găsit cea mai bună formulă de disidență politică: conținutul operei (adevărurile omului, ale istoriei, în general, și ale istoriei recente și contemporane) și integrarea estetică a acestor adevăruri. Câștigurile au fost extraordinare în plan moral-psihologic și, evident, artistic.” (Grigor, 2012: 251)

Scurta „istorie” care urmează vine să valideze această circumscriere, deopotrivă etică și estetică a „fenomenului”, pe care criticul intervievat o recunoaște, în calitate de „arhitect” al generației sale: „Vorbești de disidența politică prin estetic. Așa a fost. Nu o disidență evidentă, provocatoare, ci una lentă și de substanță. Să învingi politicul, ideologicul prin operă. A fost strategia lui Preda și, după el, a generației ’60. Critica literară a susținut această strategie, contestată de unii scriitori din exil. Ei ar fi vrut ca scriitorul român să fie un opozant deschis față de regimul politic, nu un „colaborator” care să se folosească de autonomia esteticului pentru a face să supraviețuiască literatura autentică.” (Simion, 2012: 257)

Este, aici, mai mult decât expresia aderării la „un sentiment de generație”¹² (Ibidem), o apărare și o ilustrare a măștrilor, dublată, în capitolul următor, de o pledoarie pentru „curajul estetic”, considerat ca fiind singurul capabil să asigure rezistența, „în timp”, a operei (Ibidem: 273). Revenind asupra unora dintre scriitorii generației sale, ale căror romane „despre

11 „Tendința este, cu adevărat, de a pune în discuție totul (ceea ce este bine) și de a desimboliza / demitiza totul, ceea ce nu mai este bine.” (2012: 269) Și încă: „Demitizăm valorile naționale, demitizăm mitizarea și mitizăm demitizarea...” (Ibidem: 302). Punând în relație, în partea a doua a volumului, această vocație „elitist”-revizionistă a detronării idolilor și a dinamitării miturilor culturale, Andrei Grigor schițează, în tușe polemice, configurația, pe teren autohton, a „culturii inculturii”: „Ocupați cu lupta [post-revoluționară, n.n.] împotriva comunismului, a literaturii, cu vânărea de vânat inventat pentru propria eroificare și chiverniseală, elitiștii noștri nu au observat, nici nu le-a păsat, că pe soclul de pe care au înlăturat modelele și tradiția culturală a bunului-simț se cocoată Becali, Monica Columbeanu, Simona Senzual, „Bote”, manea, prostia trufașă și agresivă etc.” (392). Cf. Augustin Buzura, „Siberia spiritului”, în *Cultura*, nr. 306, 13 ianuarie 2011: „[...] România nu a fost nici pe departe o „Siberie a spiritului”, cum susținea Ioan Petru Culianu. Abia acum sintagma lui începe să fie confirmată. Ecranele patriei sunt bântuite de sfertodocti, proști agresivi și pipițe.”

12 Acest „sentiment” – liantul simbolic care conferă coerență identității „grupale” a „rezistenților” – are, de fapt, mai multe componente: „sentimentul apartenenței”, al „unității și al coerenței”, al „continuității temporale”, al „diferenței” – în raport cu identitatea grupurilor „adversare” din câmpul literar, înclinate spre demolarea valorilor trecutului –, al „valorii” și al „proiectului” sau al „efortului central” având ca miză conservarea ierarhiilor canonice amenințate de atacurile revizioniste succesive. Cf. Alex Mucchielli, *L’identité*, Paris, PUF, 1999 (4e édition), pp. 67-69.

obsedantul deceniu” i se par ilustrative și pentru cea de-a doua formă de „curaj” – „politic” – (valorizat ca atare în contextul totalitar, sancționat, dimpotrivă, în discursurile revizioniste, ca fiind un „curaj cu voie de la miliție”), criticul atinge un aspect esențial al problematicei rezistenței, situând cărțile în discuție în contextul actual al receptării. Un context, fără îndoială, defavorabil unei interpretări „cinstite”, „din unghi estetic”, dar și unei (re)lecturi în grilă politică: „Ele (și, în fond, toate cărțile apărute în deceniile postbelice) întâmpină azi gustul și mentalitățile unui cititor educat de televiziunea comercială și de o presă foarte agresivă. Cum va primi acest cititor (care, între timp, a descoperit internetul) parabolele epice din anii '70 și '80?... Este o provocare și pentru critica literară, nu numai pentru romanul politic.” (Ibidem: 274)

De la destinul cărților reflecția alunecă iarăși, dirijată de intervievator, la acela – posttotalitar – al autorilor lor, a căror stigmatizare sistematică, începând cu anii '90, ai febrei „proceselor morale” de care criticul se delimitează tranșant, invocând același argument al esteticului¹³, a creat, în fapt, premisele lecturilor deformatoare contemporane. Și, ceea ce este și mai grav, ale „forcluderii”¹⁴ (Braga, 1999: 192) din memoria culturală a unor maeștri și a unor adevărate „cărți supraviețuitoare”.

Memorie, istorie și „narațiune” identitară

Conservarea acestor urme memoriale amenințate de „abuzul de uitare” (Ricœur, 2000: 98) deghizat sub sloganurile „moralei” revizioniste și ale „eticii neuitării” convertite în mod abuziv în criteriu de legitimare a „judecătorilor” actuali, activi în câmpul literar și, în genere, cultural, este o altă miză esențială a pledoariei lui Eugen Simion pentru ceea ce am putea numi o etică a rezistenței prin estetic. Sub acest aspect, se impune o scurtă oprire asupra versantului *evocator* al proiectului reconstructiv asumat în *Ariergarda avangardei*, cel care vine să illustreze și să legitimeze, în fapt, ideologia estetică analizată mai sus. Dacă, în ceea ce privește trecutul personal, criticul își mărturisește neputința de a-l explora în întregime, în măsura în care-i apare ca „un ocean imens și incontrollabil”, dar și ca „un șir interminabil de obstacole” (2012: 411-413), revizitarea „marii istorii” – dirijată, iarăși, de întrebările și reflecțiile intervievatorului – se dovedește a fi mai puțin afectată de „memoria capricioasă”. De fapt, dincolo de această vocație mai curând memorialistică decât autobiografică¹⁵ se află, credem, ceva din morala activă a „martor[ului] vigilent și critic”, pe care cel care se confesează cu o discreție afirmată¹⁶ – tributară parțial modelului lovinescian al „omului care stă, discret, în

13 „Nu pot să uit că oamenii pe care sunt tentat să-i judec au o operă importantă în spate. Și, cum știm de la Proust încoace, opera își creează autorul de care are nevoie...”. (275) Este argumentul decisiv, asumat în virtutea consecvenței față de același principiu al autonomiei esteticului: „Scriu despre cărți, nu atac omul care scrie. [...] Oricât de incomod ar fi individul care scrie sau oricât de străină i-ar fi ideologia scriitorului, criticul adevărat cedează în fața adevărului estetic.” (206, 211)

14 Corin Braga aplică, prin extensie, conceptul împrumutat de la Jacques Lacan la conștiința, dar și la inconștientul colectiv al epocii „obsedantului deceniu”, pentru a descrie efectele ofensivei dogmatice în câmpul literar: „Cultura forclusă nu este respinsă numai din conștiința colectivă, ci și din inconștientul colectiv; de aceea, literatura deceniului 6 nu are un inconștient „încărcat”, nu este o cultură nevrotică, ci una psihotică.”

15 Cf. Eugen Simion, *Genurile biograficului*, București, Univers Enciclopedic, 2002: „Memorialistul prezintă cu precădere evenimentele (mari sau mici) și tinde să dea o imagine a istoriei pe care a traversat-o. Autobiograful sau autorul de jurnal intim se are în vedere în primul rând pe sine și istoria reprezintă de cele mai multe ori rama acestor acte (evenimente) ale interiorității.” Dimpotrivă, în narațiunea memorialistică, „personajul” care (se) povestește „vine mereu însoțit de evenimente, de întâmplări din afara existenței lui, vine, pe scurt, însoțit de istorie”. (op. cit., pp. 12-13, 16)

16 „Nu mă sili, dle Andrei Grigor, să-mi reconstitui biografia. Pot doar să-ți spun că istoria nu m-a răsfățat. M-a tolerat, doar atât. Cum am spus și altădată: sunt bucuros că am reușit cât de cât să-mi desfășor cariera intelectuală pe care am dorit-o, fără să fac mari compromisuri intelectuale și morale.” (2012: 343)

umbra ideilor sale", dar și acelei „pedagogii a decenței” interiorizate în spațiul-timp al unei „civilizații a pudorii” – o atașează undeva imaginii „intelectualul[ui] atras de exercițiul public” (Ibidem: 113, 33-34, 388). Și care se manifestă, în cazul propriului parcurs intelectual, ca acțiune neabătută (în ciuda „obstacolelor” amintite) pe scena istoriei culturale și, mai ales, literare a epocii sale.

O istorie care, fără a ocupa un spațiu amplu în raport cu radiografia (și reflecția pe marginea) actualității, se insinuează, de fapt, în întreaga construcție din *Ariergarda avangardei*. Dincolo de scurtele (în ciuda „insistenței” interviewerului) popasuri în spațiul biografiei personale, care reclamă o punere în context și antrenează implicit evocarea fragmentară a unor tablouri ale epocii postbelice, „marea istorie” apare, sub aspect strict *narativ*, pe porțiuni relativ restrânse. O regăsim în capitolele dedicate anilor '50, „această epocă rea, traumatizantă”, – în care „aventura istoriei” vine să confere relief celei „a spiritului” și, desigur, în cele consacrate generației '60 („generația mea”, s.n.) care „le-a trăit pe toate: războiul, noile

reforme din învățământ, teroarea socială și ideologică, epurările, cotele de stat, frica de a nu fi acceptat la școală, apoi frica de a nu fi eliminat, dosarele, autobiografiile repetate, teama de a nu fi denunțat: de aici, o strategie a prudenței, în fine, atâtea și atâtea...” (Ibidem: 77).

Sunt, mai ales, tablouri ale vieții literare, ale istoriei sale „vii”, pe fundalul cărora se proiectează profiluri creatoare celebre și, odată cu ele, imaginea „lumii prin care a trecut” criticul și în care a „învățat”, mai întâi el însuși, această etică a rezistenței (rezumabilă în formula, citată mai sus, a lui Petru Dumitriu – *a supraviețui și a scrie*), asumată, în plan intelectual, ca principiu organizator al ideologiei estetice. O lume, am zice, „luminoasă”, în evocarea unui „personaj” care crede că „răul nu trebuie ignorat [...]”, dar nici să rămânem blocați în el” și că nu „trebuie să purtăm pe față, în public, toate complexele, spaimele, slăbiciunile noastre”: „Modelul meu uman este omul care *se construiește*, se face pe sine în funcție de câteva puncte de reper.” (Ibidem: 81, 65, s. n.) „Narațiunea” identitară, mai exact scenariul *(re)constructiv*, pe care l-am putut

repera și la nivelul ideologiei estetice, își pune, firesc, amprenta pe atmosfera epocii reconstituite fragmentar. „Istoria abominabilă” își revelează, astfel, dincolo de aspectul întunecat și traumatic¹⁷, dat de contextul politic, un alt chip, acela al unei lumi a valorilor care se încăpățânează să supraviețuiască, din care criticul reține, fără a aluneca vreo clipă într-o evocare idilică, figurile luminoase ale unor importanți scriitori și critici: de la marii profesori din perioada facultății la prietenii din generația '60: Marin Preda, Nichita Stănescu, Fănuș Neagu, Marin Sorescu, Valeriu Cristea, Lucian Raicu, G. Dimisianu, D. Țepeneag și Virgil Tănase (ultimii doi „descoperiți”, „ca oameni”, „în ultimii ani” (Ibidem: 128)).

Pe de altă parte, prezența și pregnanța acestei istorii – în ipostaza sa „întunecată”, de această dată – se datorează revelării, pe calea analizei prezentului, a unor *urme* care persistă la nivelul anumitor practici politice și culturale, precum și în sfera mentalităților și a construcțiilor identitare actuale. Demne de reținut, din acest punct de vedere, ni se par reflecțiile asupra noii „cenzuri” („după decembrie 1989 n-am făcut decât să schimbăm un tip de cenzură (bolșevică) cu un alt tip de cenzură (cenzura dictată de interesul material și de bunul plac)”), asupra reapariției – la intersecția câmpului cultural cu cel politic – a „intelectualității de partid” sau asupra efectelor practicilor și ale discursurilor „elitiste” care „a[u] reușit, în ultimele două decenii, să spargă comunitatea intelectuală și să distrugă opinia publică intelectuală care se manifesta (supraviețuise) chiar și în epoca totalitarismului bolșevic”. (Ibidem: 315, 369, 381). „Complexele literaturii”, „mitologiile contemporane”, noua

„cenzură”, „mentalitățile balcanice”, „psihologia intelectualilor” de astăzi, „elitismul” ca „impostură politică”, pe scurt, tarele, obsesiile și neliniștile prezentului sunt puse în relație, în mod explicit sau doar la nivelul sugestiei (lăsându-se deduse din amintita radiografie a contextului sociocultural și politic actual), cu acest trecut care *rezistă*, din păcate, și sub acest aspect negativ, așa cum au observat, de altfel, o serie de analiști politici sau „istorici ai imaginarii” (post)totalitar¹⁸. Și din această perspectivă, demersul (și discursul) criticului își revelează dimensiunea *etică*, una înscrisă, în fapt, pe coordonatele unei veritabile „etici a neuitării”, în măsură să contracareze efectele, în plan identitar, ale „criz[ei] moral[e]” care a devenit o criză a valorilor: „Nu vom scăpa de aceste fantasme și aceste mentalități balcanice decât în ziua în care vom decide să spunem adevărul integral despre ceea ce a fost și despre ceea ce este. Altminteri, ne pierdem timpul în istorie. Și după aceea ne plângem...” (Ibidem: 139, 360)

Fidelitatea față de adevărul istoric se dovedește a fi consonantă cu aceea, demonstrată pe parcursul întregii vieți puse în serviciul literaturii, față de „adevărul estetic”. Este vorba, aici, despre o filosofie existențială, convertită într-o ideologie estetică și pusă în practică, în mod constant, în spațiul exercițiului critic al celui care se poziționează, declarat, „în ariergarda avangardei”, adică în zona echilibrului critic și moral, dar și a „datoriei” față de memoria literară, culturală și, nu în ultimul rând, istorică: „Pot doar să spun că, prin firea și voința mea, sunt un spirit care se plasează în *ariergarda avangardei*. Nu mi-am propus să arunc în aer stilurile existente și să provoc morala

17 Iată o reflecție care vine să sublinieze, din punctul de vedere al traumelor mentalitare / identitare individuale și colective, acest aspect: „Numai cine a trecut prin această situație poate să înțeleagă ce înseamnă un sistem dictatorial. Nu teoretic, ci în implicațiile lui concrete, zilnice, individuale. Înseamnă, între altele, să-ți duci viața și să-ți proiectezi viitorul în spațiul imprezibilului și al fricii. O frică abisală, o frică otrăvitoare, care-ți intră în oase și îți întunecă orice speranță. Să nu fii sigur de nimic și să te ferești de oricine și de orice...” (2012: 291). 18 Să (re)amintim opinia exprimată, în acest sens, de Lucian Boia: „Actuala elită politică (și, în parte, intelectuală) s-a format în anii comunismului. [...] România de astăzi, oamenii, instituțiile, realitățile ei își au, în mai mare măsură și în mod inevitabil, originea în cei cincizeci de ani de comunism, decât în istoria anterioară a țării. Ideologic însă și mitologic, raportarea nu se putea face la comunismul răsturnat și discreditat.” (*Istorie și mit în conștiința românească*, București, Humanitas, 2005, p. 378).

publică. Am mare respect pentru valorile constituite și cred că nu trebuie să distrugem periodic lumea pentru a o reconstrui. Accept avangarda pentru că ea pune în discuție inerțiile artei și obligă spiritul critic să se radicalizeze din când în când... Nu-i iubesc pe nihilisti, nu mă însoțesc cu demolatorii de profesie, nu cred în terapiile de șoc în domeniul artei. Cred în acțiunea spiritului critic și, cum ți-am spus mai înainte, cred că adevărul există și este accesibil în domeniul literaturii. Ca să-l văd mai bine, mă plasez unde am spus: în ariergarda fenomenului de avangardă..." (Ibidem: 99-100) Este o formă – asumată – de „bovarism”, fundamentată, ca în cazul dublurilor ficționale (donquijotești) ale prozatorilor generației '60, pe ridicarea literaturii la rangul de „existență”.

În loc de concluzii

La sfârșitul capitolului dedicat raportului dintre „curajul politic” și „curajul estetic”, Eugen Simion reia un exercițiu hermeneutic pe care îl mai încercase cândva, într-un dialog „polemic” cu Octavian Paler. Demersul interpretativ are ca punct de plecare o istorie extrasă din *Odiseea*, pe care cri-

ticul o transformă într-o *parabolă* și, deopotrivă, într-o *mise en abyme* în raport cu spațiul reflecției anterioare: e vorba despre episodul confruntării aedului Femios cu intransigentul Ulise, întors acasă și hotărât să se răzbune pe peșitorii Penelopei, dar și pe cântărețul care, obligat de aceștia din urmă, pusese în vers „jalnica întoarcere a grecilor”. La capătul acestei mici demonstrații hermeneutice, în cadrul căreia reia și comentează argumentele de ordin *etic* și *estetic* invocate de personajul pus în postura de a-și apăra viața, dar și opera, în fața celui care reprezintă *puterea*, criticul formulează „morală” parabolei, care „închide” simbolic capitolul citat, încifrându-i și revelându-i, deopotrivă, semnificațiile: „În fond, orice creator autentic este un Femios care, *pentru a-și împlini opera*, este deseori nevoit să înfrunte un Ulise exterminator...” (Ibidem: 283, s. n.) Este morală lui „a supraviețui și a scrie”, care înseamnă aici – mai mult decât o supraviețuire *prin* și *în* scriitură, adică în universul ei (aparent) securizant (o utopie a cărții ce trădează, firește, o formă de „bovarism”) – o *supraviețuire a scriiturii în sine*, cu alte cuvinte, o modalitate de rezistență a literaturii, înțeleasă ca „o formă superioară de existență”.

Bibliografie selectivă

Studii

- Bertaux, D. (2010): *Le récit de vie. L'enquête et ses méthodes*, 3e édition, Armand Colin, Paris.
- Bourdieu, P. (1986): „L'Illusion biographique”, *Actes de la recherche en sciences sociales*, 62-63, pp. 69-72.
- Chamberland, R. (1989): „Interview 1 – Les chemins d'une réflexion profonde: entrevue avec Jean Royer”, *Québec français*, 73, pp. 74-76.
- Demazière, D. (2007): „Quelles temporalités travaillent les entretiens biographiques rétrospectifs?”, *Bulletin de méthodologie sociologique*, 9, pp. 5-27. [On-line], URL: <http://bms.revues.org/index506.html>.
- Gusdorf, G. (1991): *Auto-bio-graphie. Lignes de vie 2*, Odile Jacob, Paris.

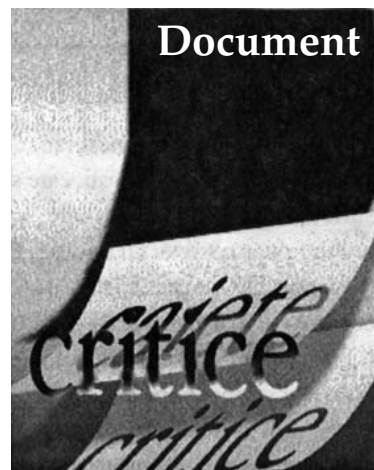
- Mucchielli, A. (1999): *L'identité* (4e édition), PUF, Paris.
- Ricœur, P. (2000): *La mémoire, l'histoire, l'oubli*, Seuil, Paris.
- Royer, J. (1986): „De l'entretien”, *Études françaises*, 22, 3, pp. 117-124.
- Royer, J. (1989): „Le paratonnerre de la littérature”, *Québec français*, 73, pp. 71-72.
- Simion, E. (2002): *Genurile biograficului*. Univers Enciclopedic, București.

Corpus

- Simion, E. (2012): *În ariergarda avangardei. Convorbiri cu Andrei Grigor* (Ediția a II-a adăugită), Curtea Veche Publishing, București.

Constantin Noica în corespondență cu E. Simion. O scrisoare către Marin Preda

Résumé

Începând cu acest număr, cele 7 scrisori ale lui Constantin Noica adresate lui Eugen Simion vor fi publicate pentru a clarifica chestiunea atât de controversată a manuscriselor lui Eminescu. Minuțioasa muncă a publicării manuscriselor lui Eminescu a fost începută de filozoful Constantin Noica și dusă până la capăt, treizeci de ani mai târziu, de criticul român Eugen Simion.

Cuvinte-cheie: Constantin Noica, Eugen Simion, corespondență, manuscrisele lui Eminescu, ediție facsimilată a manuscriselor

A partir de ce numéro, les 7 lettres de Constantin Noica adressées à Eugen Simion seront publiées pour tirer au clair la question tellement disputée des manuscrits d'Eminescu. Le minutieux travail de la publication des manuscrits d'Eminescu a été commencé par le philosophe Constantin Noica et mené jusqu'au bout, trente ans plus tard, par le critique roumain Eugen Simion.

Mots-clé: Constantin Noica, Eugen Simion, correspondance, les manuscrits d'Eminescu, édition en fac-similé des manuscrits

Public în numărul de față al Caietelor critice șapte scrisori primite în perioada 1974-1984 de la Constantin Noica. Toate sunt importante pentru mine, dar cea mai importantă mi se pare prima (cea din 5.02.1974), după ce scrisesem despre „Creație și frumos”. Obişnuit cu scriitorii români care, rareori, dau semne că i-ai citit și ai scris corect despre cărțile lor, filosoful Constantin Noica, om cu altă educație și alte convingeri, mi-a făcut mare surpriză de a-mi trimite o scrisoare - emblematică, repet, pentru mine - în care, fără vorbe mari, se arată interesat de modul în care l-am citit. „Am aflat ceva interesant despre propriu meu gând”, zice el, evident cu multă amabilitate. Trece apoi la alt subiect, cu mult mai important decât relația dintre un tânăr critic (care eram) și un mare filosof care revenea, cu o carte surprinzătoare, în cultu-

ra română după ce multă vreme - decenii de-a rândul - fusese silit să tacă. Subiectul privea pe Eminescu. Noica se luptase, câțiva ani, să convingă autoritățile române (de la editorii români la Uniunea Scriitorilor și mai departe, la forurile politice înalte) să publice, în facsimil, manuscrisele lui Eminescu. Considera că acest fapt este esențial și urgent pentru români. Nu reușise până în februarie 1974, când am primit scrisoarea publicată mai jos. Din ea, se vedea limpede că spiritul lui obosise. Voia să se retragă - ceea ce a și făcut - convins că nu se simte în largul lui în viața publică românească și că, în fapt, este indezirabil politic. Spune acest lucru, se va vedea, în mod limpede. Îmi cere, în consecință, mie, tânăr critic, abia întors după un stagiul de câțiva ani din Franța, să mă alătur de el în problema manuscriselor, mai mult: să iau în locul lui ini-

* Academia Română, președintele Secției de Filologie și Literatură, directorul Institutului de Istorie și Teorie Literară "G. Călinescu"; Romanian Academy, President of the Philology and Literature, Director of the History and Literary Theory Institute "G. Călinescu", e-mail: eugensimion@fnsa.ro.

țiativa. Adică să iau pe spezele mele această dificilă problemă. Am reușit s-o fac după 30 de ani, când, fiind președintele Academiei Române, m-am gândit că proiectul Noica trebuie dus la capăt, oricât de greu de împlinit ar fi, spre binele lui Eminescu (manuscrisele nu mai puteau fi consultate din cauza degradării, vulnerabilității lor!) și, de bună seamă, spre folosul culturii române. Când am publicat primul tom (din cele 14.000 de pagini rămase de la Eminescu), n-am citat în prefață scrisoarea lui Noica pentru simplu fapt că o rătăcisem împreună cu celelalte, în dezordonata mea arhivă. Le public acum, și, publicându-le sper ca ele să fie citite și de cei care, la apariția în facsimil a manuscriselor, au protestat, spunând că este vorba de „maculatoarele lui Eminescu” sau de niște inutile copii comparabile cu fotografiile făcute la nunți, botezuri și înmormântări. Nu s-au mulțumit cu atât, m-au reclamat, apoi, la D.N.A., ca să fie siguri că tipărirea manuscriselor este un act infam ce nu trebuie să rămână nepedepsit. Le dau ocazia, acum, să cunoască și părerea lui Constantin Noica... [Eugen Simion]

5.II.974, București

Stimate Domnule Eugen Simion,

Paul Anghel mi-a arătat în spalt recenzia Dv. despre „creație și frumos”. Am fost nu numai interesat, dar impresionat de felul cum mi-ați citit cartea. Aș spune: am aflat ceva nou despre propriul meu gând, și acest lucru contează pentru autor când e vorba de o recenzie.

Dar nu spre a vă mulțumi vă scriu, căci nu încap mulțumire de la autor la critic. Vă scriu spre a vă cere alianța în chestiunea Eminescu; mai mult, spre a vă cere să luați în locul meu inițiativa. Eu nu mă simt în largul meu în viața publică românească, nu pentru motivele ce mi se atribuie – căci procesul meu din trecut e curat politicește – ci pentru simplu fapt că sînt dintre cei care nu sperau nimic bun de la regim. Surpriza mea de astăzi că s-a obținut ceva bun, nu ajunge spre a mă recalifica total, în propriii mei ochi. Vreau de altfel să-mi trăiesc retras ultimii ani. Dar ce nu pot face eu și totuși trebuie făcut, poate face din plin cineva ca D-voastră.

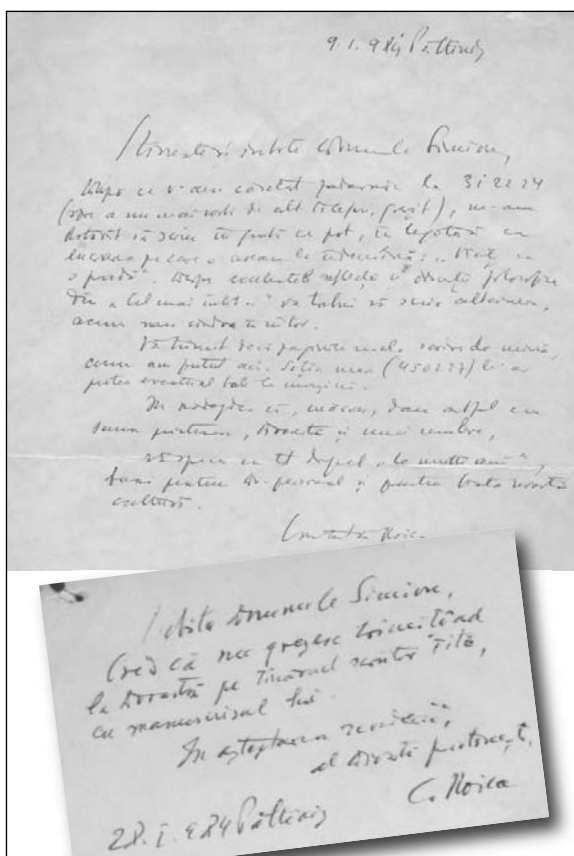
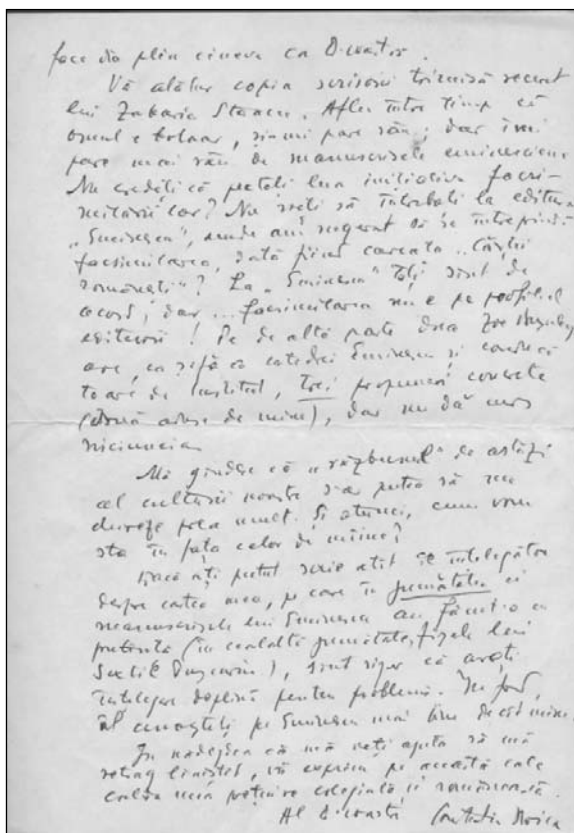
Vă alătur copia scrisorii trimisă recent lui Zaharia Stancu. Aflu între timp că omul e

5-II.974 București.

Stimate Domnule Eugen Simion,

Paul Anghel mi-a arătat în spalt recenzia Dv. despre „Creație și frumos”. Am fost nu numai interesat, dar impresionat de felul cum mi-ați citit cartea. Aș spune: am aflat ceva nou despre propriul meu gând, și acest lucru contează pentru autor, când e vorba de o recenzie.

Dar nu spre a vă mulțumi vă scriu, căci nu încap mulțumire de la autor la critic. Vă scriu spre a vă cere alianța în chestiunea Eminescu; mai mult, spre a vă cere să luați în locul meu inițiativa. Eu nu mă simt în largul meu în viața publică românească, nu pentru motivele ce mi se atribuie – căci procesul meu din trecut e curat politicește – ci pentru simplu fapt că sînt dintre cei care nu sperau nimic bun de la regim. Surpriza mea de astăzi că s-a obținut ceva bun, nu ajunge spre a mă recalifica total, în propriii mei ochi. Vreau de altfel să-mi trăiesc retras ultimii ani. Dar ce nu pot face eu și totuși trebuie făcut, poate

a lăsa în urmă împlinirile de acum, prin mari reușite viitoare. Mă bucur să văd că nu pontifiezi, ca alții, ci urci; în fond, că ai o bună "devenire întru ființă".

Al d.tale, cu prietenești urări
pentru sărbători și anul ce vine,
Constantin Noica

9. I. 984 Păltiniș

Stimate și iubite Domnule Simion,

După ce v-am căutat zadarnic la 31 22 24 (spre a nu mai vorbi de alt telefon, greșit), m-am hotărât să scriu în grabă ce pot, în legătură cu lucrarea pe care o aveam la îndemână: "Viața ca o pradă". Despre excelentele reflecții și discuții filosofice din "Cel mai iubit..." va trebui să scrie altcineva, acum sau cândva în viitor.

Vă trimit deci paginile mele scrise de mână, cum am putut aci. Soția mea (45 02 27) le-ar putea eventual bate la mașină.

În nădejdea că, măcar, dau astfel un semn prietenesc, Dvoastră și unei umbre, vă spun cu tot dragul "La mulți ani", buni pentru Dv. personal și pentru toată vasta noastră cultură.

Constantin Noica

22. V. 977 București

Str. Drumul Taberei 66, bloc OS6 ap.56
77388 Buc., tel. 450227

Mult stimate Domnule Preda,

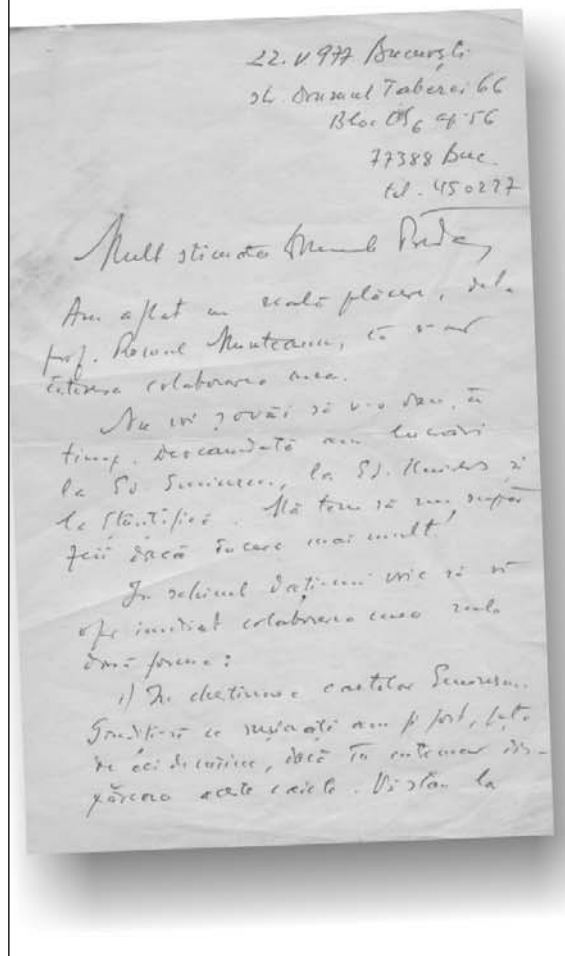
Am aflat cu reală plăcere, de la prof. Romul Munteanu, că v-ar interesa colaborarea mea.

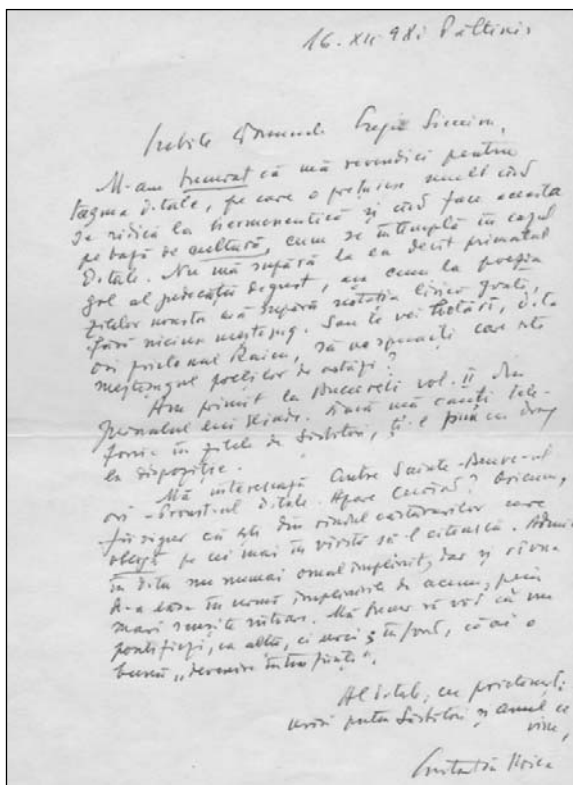
Nu voi șovăi să v-o dau, în timp. Deocamdată am lucrări la Ed. Eminescu, la Ed. Univers și la Științifică. Mă tem să nu supăr zeii dacă încerc mai mult!

În schimb dați-mi voie să vă ofer imediat colaborarea mea sub două forme:

1) În chestiunea caietelor Eminescu gândiți-vă ce rușinați am fi fost, față de cei de mîine, dacă în cutremur dispăreau aceste caiete. Vă stau la dispoziție cu noi sugestii de salvare a lor prin multiplicarea *facsimilată* (și nu tipărită, cum se încearcă desperat acum, dar fără efectul facsimilului asupra cititorului).

2) În chestiunea unei secțiuni filozofice (critică a ideii, filozofie a culturii) la editura Dv., un lucru de care mi-ați vorbit acum

vreo 8 ani. V-aș face absolut gratuit (și fără titluri redacționale) serviciul să văd manuscrisele de critică a ideii și fil. a culturii ce vi s-ar oferi, să vă propun eu unele sau, mai mult, să mă ocup de semnalarea pentru premiere a celor ce v-ar fi trimise la un eventual concurs (cum faceți pt. poezie) pentru lucrări de idei, printre tineri.

Stau numai 3 zile pe lună în București, între 18-21, când primesc pensia. Deși plecat, cred că vă pot fi de folos. Voi încerca să vă gădesc pe la 18 iunie.

În nădejdea că-mi veți primi una din sugestii, dacă nu ambele, vă trimit alese gânduri, cu veche admirație.

C. Noica

12. XI. 981

Iubite prieten,

Am citit cu mult interes apărarea poeziei tinere ce întreprinzi împotriva-mi.

Nepriceput cum sînt, eu nu cer tinerilor poeți neapărat meșteșugul matricii și prozodie, ca și al rimei eminesciene.

Le cer un meșteșug. Îl au?

Și le mai cer un lucru: cultura mare a tuturor marilor poeți. În această privință,

tăcerea presei noastre asupra evenimentului cultural ce se petrece sub ochii tuturor – descifrarea paginilor germane din Eminescu și dezvăluirea pregătirii lui, nesocotite pînă acum de toți "eminescologii" – îmi pare semnificativă.

Cu dorința de a fi desmințit și cu dragoste,
al D.tale, cald,

C. Noica

Iubite Domnule Simion,

Cred că nu greșesc trimițînd la Dvoastră pe tînărul scriitor Tită, cu manuscrisul lui.

În așteptarea scrisorii,
Al Dvoastră prietenește,

28. I. 984 Păltiniș

C. Noica

12. VI. 979, Păltiniș

Pe o carte de vizită albă, adică între o telegramă (expresia admirației) și o scrisoare (expresia stimei), trimit un gând plin de prietenie, la capătul lecturii din "Timpul trăirii", către autor.

Îl felicit pentru seriozitatea experienței sale pariziene ca și pentru judecățile asupra francezilor și românilor.

Îi doresc să întregească experiența franceză cu cea germană – dacă n-a și făcut-o – și îi stau eventual la dispoziție cu unele legături.

Cu toată dragostea,
Constantin Noica

21. VII. 984 Păltiniș,

Iubite prieten,

Îmi spuneai (și scriai cîndva) că nu te pricepi la filosofie. Citesc acum rîndurile pe care mi le dedici în "Flacăra" și, în afara emoției de autor, de-a vedea că primul critic care l-a așezat în lumea bună a culturii noastre îl lasă acolo, mă simt impresionat de judecățile d.tale filosofice atît de pertinente. Ar fi păcat să nu întregești admirabila d.tale pregătire literară prin cîteva incursiuni în republica filosofiei. Dar poate le-ai și întreprins!

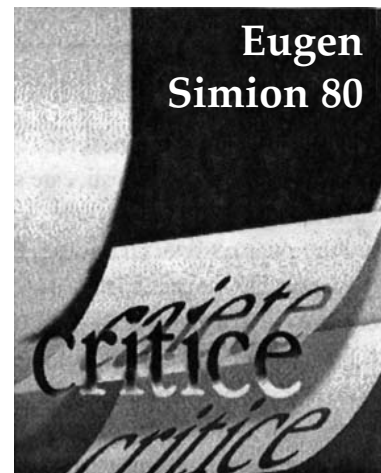
Îmi rămîne, atunci, să-ți exprim româneasca dulce dăruire.

al d.tale devotat,
Constantin Noica

Thierry de MONTBRIAL

«Qu'un ami véritable est une douce chose»

(La Fontaine)

Abstract

Thierry de Montbrial face un portret elogios savantului și academicianului român Eugen Simion, enumerând motivele pentru care îl consideră o personalitate de excepție și de a cărei prietenie se simte onorat. Astfel, alături de calitățile profesionale și de excellent organizator și director de instituții culturale, enumeră virtuțile de caracter, de suflet și de spirit : inteligența vivace și pătrunzătoare, delicatețea sufletească, discreția proverbială, judecata limpede, nepărtinitoare și moderată, vasta sa cultură.

Cuvinte-cheie: Thierry de Montbrial, Eugen Simion, Penser l'Europe, personalitate de excepție, portret elogiator

Nous nous sommes trouvés, Eugen Simion et moi, sous les auspices de deux grandes institutions aux destinées desquelles, le temps d'une année – la première du nouveau siècle – nous avons simultanément présidé: lui, l'Académie Roumaine; moi, l'Académie des sciences morales et politiques. Depuis une décennie déjà, j'avais découvert la Roumanie et décidé de m'impliquer pour son retour dans la famille européenne, dont les drames du XXe siècle l'avaient cruellement éloignée. Pendant les années 1990, de nombreuses rencontres à Bucarest m'avaient conduit à m'attacher à ce pays et à enrichir ma vision de l'Europe.

Si tant est qu'un coup de foudre puisse s'expliquer, celui que j'ai éprouvé pour Eugen tient sans doute à trois raisons principales. D'abord, sa vaste culture humaniste, en particulier sa connaissance intime des littératures européennes, celle de son pays bien sûr (j'ai lu avec délice ses ouvrages sur Eliade et sur Ionesco), mais aussi de la littérature française sur laquelle il porte un jugement d'autant plus précieux qu'il est distancé. Je me suis passionné, à travers son livre *Le retour de l'auteur*, pour sa prise de position en faveur de Sainte-Beuve dans le

débat qui a opposé les idées de cet auteur à celles de Proust. Plus fondamentalement peut être, je suis infiniment touché par son amour merveilleusement naïf pour la France et je dirai surtout, pour Paris, où il a passé de belles années il y a quatre décennies. Mais là, la beauté de son regard tient justement à ce qu'il n'a rien de nostalgique, qu'il est toujours renouvelé. D'innombrables conversations avec lui m'ont permis de mieux comprendre ma propre culture et j'ai toujours profité de ses vues subtiles et pénétrantes sur la nature humaine, comme seuls les gens de lettres savent en développer. J'ajouterai que son intérêt pour le diarisme, un genre littéraire souvent considéré comme mineur et auquel je m'adonne moi-même depuis fort longtemps, a excité ma curiosité.

La deuxième raison est l'exceptionnelle énergie de mon ami, et ses incontestables qualités d'organisateur et de manager, grâce auxquelles, sous sa présidence, l'Académie Roumaine a retrouvé le lustre que les décennies tragiques lui avait fait perdre. Son œuvre institutionnelle a trouvé son prolongement avec la Fondation pour les Sciences et les Arts qu'il a créé et dont je

m'honore d'être le vice président d'honneur. Ainsi avons-nous lancé – mais c'est à lui qu'en revient tout le mérite – un séminaire annuel intitulé « Penser l'Europe ». Cette activité a fêté l'an dernier son dixième anniversaire, et les actes de ses colloques publiés sous les auspices de l'Académie Roumaine, sont une mine dans laquelle les Européens de l'Ouest ont intérêt à puiser. Comment ne pas mentionner aussi l'admirable collection, semblable à la bibliothèque française de la Pléiade, dans laquelle a vocation à se trouver rassemblé le patrimoine littéraire roumain et quelques autres trésors de la culture européenne. Il fallait une personnalité diverse, au sens de Montaigne, pour se lancer, avec autant de succès, dans pareille aventure intellectuelle.

La troisième raison que j'identifie clairement pour "expliquer" la profondeur de mon amitié pour Eugen Simion est son intelligence du cœur, sa rare délicatesse.

Eugen Simion est une de ces figures qui, en tout état de cause, ne peuvent laisser

indifférent. Il suscite des amitiés, et j'ai – trop brièvement – évoqué la mienne, mais aussi des jalousies. Les grands hommes n'échappent pas à l'*invidia*. Ils ne doivent pas s'en lamenter, mais chercher, le plus intelligemment possible, à en contourner les effets. Et ceci sans jamais se départir du sens de l'humour que la contemplation de la nature humaine appelle d'autant plus que nous en faisons tous partie ! L'un des charmes d'Eugen Simion est justement qu'il pose un regard juste sur lui-même comme sur les autres. Dans un texte célèbre, le général Mc Arthur, qui fut un grand leader, explique que la vieillesse n'est pas une question d'âge ou même d'artères, mais d'incapacité à conserver sur les êtres et sur les choses le regard neuf de l'enfance, d'incapacité aussi de toujours faire des projets et de se projeter dans l'avenir. Assurément, de ce point de vue, je connais peu de personnes aussi jeunes qu'Eugen Simion, et je serai toujours heureux de rester associé à ces entreprises.

Jacques de DECKER*

L'inspireur du "Cercle du Bucarest"

Abstract

Secretarul Academiei Regale de Limba și Literatura Franceză din Belgia, d-l Jacques De Decker, prezintă întâlnirea sa cu Eugen Simion și modul cum și-au descoperit reciproc puncte comune în activitatea lor academică. Astfel, propunerea d-lui Eugen Simion de a participa la Seminarul "Penser l'Europe", a stârnit o vie curiozitate și dorință de implicare din partea colegului său belgian.

Cuvinte-cheie: Academia Regală de Limba și Literatura Franceză din Belgia, seminarul "Penser l'Europe", Eugen Simion, activitate academică

La scène se passe dans la salle du Trône du Palais des Académies à Bruxelles. Il s'y déroule une réunion de l'Association Académique Internationale, qui a son secrétariat dans cette prestigieuse bâtisse. Je suis en train d'y trouver mes repères parce qu'en ce début du XXIe siècle et du troisième millénaire, je cherche mes marques dans ma nouvelle fonction de secrétaire perpétuel de l'Académie Royale de Langue et de Littérature Françaises de Belgique. Je me familiarise avec ce titre, qui impressionne bien plus mes interlocuteurs que moi-même. Les hommes politiques, surtout, sont très impressionnés. En fait, ils rêvent tous d'être perpétuels, accablés qu'ils sont par la brièveté de leurs mandats. Je les rassure un peu en leur disant que ce titre, je ne le porterai que jusqu'à 75 ans, s'il m'est donné d'atteindre cet âge vénérable.

L'agrément de ce type de rassemblement, c'est qu'on y rencontre des collègues, des pairs venus de quantité de pays à travers le monde. Et cet ainsi que, dans cette grande salle hérissée de colonnes corinthiennes, je fais la connaissance d'un collègue dont l'ap-

parence juvénile et la pétillance du regard me frappent instantanément. Je ne sais plus qui a adressé le premier la parole à l'autre. L'autre, pour moi, c'était Eugen Simion. J'apprends très vite qu'il préside aux destinées de l'Académie Roumaine. Cela me met tout de suite en confiance : la Roumanie, j'ai appris à la connaître au fil de la décennie précédente, surtout grâce à mon amie Rodica Pop, cette grande connaisseuse des lettres belges qui m'a fait venir quelques années auparavant à l'université de Cluj où elle initie ses disciples aux lettres francophones du Plat Pays.

Nous avons donc tout de suite, Eugen et moi, un sujet de conversation. Elle s'avère très vite frappée au sceau de la complicité. Nous nous découvrons une attitude commune dans l'approche des êtres. Il me révèle qu'il s'intéresse surtout à cette pratique très singulière qu'est le journal intime. Comme je suis en train de préparer un colloque international à l'occasion du centenaire de la naissance de Georges Simenon en 1903, je lui demande s'il serait prêt à y prendre la parole, en y traitant des

* Academician, secretar perpetuu al Academiei Regale de limba si literatura franceza din Belgia, e-mail: dedecker.ritter@gmail.com

« dictées » du romancier, exercices d'enregistrement qui sont en quelque sorte sa manière de pratiquer le diarisme. Il accepte sans hésiter, et reviendra donc quelques mois plus tard pour traiter de ce thème lors de cette journée qui réunit un public nombreux et passionné. Il sera aussi de la partie à propos d'un autre grand écrivain qui siégea jadis dans notre Académie, Julien Green, dont le « Journal » est un joyau des lettres françaises, monument littéraire dont Eugen est l'un des plus fins connaisseur.

Au fil de ces manifestations, une amitié entre nous se noue, nourrie du plaisir d'échanger nos avis et nos réflexions sur plein de sujets, qui bientôt se circonscrivent autour de l'Europe. Et lorsque Eugen lance l'idée d'un colloque régulier sous le titre de « Penser l'Europe », il me fait l'honneur et le plaisir de m'y convier. C'est ainsi que non seulement je me familiarise davantage encore avec lui, découvrant qu'il allie la rigueur de l'homme de pensée au dynamisme de l'homme d'action, équation que je tente d'harmoniser tant bien que mal moi aussi, mais qu'il m'apparaît que tout désigne la Roumanie, terre de traditions et de brassages de culture, comme l'espace idéal pour accueillir ces journées de réflexion et d'échanges. Elles se dérouleront dans différentes villes avant de s'implanter plus durablement à Bucarest. Eugen Simion est l'âme de ces retrouvailles annuelles, il en oriente les thèmes, en rassemble les participants, faisant en sorte que jaillisse à chaque fois la lumière du choc des esprits.

Une confrérie s'est constituée de la sorte, réunissant des personnalités de multiples disciplines, tant scientifiques que littéraires, et venues des divers horizons européens. Sous la baguette d'Eugen Simion, chef de cet orchestre animé par l'enthousiasme et la curiosité de l'autre, motivé par le souci de lester cette Europe en gestation d'elle-même d'une pensée motrice, une sorte de « think tank » s'est élaboré au fil des années, où les préoccupations ne sont pas strictement axées sur les enjeux matériels, ce qui est forcément la tendance lourde des rencontres qui se succèdent au sein des instances politiques de l'Union. On pourrait

croire que par les temps inquiétants que nous connaissons une telle attitude pêche par dilettantisme parce que trop étrangère aux graves échéances qui menacent l'Europe dans le cadre de la mondialisation.

En fait, il n'en est rien. L'Europe est de plus en plus tenue, au contraire, si elle veut apporter son concours à la construction du monde futur, de se pencher sur ses fondamentaux. C'est ce souci qui anime les participants aux séminaires imaginés par Eugen Simion sous le titre de « Penser l'Europe », formule dont Edgar Morin s'est servi pour son célèbre essai sur la question. Chacune des rencontres, au fil des années, a précisé le tir en se concentrant à chaque fois sur une cible nouvelle, adoptant à chaque fois une optique résolument humaniste. Au fil du temps, un travail s'est enrichi de la sorte, débouchant sur des travaux dont quelques publications témoignent. Elles permettent de justifier la constitution de ce que les participants, de plus en plus convaincus du bien-fondé de l'entreprise, ont suggéré d'appeler le « Cercle de Bucarest ». Cercle dont Eugen Simion est à la fois l'inspirateur et l'épicentre.

Srba IGNATIOVIC*

Eugen Simion sau veritabila, nescolastica înțelepciune**

Résumé

Eseul următor cuprinde o analiză a relațiilor și influențelor dintre cultura română și cultura sârbă. El pune în relief rolul catalizator, al apropierii simpatetice, dintre cele două universuri culturale prin activitatea neobosită și valoroasă a d-lui Eugen Simion, a intervențiilor teoretizante ale părintelui D. Stăniloae, a scriitorilor sârbi Jovan Dučić, un strălucit eseist contemporan, a lui Adam Puslojić, prieten bun cu Nichita Stănescu și a autorului eseului de față, Srba Ignjatović.

Cuvinte-cheie: cultura română, cultura sârbă, Eugen Simion, Nichita Stănescu, Jovan Dučić, Adam Puslojić, Dumitru Stăniloae

L'essai suivant contient une analyse des relations et des influences entre la culture roumaine et la culture serbe. Il met en lumière le rôle catalyseur, du rapprochement empathique, entre les deux univers culturels à travers l'infatigable et valeureuse activité d'Eugen Simion, des interventions théorisantes du père D. Stăniloae, des écrivains serbes Jovan Dučić, un brillant essayiste contemporain, d'Adam Puslojić, bon ami du poète roumain Nichita Stănescu et de l'auteur du présent essai, Srba Ignjatović.

Mots clé: la culture roumaine, la culture serbe, Simion, Nichita Stănescu, Jovan Dučić, Adam Puslojić, Dumitru Stăniloae

Ori de câte ori deschidem tema românească, pentru noi, cei din generația anilor șaizeci (ai secolului trecut), Nichita Stănescu se află în fruntea ei. La prima vedere pare illogic, acronologic, dar Nichita, prin fluiditatea sa, ne-a dus la Arghezi, Barbu, Blaga... și, mai cu seamă, la Bogza. Se prea poate ca multora la început să le fi fost apropiat Sorescu, care a fost mai mult și ad litteram deseori prezent la Belgrad și în Serbia decât Nichita. Dar când mă gândesc acum, post festum, Nichita a fost cel care ne-a dus și la Eminescu, evident, prin intermediul monumentalelor 11 elegii.

Într-un mod atât de neobișnuit Nichita ne-a îndreptat și spre Eugen Simion, acel tânăr ctitor, cum îl numise în anul 1976, amintindu-și de perioada în care au șters cu

coatele, împreună, aceeași bancă. (Despre acea perioadă, cel puțin în memoria mea vizuală, persistă un document foarte interesant: fotografia lor comună în aceeași bancă la facultate. Iar indiciile viitorului sunt vizibil înscrise pe fețele ambilor actori).

În anii ce au urmat plecării timpurii a lui Nichita dintre noi și în mod special după căderea regimului Ceaușescu, Eugen Simion, reputat critic literar, profesor, academician, contribuie semnificativ la formarea înaltei judecăți de valoare asupra operei lui Nichita Stănescu și la instituționalizarea amintirii de poet. Dar, în aceeași clipă, în numele dreptății și adevărului, va menționa că mitul Nichita Stănescu este întrucâtva o chestiune sârbească – adaug: un fel de efect invers, efectul de halou.

* Critic literar și scriitor, membru al Consiliului pentru colaborare internațională al Uniunii Scriitorilor, e-mail: srbaignjatovic@yahoo.com

** Prefață la *Demonul teoriei a obosit (Umoran je demon teorije)*, selecție și traducere din limba română de Adam Puslojić, Editurile: Apostrof\Beograd\Rading\Beograd, 2004.

Bineînțeles, nu trebuie uitat că ne-au îndreptat interesul față de spațiul cultural românesc și marii români din afara României: Ionescu, Eliade, Cioran... Să nu mai spunem de Brâncuși, Tzara, Celan, Istrati, de toți aceia care ani la rând ne-au fost mai accesibili și mai cunoscuți decât unui român cu o cultură medie.

Însă, bineînțeles, a existat și o pată neagră inversă în cultura noastră: în acea perioadă am știut prea puțin și insuficient despre zilele bucureștene ale poetului și diplomatului sârb Jovan Dučić și despre contactele pe care le-au avut cu cultura română Crnjanski, Milan Rakić, Ivo Andrić..., cu toții, îndrăznesc să spun, predecesorii noștri sau și ai noștri, în calea spre cunoașterea reciprocă, relaționări, chiar a unor interferențe literar-culturale care ar fi putut produce, inevitabil, în aspect ideal, fericita Peninsulă Balcanică.

Procesul de completare a vidurilor culturale, depășirea discontinuităților violente, rezultate din consecințele acționării foarfecei ideologice, de abia urma să fie efectuat pentru a prinde contur urmele lobotomiei realizate asupra memoriei istorice și culturale a popoarelor. Acea întoarcere, acea sustragere de la uitare este un proces; prin urmare, și acesta avea cursul său și era nevoie de timp. Cei mai informați decât mine vor mărturisi că tot ce a întreprins, în plan redacțional-editorial, Eugen Simion referitor la opera lui Eliade și Cioran, chiar dacă lista nu se încheie aici, a fost spre binele culturii române. Mie, însă, din perspectiva represiei intelectuale care nu i-a ocolit nici pe români, nici pe noi, îmi revin în minte cuvintele cutremurătoare de pe bilețelul ce mi l-a strecurat în trecut un intelectual român. (Și astăzi îl păstrez printre dosarele mele). Pe fața acestui bilet fusese scrisă de mână o poezie, motiv de a-mi înmâna acel bilețel, în timp ce pe verso era scrisă la repezeală o mărturie cutremurătoare cum că autorul ei, pe când era copil, a fost surghiunit împreună cu sârbii în Bărăgan...

Pe Eugen Simion îl cunosc de o perioadă lungă de timp; curios este însă că în memoria mea a rămas înghețată o imagine ce îmi pare a fi originală, deși, după toate probabilitățile, lucrurile nu stau chiar așa.

Mi-ar fi destul de dificil să stabilesc anul cu aproximație: știu doar că întâlnirea avu-se loc într-un București estival, prin care ne-am plimbat, Adam Puslojić și cu mine. Niște culoare spațioase, aici îl întâlnim pe Eugen Simion, iar Adam, conform obiceiului său, poartă o discuție lungă, temperamentală, care pe ici-colo se aseamănă cu o ciorovăială, deși ciorovăială, evident, nu este...

Româna mea, care și astăzi este mai mult la nivel de înțelegere decât la nivel de vorbire (cu oscilări ce pot fi înțelese: adică, după două-trei zile de ședere, cufundat în matca lingvistică românească), probabil că la acea oră nu fusese la un nivel de invidiat. Totuna, îmi amintesc că i-am vârat, ad litteram, lui Eugen o agendă pe ale cărei coperte era chipul unuia dintre întemeietorii prozei sârbe contemporane, al prozei autentice – anume Bora Stanković, un mare prozator.

Situațiile mult mai semnificative decât aceasta s-au înmulțit, dar memoria își cultivă propriile capricii. Simțeam nevoia ca un astfel de capriciu să-l menționez și aici, chiar dacă e doar sub forma unei digresiuni.

Ceea ce apreciez ca inestimabil în gândirea critică a lui Eugen Simion este, după cum el însuși a denumit aproape socratic, maieutic, un mers spre adevăr, în timp ce eu o voi numi aici o gândire autentică. Acest profesor și academician nu gândește anume și nu scrie într-un spirit profesoral-academic. Excepțional de informat cu privire la teoriile influente și în circulație, el avusese curajul de a se opune hiperproducției lor viitoare, înmulțirii și risipirii unei specii adesea, paradoxal, unei autogamii sterile.

Printre consecințele amintitei autogamii sunt dispersarea, insuficiența și veștejirea ideilor literare productive, ceea ce, la un moment dat, la nivel global, a amenințat cu pericolul că teoria își va înghiți propriul obiect și se va adânci într-un mers steril ce seamănă cu un perpetuum mobile fără obiect, de nestăpânit. Întoarcerea spre rațiunea analitică și chiar aviditatea după adevărul ce se aseamănă cu cea a vechilor moraliști, întoarcerea la lectura proprie ca la cea mai inspirată și mai validă metodă s-au

dovedit a fi cele mai autentice, aproape un rezultat salvator. Dar pentru ca o astfel de turnură să fie posibilă, era necesar nu doar ca el, criticul, să aibă o pregătire anterioară, să nu fie un actor cu mâna goală, ci să cunoască și, prin forța specifică a spiritului, să depășească puterea și neputința teoriilor care erau în circulație.

Prin curajul și autenticitatea sa, Eugen Simion a făcut o schimbare coperniciană ce impresionează, și asta pentru că anterior își îndeplinise misiunea chiar la Paris, în inima unuia dintre cele mai influente ateliere de idei (în cercul din preajma TelQuel și altele), pentru ca mai apoi, cu convingere și dreptate deplină, să concluzioneze că demonul teoriei a obosit. Și mai apoi, să se întoarcă spre meditarea asupra literaturii, care nu va fi decât creativă. Dar, pentru ca criticul să aibă succes în această turnură, repet, erau necesare acea forță și caracteristică spirituală, pe care Eugen Simion le-a avut nu doar înăscute, după cum prevestise Nichita Stănescu, ci fuseseră și o expresie individualizată, rod al moștenirii și ființei proprii culturii.

Despre ce a fost vorba în rândurile anterioare vor înțelege foarte clar doar cei ce vor citi inevitabilul eseu al lui Simion, "**fundamentale**".

La prima vedere, acel eseu parcă a luat naștere dintr-o complicitate cu înțelegerea că cele mai mari taine și cele mai înalte revelații sunt aceleași, și nu voi spune cele mai simple, ci ele sunt cel mai direct în funcție de înțeles. Este, totuși, o iluzie fericită.

Simion, nu fără motiv, face, la începutul eseului, un fel de geneză a propriei lecturi a operei lui Eminescu, a unui pas spre Eminescu. Aceasta ar fi, pe scurt, recapitularea procesului de cunoaștere, treptată, adoptarea stratificată a geniului, care este similară cu o cristalizare, procesul de maturizare a culturii ce a dat naștere geniului. Astfel, Simion cunoaște și cel mai important, cel mai subtil secret al geniului: puterea de a-și arăta fiecărei perioade, fiecărei epoci noua sa față.

Este vorba, după cum spune Simion, despre o altfel de lectură, care, adaug, este sedimentată pe o operă genială (ca pe un catalizator distinctiv), depunând mărturie forța sa proteică și o valoare universală tra-nică. Mai simplu, în acea osmoză, opera genială supraviețuiește și-și exprimă propria actualitate eternă.

Opt mituri poetice, din care Eugen Simion cristalizase mai apoi opera lui Eminescu, sunt un exemplu al ingeniozității analitice și al capacității sugestive de a interpreta în analogie cu remarcă lui Lotman că în literatură există o simplitate care este mai complexă decât complexitatea.

Și după cum putem vedea, ceva similar este posibil și temeinic constituit și în sânul interpretării literare și al abordării sistemice a fenomenului poetic. (Roland Barthes a introdus distincția sistemic-sistemic, cel de-al doilea sistemic fiind mai mult decât autoritatea unui sistem superior, în timp ce sistemic ar fi mai aproape de setea de interpretare autentică și căutarea unui adevăr literar judicios).

Cea mai convingătoare dovadă cu privire la perspicacitatea literară a lui Eugen Simion, ceea ce constituie cel mai individual instrument al fiecărui interpret critic, ceea ce se construiește, ceea ce posedă și ceea ce nu se poate câștiga din exterior, indiferent de studii, cititorului – apartenent al culturii sârbe – i-o poate oferi eseuul lui despre Jovan Dučić. În acest text, Simion face referire la corespondența diplomatică a lui Dučić, la

rapoartele transmise președintelui guvernului sârb de la acea dată și lui Milan Stojadinović, ministrul afacerilor externe, scrise de Dučić în calitatea sa de ambasador la București, ce fuseseră publicate în traducere în limba română.

Simion amintește cu acel prilej că Dučić la acea dată era deja un mare poet (unul dintre creatorii liricii sârbe moderne) și înainte de a deveni diplomat, în timp ce concluzia sa cu privire la eseistica orientată spre căutarea spiritului central și a stilului unei națiuni o întregeste, sprijinându-se pe cartea lui Dučić **“Orașe și himere”**. Astfel, el se află în situația de a compara generalizările/sintetizările lui Dučić cu privire la români, spiritul românesc și la modul lor de a fi (după cum susține Simion) cu gândirea similară a lui Dučić despre francezi, spanioli, italieni și greci.

Apreciind modul de a chibzui al poetului nostru ca fiind unul foarte înalt, Simion face referire la spiritul lui european, precum și la faptul că el își servește țara, dar, în același timp, apără și ideea de democrație europeană. În viziunea lui Simion, Dučić este moralistul de la Est, inspirat de spiritul francez, un stilist excelent, impresionist după metoda sa și, pe deasupra, o personalitate care nu apreciază popoarele pe care le cunoaște maniheist.

Pe lângă aceasta, el se referă, cu temei, la abordarea subiectivă a lui Dučić și la stilul seducător, în pofida unei dificultăți aproape insurmontabile, ca în doar în câteva fraze să fi determinat spiritul unei națiuni și caracterul culturii ei. În mod special vorbește despre deficiențele redării aceluși spirit și caracter ca ceva static, etern, imuabil. Asemenea unei axiome sau definiții.

În fine, Simion constată că filosofia culturii, care astăzi e la ordinea zilei, operează cu alte fapte: în centrul atenției cercetătorului nu se mai află efortul de a descifra psihologia unui popor pentru ca, prin intermediul unui șir de metafore potrivite, să se definească stilul unei culturi. Pe scenă astăzi se află alte strategii, iar în marile cicluri culturale, privite din acest unghi, ideile lui Jovan Dučić ar putea părea depășite.

În pofida acestui fapt, Simion subliniază că-i plac eseurile lui Dučić foarte mult, se

prea poate, mai întâi de toate, datorită plăcerii estetice lipsite de ambiguitate pe care o oferă. După care Simion îl așază pe Dučić alături de Kayserling, Ortega y Gasset, Unamuno, Malro, cei mai importanți esești ai secolului trecut.

Pentru a ilustra pe cât posibil mai bine modul de argumentare și evaluare a lui Simion, nu pot rezista tentației de a reda aproape integral fragmentul de încheiere al eseului său despre Dučić, care merită cu atât mai mult a i se acorda atenție cu cât anterior criticul analizase cu subtilitate cele mai importante virtuți ale spiritului și modului de abordare al lui Dučić, fără a lăsa la o parte ceea ce, din punctul de vedere al valorii intelectuale, azi ar putea părea depășit: „Dučić este un slav care nu respinge lumea latinității și un ortodox care nu crede că Occidentul a pierdut, odată cu Renașterea, sentimentul sacralului. Nu acceptă sub nicio formă rasismul și nu am observat la el orgolii localiste, nici resentimente balcanice. Este un spirit autentic european, fără complexe, un spion al artei și un apostol al bunătații umane. Ce-mi place în reveriile lui intelectuale este faptul că, într-un secol plin de atrocități, el continuă să creadă că omul european poate fi salvat prin cultura lui”.

Nu cred că Eugen Simion știe că la noi eseurile lui Dučić sunt mereu republicate. Este adevărat că unii editori au descoperit în aceste eseuri o mină de aur, din care pot să extragă neconținut minereul, însă există un interes și o foame implacabilă în rândurile cititorilor de nivel mediu după eseurile lui Dučić. O explicație a fenomenului poate fi găsită chiar în eseul lui Simion. Este cea diagnostică subtilă și ne-monolingvă, mai precisă decât, după știința mea, oricare alta oferită de vreun critic de aici.

Am încercat să arăt mai sus cu câtă onestitate intelectuală, chiar dacă astăzi această categorie pare a fi uitată, se ocupă Eugen Simion de eseurile lui Dučić, și mai ales de determinarea metaforică a culturii și spiritului român. Este prilejul să vedem ce determinări oferă Eugen Simion, ocupându-se de **“Reflecții despre spiritualitatea poporului român”** ale cunoscutului

și respectabilului teolog ortodox, părintele Dumitru Stăniloae, cunoscut și în Serbia.

Tradus în întreaga lume, inclusiv la noi, părintele Stăniloae a fost, să menționez și această informație culturală foarte interesantă, Doctor Honoris Causa al Facultății de Teologie din Belgrad.

Însă, întâi de toate, trebuie să fac o mică digresiune memorialistică.

Într-un an al îndepărtatei de acum ere Ceaușescu, împreună cu un scriitor mai în vârstă de expresie maghiară din Voivodina, am fost invitatul Uniunii Scriitorilor din România. Despre peripețiile pe care le avusesem cu acel domn, despre lipsa lui de tact și chiar despre înțelegerea reală a culturii, despre oscilațiile lui de opinie până la confesare intimistă, după care trecea din nou la antipatica poză anterioară, despre prejudecățile ce ieșeau la suprafață din acel om ambițios, precum uleiul la suprafața apei, am scris în altă parte și nu mă voi repeta aici.

Drept ilustrare a peripețiilor pe care mi le-a pricinuit, voi aminti doar căutarea, într-un București înghețat și semiflămând, a pictorilor naivi (despre care voia să scrie în rubrica sa dintr-un ziar), făcându-mă și pe mine complice la această absurditate a sa. Respectiv, spontan, dar aproape funest, a zădărnicit încercările mele de a găsi oameni adevărați, colegi și prieteni, impunându-mi itinerarul său închipuit.

Pentru a scăpa de el și a rămâne în București, am inventat că sunt bolnav, în timp ce el plecase la Poiana Brașov, unde era zăpadă, spre a se bucura de farmecul iernii. Astfel, m-am putut vedea, în cele din urmă, cu prietenii, după care ei m-au transmis de la unul la altul, din atelier în atelier, din mansardă în mansardă, dintr-o societate în alta...

Tăcutul Srba, acel opozant vorbărețului Adam, după cum ne vede într-un eseu cu un titlu similar Eugen, în treacăt fie spus, de obicei lucid, dar și cu o prudență analitică necesară și cu rezervă schițând-diagnosticând poeticile noastre, a avut parte de cea mai profundă trăire din Bucureștiul neoficial, de la acea dată. Chiar, pare-mi-se, fără să fiu planificat din timp, am luat cuvântul la o expoziție monumentală de sculptură

care nu se bucurase de atenție mediatică și nici nu avea obișnuitul catalog, însă, totuna, fusese o manifestare tip tribună pentru câteva sute de persoane prezente, un fel de fisură într-un sistem, altminteri, dur.

Unele dintre gazdele mele de la acea dată au dorit să mă prezinte părintelui Dumitru Stăniloae. Respectându-i vârsta și în mod special susținând că nu are rost ca eu, un om de litere, să-l deranjez pe bătrânul duhovnic, m-am apărat pe cât am putut de această idee. Însă gazdele mele, încălzite de idee, au fost de neînduplecat, iar părintele Dumitru și-a confirmat bunăvoința și a ales o zi și o oră la care să ne primească.

Astfel m-am aflat în apartamentul său mobilat cu cumpătate, plin de cărți, respectiv în cabinetul de lucru, într-un vechi și înalt fotoliu din piele. Părintele, în calitatea sa de gazdă, se așezase la masa sa de lucru, chiar în fața oaspeților – un bătrân duhovnic cu un chip blajin într-o sutană uzată. Și a început discuția despre situația ortodoxiei în România și Serbia, despre noii noștri, pe atunci încă tineri, episcopi (pe care i-a menționat după nume), precum și despre părinții Nikolaj Velimirović și Justin Popović.

Am băut, moderat, din vinul de casă, cu care fuseserăm serviți, eu mă uitasem peste traducerile cărților sale în germană, engleză, franceză, iar la plecare l-am rugat să-mi dea, și am primit, binecuvântare.

Am părăsit acea locuință modestă, fascinat de densitatea trăirilor. Singurul lucru care mă surprinsese într-o măsură oarecare era intoleranța categorică a părintelui față de atei, preferându-i, în locul lor, pe toți oamenii mari, fără nicio diferență. Simion, scriind despre cartea părintelui Stăniloae, relevă vasta știință și sensibilitatea teologului ortodox, cunoașterea culturii populare și atașamentul față de supozițiile filosofice din primele decenii ale secolului al XX-lea. Interpretează, mai apoi, ideea că românii sunt poporul-punte între Est și Vest, reamintind că ea îi aparține lui Eliade. Cu excepția faptului că aceasta este oarecum modificată și ne vede drept Occident la Răsărit (privit de pe poziția Răsăritului) și invers, Răsăritul în Occident

(privit de pe poziția Occidentului).

Acestei idei îi urmează o nouă digresiune: cândva, Miroslav Krleža, extinzând-o asupra Iugoslaviei de la acea dată, străduindu-se ca din punct de vedere cultural-istoric să instituie cea de-a treia cale a lui Broz, politica în afara blocului și nealinierii, ca ceva logic și conform unei tradiții mai vechi, în timp ce, în același plan, descoperea o apartenență străveche la o alternativă, bogomilismul, singura religie autentică de pe pământ (!).

Și în perioada interbelică membrii zenitismului și hipnismului, care, de altfel, în primele decenii ale secolului al douăzecilea, din punctul de vedere al comunicării, au fost apropiați avangardei europene, au visat o putere aparte, superioară privind creativitatea, care va balcaniza Europa prin puterea creatoare a spiritului popular după aceeași logică după care fuseseră introduse în aceasta arta și cultura popoarelor africane și ale altor popoare exotice, pe ritmuri de swing și jazz, venite prin vremuri de peste Atlantic.

Lui Simion, să mă întorc la eseul său, în mod evident i se potrivesc cugetările părintelui Stăniloae referitoare la elementele traco-latino-bizantine, la bazele structurii spirituale a poporului român, precum și la virtuțile sau conceptele înrădăcinate în nucleul colectivității. Simion, fidel procedurii intelectual rațional-sceptic, nu evită însă nici să pună întrebări cu privire la caracteristicile negative, menționând că și ele aparțin întregii înțelegeri caracterologice, întrebându-se dacă în această poveste referitoare la spiritul unui popor este vorba de o oarecare idealizare sentimentală și o neglijare a faptelor istorice și a influențelor în favoarea perspectivei permanenței.

În cele din urmă, el se opune argumentat negării viziunii dezvoltării și posibilităților actuale ale culturii Occidentului, față de care părintele Stăniloae, aproape în spiritul lui Dostoievski și al gânditorilor ortodocși ruși, lansează ideea rolului salvator și umanitar al răsăritului și, prin aceasta, și pe cel al ortodoxismului românesc. Simion apără evoluția Occidentului de la Renaștere până la Iluminism și idealurile sale epocale,

deși nu se lansează în cele mai proaspete aspecte ale globalizării culturale imperiale și, prin urmare, ale distrugerii înaltei culturi tradiționale, în mod special ale valorilor umaniste din cauza expansiunii mass-mediei și a consumismului apropiat noului barbarism.

Argumentul-cheie al lui Simion, prin care problematizează tezele cu privire la criza valorilor Occidentului rațional, este imbatabil. Adică, el constată că filosofii deja de un veac anunță decăderea Occidentului..., iar Occidentul nu moare, nu piere. Evident că este un paradox, însă urmează o mențiune și mai importantă – este vorba de paradoxul lumii care nu dorește a se supune legilor stabilite de intelectuali.

Probabil că în acest loc, drept oponentă și problematizare, s-ar putea dezvolta teza referitoare la criza permanentă ca *modus vivendi* al lumii contemporane (paradoxal tezei simetrice a lui Trocki referitoare la revoluția permanentă, incluzând și tehnicile de mânăuire și manipulare și, în mod special, a producerii crizei. Însă aceasta ne-ar duce într-o altă direcție politico-istorică și socioculturală, ceea ce, totuși, nu constituie tema preocupărilor lui Simion.

Prin trimiterile anterioare am ajuns, de fapt, la punctul important referitor la conceptul lui Simion despre literatură, artă, și cultură, dar și despre lume în genere. Realitatea analitică ce-l caracterizează, asociată cu meditația, dată prin observare și autobservare, examinare și autoexaminare, sunt virtuți beletristice par excellence, în mod special exteriorizate în "Jurnal parizian", sunt sugestiv armonizate cu necesitatea de comparare constantă, validă a adevărilor intelectuale și a faptelor de viață ce nu trebuie neglijate. Este ceea ce-l salvează pe acest gânditor de fuga în cetatea clădită pe abstracții sterile, sub stindardul unei teorii veritabile, aride, al unei teorii fără rost de dragul teoriei, fapt căruia nu i-au rezistat numeroase autorități discreditate. Punctul de pornire se află, după Simion, în împletirea intelectului cu experiența de viață și a veritabilei, nescolasice arte, la care ajung doar cei mai buni, cei mai autentici.

Mircea MARTIN*

Eugen Simion – Construcția de sine

Résumé

Acest mic articol examinează activitatea critică și parcursul profesional al academicianului român Eugen Simion, începând cu anii de formare într-un liceu din Ploiești și până la președenția Academiei Române. În tot ceea ce Eugen Simion a făcut și întreprins din tinerețe până la maturitate, profesorul universitar Mircea Martin distinge o constantă voință de a construi un destin dedicat punerii în valoare a culturii și poporului român.

Cuvinte-cheie: *criticul român Eugen Simion, profesorul universitar Mircea Martin, viața ca destin, voința de a construi, Academia Română*

Cet petit article envisage l'activité critique et le parcours professionnel de l'académicien roumain Eugen Simion, dès ses années de formation dans un lycée de Ploiești jusqu'à être le président de l'Académie Roumaine. Dans tout ce qu'Eugen Simion a fait et a entrepris depuis sa jeunesse jusqu'à l'âge de la maturité, le professeur universitaire Mircea Martin distingue une permanente volonté de (se) construire un destin voué à la mise en valeur de la culture et du peuple roumain.

Mots clé: *le critique roumain Eugen Simion, le professeur universitaire Mircea Martin, la vie comme destin, la volonté de construire, Académie Roumaine*

80 de ani reprezintă un interval de timp suficient, cred, pentru a încerca să întrezărim în cursul mereu imprezvizibil al unei vieți liniile majore ale unui destin. Perspectiva din prezent înspre origini se poate aplica și unei istorii personale a cărei desfășurare se scutură astfel de pletora evenimentelor nesemnificative și devine – fie și cu intermitențe – necesară. Întâlnirea lui Eugen Simion cu Nichita Stănescu, în anii '50, la același liceu din Ploiești și în aceeași clasă, mai poate fi socotită astăzi o întâmplare? După cum s-au derulat lucrurile în continuare, ne dăm seama că a fost, în orice caz, o întâmplare eficientă, iar consecințele ei benefice ne îndeamnă și ne îndreptătesc s-o scoatem din regimul coincidenței incidentale și al hazardului pur.

Deși bănuim câți factori contingenți au fost implicați – și cât de mare a fost

ponderea lor – în faptul că, după terminarea studiilor la Facultatea de Filologie din București, Eugen Simion a ajuns în preajma lui Perpessicius și a manuscriselor eminesciene, astăzi, această întâlnire ne apare ca firească, adică necesară, ca și debutul său critic cu studiul închinat prozei lui Eminescu. Acest început eminescian anunță hotărârea și perseverența cu care, peste decenii, Eugen Simion a îndeplinit îndemnul lui Noica privitor la publicarea Caietelor lui Eminescu – sau actul publicării acestora confirmă respectivul debut?

Căutând însă mereu relații de necesitate înainte și înapoi – și invers – în biografia autorului și a operei sale, riscăm să-l transformăm pe acesta din subiect în obiect al propriului destin. Că lucrurile nu stau așa se vede foarte bine într-un moment decisiv al existenței lui Eugen Simion. Acesta mi se

* Universitatea București, e-mail: mircea.martin@gmail.com

pare a fi decizia sa de a-l alege pe Lovinescu drept temă privilegiată de studiu, teză de doctorat și reper de poziție în condițiile în care originea sa rurală, ca și formația de până atunci, tributară unei selecții culturale controlate ideologic, l-ar fi îndrumat mai degrabă spre Ibrăileanu, dacă nu chiar spre Constantin Dobrogeanu-Gherea. Simion l-a ales însă pe antiruralistul și antitraditionalistul Lovinescu și, după tot ce a scris, nici nu ne putem închipui că ar fi putut proceda altfel.

Un proiect intelectual se lasă deslușit în activitatea lui Eugen Simion, o puternică voință de autoconstrucție care străbate o existență. Cele patru masive opuri dedicate literaturii române moderne și contemporane comunică, firește, între ele, trebuind să fie citite și judecate împreună. Să fie,

oare, intimitatea cu experiența literară autohtonă, cu presiunile exercitate asupra culturii într-un regim totalitar și cu eforturile scriitorilor de a le evita sau depăși cea care îl va fi făcut pe criticul român ajuns la Paris pentru câțiva ani buni să conceapă și să scrie o carte nu despre "moartea autorului" – temă la modă acolo în anii '70 (Barthes, Foucault, nu-i așa?) –, ci una despre "întoarcerea autorului", despre prezența lui explicită și implicită în paginile operei? Cert este că interesul pentru biografie și pentru autobiografie continuă și chiar se intensifică pe parcurs, probă fiind ultimele cărți ale lui Eugen Simion. La fel și preocuparea practică și teoretică pentru jurnal.

Nu puțini comentatori vorbesc despre calitățile de scriitor ale lui Simion, dar cei

mai mulți leagă acest aspect al talentului său de paginile sale de jurnal, care, e adevărat, le ilustrează din plin. Scriitorul Eugen Simion este însă la fel de prezent și de convingător în textele sale critice. Și nu numai în pasaje evocatoare ori în portrete – îmi vine acum în minte figura lui Geo Bogza în reprezentare simionescă: un profil de pasăre răpitoare plutind în aerul prăfos al Bucureștilor -, dar tot la acest capitol ar trebui să menționăm privirea dinlăuntru a operelor, firescul bine pus în pagină al frazei, ca și... sfidarea retoricii, ceea ce nu înseamnă și nefolosirea ei, dar fără pedantism.

Dimineața poezilor nu este numai o relectură, o revizitare a primelor mostre de lirism din literatura noastră, nici o simplă aplicare a metodei jean-pierre richardiene, ci este chiar o istorie ad-hoc a poeziei românești de la Văcărești la Vasile Alecsandri. Astăzi se vede mai bine decât atunci că Eugen Simion nu adoptă termeni și sugestii metodologice din critica franceză spre a construi un cadru înlăuntru al căruia versurile românești să servească doar drept ilustrări mai mult sau mai puțin adecvate. El împrumută aceste sugestii doar pentru a-și stimula propria imaginație critică și a produce astfel un comentariu proaspăt, primenitor. Criticul român nu uită nicio clipă ce fel de texte are în față și nici la ce fel de contexte trimit acestea. Interpretările sale iau în seamă multe aspecte și probleme, analogiile cu ceea ce a fost înainte și mai ales cu ceea ce va urma sunt numeroase; în plus, judecățile de valoare nu lipsesc. La rigoare, aproape nimic din perspectiva imanentistă a lui Jean-Pierre Richard nu se regăsește în analiza sa, asemănătoare în mult mai mare măsură cu modul liber și asociativ în care G. Călinescu a abordat aceleași texte. O influență mai puternică a criticii franceze, a spațiului cultural francez în general se poate identifica în volumul *Întoarcerea autorului* (1981).

Sfidarea retoricii (1985) e închinată de autor memoriei tatălui său, locuitor în Chiojdeanca, județul Prahova (sat de moșneni strămutați din Ardeal), care, la vârsta de școală – memorabila scenă e

relată de Eugen Simion însuși – i-a agățat pe umeri o pereche de bocanci noi și i-a trimis la oraș, la Școală, nebănuind probabil cât de departe va ajunge fiul său: de la Ploiești la București, de la București la Paris, de la Universitate la Academie. Eugen Simion reiterează în anii de după al Doilea Război Mondial – fără a fi, de altfel, singurul – traseul unor importanți scriitori și savanți interbelici, al unui Vasile Pârvan, printre atâtea alte exemple.

Respectul pentru valorile culturii naționale, văzute în dialog și în concordanță cu valorile culturale ale Europei, vine și din asumarea demnă a unei apartenențe. Impresiile culturii înalte și titlurile obținute în instituțiile ei nu l-au făcut pe Eugen Simion să-și renege originea și nici, cu atât mai puțin, s-o absolutizeze. Modernitatea în genere și modernismul literar românesc au avut în el un susținător consecvent.

G. Călinescu, autor cu o origine modestă la rândul lui, a fost sensibil atât în *Istoria sa*, cât și în publicistica sa la ceea ce a numit "promoția ruralilor". Iată-l evocând (într-un articol din 1946) destinul fraților Dumitru și Nicolae Bagdasar, primul neurochirurg, al doilea filosof, "fii de țăran amândoi, fără o lungă serie de cărturari înapoi", care s-au ridicat prin muncă "la priceperea celor mai dificile speculații filosofice și la studiul celui mai fin organ omenesc, al creierului, la profesarea unei arte pentru care trebuie o mână delicată."

L-am admirat de la început și îl admir în continuare pe Eugen Simion pentru tenacitatea și hărnicia sa, pentru talentul său critic și literar, pentru ambiția sa enormă care se cheltuiește nu numai în forme ale afirmării de sine – intelectuale și sociale –, ci și în inițierea unor proiecte colective de anvergură națională. Văd în aceste manifestări expresia unei seriozități funciare și a unui respect pentru valori a căror semnificație depășește opțiunile individuale fără să le contrazică. Eugen Simion este un critic al cărui discurs a marcat o întreagă epocă literară, o personalitate inconfundabilă, recognoscibilă și recunoscută, dar este, în același timp, un exponent.

Trăind lângă modele

Résumé

Vorbind despre preocupările sale universitare precum participarea la un Colocviu internațional despre opera lui Mircea Eliade ținut în Canada la Montreal, autorul acestui scurt articol reconstruiește imaginea complexă a activității culturale, literare și critice a academicianului Eugen Simion. Pornind de la o singură carte "eugensimion-escă", precum Mircea Eliade – spirit al amplitudinii, autorul ajunge să portretizeze convingător și extrem de înflăcărat pe criticul român Eugen Simion care și-a diversificat atât de mult activitatea culturală și educativă încât a acoperit mai multe domenii. Profesor universitar, critic și istoric literar, publicist, polemist, editor, academician, iată câteva din domeniile în care domnul Eugen Simion și-a dovedit excelența..

Cuvinte-cheie: Octavian Goga, in memoriam, spațiul european, literatura română, neamul românesc

En parlant de ses préoccupations universitaires comme la participation à un Colloque international sur l'oeuvre de Mircea Eliade tenu au Canada à Montréal, l'auteur de ce bref article reconstruit l'image complexe de l'activité culturelle, littéraire et critique de l'académicien Eugen Simion. A partir d'un seul livre "eugènesimion-esque" comme Mircea Eliade – esprit de l'amplitude, l'auteur arrive à brosser un portrait convainquant et bien pétillant du critique roumain Eugen Simion qui a tellement diversifié son activité culturelle et éducative qu'il a ainsi couvert plusieurs domaines. Professeur universitaire, critique et historien littéraire, publiciste, polémiste, éditeur, académicien, voilà quelques domaines dans lesquels M. Eugen Simon a fait preuve d'excellence..

Mots-clé: Mircea Eliade, Université de Montréal, critique Eugen Simion, activité culturelle et critique, la culture roumaine

La 28 aprilie, 2012, mă aflam la Montréal (Canada), cu o „bursă de familie”, când, Domnul Alexandru Cetățeanu, președintele ACSR (Asociația Canadiană a Scriitorilor Români), m-a invitat să iau parte la comemorarea a 26 de ani de la trecerea în eternitate a savantului Mircea Eliade.

Oficiile științifice s-au desfășurat la Universitatea Montréal, (una dintre cele patru instituții de învățământ superior, cu limbă de predare franceză), în Sala 3215, Pavilionul 3200, din Strada Jean-Brillant, sub oblăduirea generoasă a Prof. univ. dr. Jacques Bouchard (originar din Quèbec, autorul unor importante lucrări de cultură umanistă, vizând și interferențele franco-

române, de pe vremea savanților Dimitrie Cantemir și Nicolae Mavrocordat, contemporanul domnitorului român).

În prezența consulului general al României în Canada, moderatorul, Domnul Alex Cetățeanu, mai întâi, a derulat un film documentar, sub genericul **Mircea Eliade – demnitatea savantului.**

În limbile franceză, engleză și română, am văzut portrete și imagini, am ascultat voci și limbaje ale unor personalități nu numai din cele trei arii de cultură despre Mircea Eliade (Franța, USA, Canada, România, ci și din India, Japonia).

La rândul-ne, conferențiarilor invitați, am stăruit, în limbile franceză și română, cu

* Critic și istoric literar, Craiova, e-mail: crisileana@yahoo.com

diverse comentarii despre Omul și Opera Savantului.

În ceea ce mă privește, am ținut să-mi motivez, cu diferite argumente, titlul comunicării – **Mircea Eliade, pulsațiile spiritului creator**.

Se știe că receptarea lui în România, înainte și după '89, a fost ba eclipsată (de proletcultiști), ba trecută prin *furcile* realismului socialist, și respinsă, chiar adusă la tăcere. ș.a.m.d.

Acolo, în depărtare, peste ocean, am dezvoltat, cu nenumărate ramificații, interpretarea titlului cărții lui Eugen Simion **Mircea Eliade – un spirit al amplitudinii**.

Mi s-a părut de datoria mea cathedrată să invoc notele de literatură comparată pe care subiectul în sine le-a provocat diferențiat, în funcție de natura receptorilor ori *ad libitum*.

Comentariile critice din cartea aceasta (comparatiste, estetice și de istorie literară) au înlăturat *ab initio* impresionismul lecturii, foiletonul falacios ori ponciș pentru contemporanii săi (nu și ai lui Mircea Eliade), căci întinsele lecturi din spațiile de cultură franceză, germană și americană i-au ținut judecățile de valoare în cumpănă dreaptă.

Mărturisirile Profesorului Eugen Simion nu lasă dubii în privința autenticității spuselor sale : „*Am început (citit/scrișul) cu narațiunile mitice acum aproape 20 de ani și am încheiat mai zilele trecute (februarie 1995) cu romanele existențialiste de tinerețe ale lui Eliade. Am folosit în acest fel, fără să vreau (subl. M.B.) metoda pe care o recomandă în anii '70 Roland Barthes istoricului literar postmodern : să nu meargă de la origini spre prezent, cum face istoricul literar tradițional, ci să pornească din prezent spre originile literaturii*”.

Sub auspiciile unor asemenea aserțiuni, se desfășoară, într-un mod citabil, multe texte de comentarii critice ale Profesorului, mai cu seamă cele care au venit de după 1990, privindu-i pe scriitorii români din diasporă, care, cu siguranță, își vor găsi poziția cuvenită în virtuala istorie literară a scriitorilor români de pretutindeni. În așteptare !

Astăzi, în România lipsește critica de

direcție, deoarece nici teoria literară nu mai are o suprafață europeană consistentă de cuprindere, cu centri recunoscuți de iradiere (ca pe vremea lui Eugen Lovinescu – admirabil subiect pentru doctoratul academicianului Eugen Simion).

Nu știu, dacă într-un fel compensator , sărbătoritul de astăzi apelează la filtrul istoriei, pentru ca țesătura analitică să fie totală, să încorporeze, *ipso facto*, toată băteala rezervată textului sau cărții.

Manifestarea aceasta de cuprindere „în brațe” , a operei, prin toate pârghiile posibile de interpretare, cred că sunt dictate intempestiv de Zodia Gemenilor, sub semnul căreia s-a format ca spirit titrat și echilibrat.

Domnul Eugen Simion te acaparează prin sinceritatea chirurgicală cu care operează – adesea molcom, dar stăruitor în a te convinge pe tine, cel de astăzi, dar și pe tine cel de mâine, din viitor. *Tehnici evidente de prozator inițiat !*

Fiziologiile de secol 19 ne mai oferă și astăzi sclipiri, mai palide sau mai evidente, de la caz, la caz, dacă ținem cu tot dinadinsul să le invocăm. Deh, jocurile de pe comorile de bogății ascunse se regăsesc totuși la nivelul *caracterului* (decăzut ca valență psihică de după La Bruyère, de secol 17 !) și al *ochilor*. Fie că vorbim de trinitatea identificării ochiului : *fizic, frontal și al inimii*. Fie că vorbim de viziunea unificatoare a acestora, matricea lor rămâne **spiritul**, dar și **imaginația**. Ea, așa cum se rostea Voltaire, „galopează, dar judecata merge la pas”.

Și culoarea ochilor spune destule. Există chiar o mistică a culorilor, în general – de la textele pe carele folosim, până la imprimarea culorilor din robotica aproape sufocantă care ne ia zilnic în primire.

Ei bine, se vor întreba unii malițioși, *cui prodest* acest netămăduitor ocol ... lexical ?

Răspund – pentru a mă pregăti să scriu (*à la cronicarii moldoveni*) despre fața plăcută a Profesorului, care se luminează prin ochii vioi, căutători de dialog. Și când nu sunt de față oameni (colegi de academie, discipoli, profesori , studenți, doctoranzi, prieteni ș.a.), apelează la Cărți, corespondență, și ,

ah, la oficii jugulare impuse de ... cele civile sau administrative.

Îl știu din 1963 pe Academicianul Eugen Simion, de pe vremea când venise (alături de încă doi colegi) ca asistent de literatură română la câteva grupe de studenți din anul al patrulea, al Facultății de Limba Română, din cadrul Universității București.

Urmărind cumva devenirea științifică a profesorului, acad. Eugen Simion, prin popasurile sale, și în Craiova, mi-a statornicit gândul că în cultură, **Modelele sunt marcate de receptori. Cu cât aceștia sunt mai statornici în temeritatea lor de difuzare a valorilor, omagiile tăcute sunt cele mai adecvate.**

Acum însă, pentru 25 mai 2013, Domnule Profesor Eugen Simion, ies și eu din rândul celor mulți (*nu știu dacă și identifi-
cat !*) – oricum, din zona lui Macedonski și Marin Sorescu – pentru a vă spune,

cărturărește, ceea ce am citit că ar fi zis Albert Einstein (via Tudor Vianu – 1962) : *„Doar o viață trăită pentru alții este o viață care merită a fi trăită”.*

Oare Dv. puteți împărtăși trimiterile și subtextele acestei maxime pe care eu aș atribui-o, cu deferența cuvenită științific – Profesorului, Criticului și Istoricului literar, Publicistului de formulă singulară, polemistului biruitor, Editorului neobosit, Comparatistului, apărătorului de valori autentice ?

Oricare va să fie răspunsul Dv., **Domnule Academician Eugen Simion, la această vârstă, din 2013**, Soarele încă va răsări în veacul nostru de singurătate intelectuală, cu și fără veninul caracatiței de uscat - care este politica.

La Mulți Ani – productivi și Sănătoși

Caius Traian
DRAGOMIR*

Ce s-a întâmplat între timp?

Abstract

Comportamentul social uman, în anii care au urmat Revoluției din 1989, diferă total de comportamentul social actual. De ce? Cauza principală este că însăși piața, care se presupunea a deveni liberă, a ajuns a fi o proprietate privată. În al doilea rând, prin dezindustrializare, oamenii s-au dezobișnuit să muncească.

Cuvinte-cheie: *revoluție, schimbări sociale, proprietate privată, piață, dezindustrializare, muncă*

The social behaviour of Romanians, in the years of after 1989 Revolution, is totally different, in comparison with the present behaviour. Why? The main reason is that the market, which was supposed to become free, was accaparated, as a private property. More than this, by desindustrialisation the people lost their will to work.

Keywords: *revolution, social changes, private property, market, desindustrialisation, work.*

Se vorbește despre economia de piață liberă – este greu de găsit între toate ideile și concepțiile actuale o aberație mai mare. Marx, mergând în urma economiștilor clasici ai secolului XVIII și începutului de secol XIX, a vorbit despre proprietatea asupra mijloacelor de producție. Este evident că această formă a proprietății sau, mai exact, compartiment din cadrul general al proprietății, are un rol esențial în determinarea existenței sociale, a politicii și a istoriei, chiar dacă extinderea influenței acesteia asupra culturii, spiritualității și civilizației până la a fi crezută drept determinantă în domeniile din urmă este o stupiditate de mari proporții. Ceea ce însă a fost lăsat neobservat și necercetat se dovedește faptul că piața însăși este un subiect de proprietate – poate fi proprietatea ilicită asupra pieței a unui grup de preținși intermediari comerciali, de samsari, într-un sector bucureștean, poate fi în cauză o proprietate integrală și absolută a unui stat totalitar privind piața unei națiuni sau proprietatea, invizibilă

aproape, nerecunoscută oficial a marilor corporații internaționale, fatal coalizate, asupra pieței mondiale. Piața liberă poate exista, manifestându-se cum, necum, eventual în vreun sat uitat de lume, dintr-o țară nesemnificativă economic. Lumea noastră românească, aceea existând, trăind imediat după Revoluția Estului european din 1989, diferă total de lumea aflată în funcțiune acum; astfel, încă din perioada ultimilor zece ani, o schimbare lentă, continuă, nici clară, și nici foarte vizibilă, a avut și a continuat să aibă loc. Neîndoielnic, schimbarea trebuia să se producă, să fie înregistrată sensibil, la nivel existențial, întrucât tocmai pentru aceasta avusese loc Revoluția: politica, societatea, economia, cultura și opțiunile civilizației – toate acestea erau chemate să ia un curs diferit de cel anterior. Nu mă refer la un astfel de aspect - paradoxal este faptul că tocmai particularitățile subiacente structurilor comuniste, ținând de concepția de viață, de filosofia nedeclarată a existenței, fie că au refuzat să intre în schimbare, fie, și

* Diplomat, fost ministru, fost ambasador al României în Franța, e-mail: ctdragomir@yahoo.com.

mai grav, au fost regăsite drept la fel de tipice pentru capitalism pe cât fuseseră și pentru comunism. Nu mă voi angaja aici pe calea exemplificărilor demonstrative, căci fiecare poate face acest lucru, cu simpla condiție de a accepta să privească lumea cu un necenzurat (autocenzurat?) realism. Vreau să discut câteva aspecte privind modul comportării umane, raportarea acestuia la lumea deziluziilor formale și tocmai constatarea, foarte firească, a faptului că modificarea proprietății asupra pieței, făcută în afara oricărei voințe de perfecționare socio-politică, ba chiar pentru motive contrarii, a generat această alterare a condiției umane.

Exceptând persoanele care au privit spre România, eventual, unii dintre aceștia chiar români cu scopul de a obține din această țară tot ceea ce nefiind păzit poate fi sustras – și ei nu au fost puțini, dar nici nu au alcătuit majoritatea –, oamenii țării au început să muncească sub semnul speranței că munca lor va fi valorizată, că forța lor de muncă va fi apreciată la un preț corect, comparabil, fie și foarte parțial, cu acela plătit în Occident pentru o prestație identică. În și mai mare măsură, probabil, s-a crezut că inițiativa privată, chiar la nivelul de mică, sau foarte mică își va afla recompensa. În chip normal, s-a început cu vânzarea de produse ce rezultau prin munca în gospodării, aparținând unor persoane abile ca patisieri, bucătari, croitori etc.

Pe de altă parte, cultura își afla noi căi. Este adevărat că eu însumi, de exemplu, am notat, în texte publicate în acei primi ani ai schimbării, că scriitorii români, asemenea acelor generali despre care a vorbit Georges Clemenceau, "sunt mereu în urmă cu un război" - în perioada interbelică au scris despre dramele Primului Război Mondial, în cursul instalării comunismului în România, despre guvernările epocii capitalismului țării întregite, sub Ceaușescu au fost evidențiate abuzurile și dictatura unui comunism declarat stalinist; după Revoluție a venit la rând conducerea totalitară a lui Ceaușescu. S-a scris totuși mereu cu un anumit respect pentru arta scrisului.

În actualitate, câștigul prin muncă este înlocuit prin operații speculative; munca

pentru propria țară a fost substituită, printr-o renunțare la creșterea competenței proprii și folosirea brațelor spre obținerea unor sume de bani ceva mai mari prin muncă subcalificată în afara frontierelor noastre. Dacă în anii postrevoluționari au existat dezordini produse prin mișcări de mase, eventual penibil manipulate, acum dezordinea este generalizată prin renunțarea la comportarea autodisciplinată și la respectul personal pentru semenii. Dacă anterior respectul statului pentru om se afla sub o cotă minim tolerabilă, acum respectul oricui pentru oricine tinde, în grupuri largi, să coboare încă și mai jos. Cultura, în mare, involvează către avangardismul care e modernizat deja lumea acum o sută de ani. Există în România comportamente umane superbe, dar ele se întâlnesc fie la persoane foarte tinere, fie la cele, educate ori simple, a căror influență asupra evoluției naționale rămâne insuficientă.

Ce s-a întâmplat între timp? A existat un popor obișnuit cu munca și calificat pentru activități industriale și agricole relativ tehnologizate – nu foarte înalt și subtil tehnologizate, dar suficient pentru a fi puse în act cu o pregătire deloc neglijabilă; a existat o țară industrializată, nu la un nivel deosebit, dar industrializată totuși, având de înfruntat însă viciul de a fi fost astfel încât să fie inclusă, sub raportul circuitelor economice, într-un sistem care se destrămase, printr-o anumită incapacitate competitivă. Industria nu a fost reprofilată – tot comportamentul economic românesc a fost redus la o privire către exteriorul țării, spre a se vedea care pot fi beneficiile deschiderii. Sub raport economic, acestea au fost nule; mai mult, au reprezentat un dezastru. Schimbarea de sistem nu avea de ce să fie detrimentală, dar așa a fost, în planul strict al profitului și proprietății, văzute în perspectivă națională. Uman, a apărut lucrul cel mai prețios: o normalizare existențială a vieții individuale; național – politica, uneori aberantă, nu a mai avut parte de orientarea delirantă a comunismului stalinist, rămas astfel până la capătul existenței acelui mod de a fi al comunismului și, astfel, dacă încă nu avem parte de o autentică normalizare politică,

tindem să intrăm, cel puțin, într-o epocă a normalizării istorice.

Omul a fost însă dezvățat să muncească, prin dezindustrializare; pierzând proprietatea asupra pieței în favoarea unor proprietari străini, comerțul este distructiv și nu constructiv pentru economia țării, și aici este pierderea economică principală; în cultură vedem că eroarea și anacronismul eco-

nomic pot lăsa urme.

Occidentalizarea decurge anacronic și, spre deosebire de ceea ce s-a întâmplat în cea de-a doua jumătate a secolului XIX și în prima jumătate a secolului XX, devenim tot mai puțin sincroni cu marile culturi ale Vestului, atunci când America Latină, Japonia, China, India și Africa oferă superbe exemple contrarii.

Rețele paratopice în romanul *L’Espionne* al lui Constantin Virgil Gheorghiu (II)

Résumé

În romanele pe care Constantin Virgil Gheorghiu le-a scris în franceză, asistăm la un foarte marcat discurs anticomunist, cu trimiteri verificabile la realitățile epocii comuniste din România. Inspirându-se din curentele literare la modă în acea vreme în literatura franceză, neopolar și Sartrécamus, Gheorghiu devine un nou tip de scriptor, situat, conform lui Roland Barthes, la jumătatea drumului dintre militant și scriitor. Autorul denunță cu virulență în *L’Espionne*, printr-o scriitură a deziluziei, a rezistenței și a aventurii umane, o societate tehnică în care omul și-a pierdut identitatea și a devenit masă. În scriitura francofonă a autorului, descoperim rețelele paratopice despre care vorbea pragmaticianul Dominique Maingueneau: paratopia literară (ca negociere între locul scriiturii în limba română și nonlocul exilului, al scriiturii în limba franceză), paratopia spațială (Biserica Românească din Paris), paratopia de identitate (lipsa de identificare cu un grup). Paratopia secolului al XX-lea este exemplificatoare în acest sens: propice creației rămân figurile rătăcitorului, exilatului, oprimatului. Aceste prototipuri îl incită pe Gheorghiu, ca și pe alți scriitori-martori ai frământatului secol al XX-lea (Alexandr Soljenitîn, Primo Levi, Anne Frank, Ana Novac etc.), să scoată din obscuritatea în care societatea ar fi vrut să „arunce” aceste figuri și să creioneze începuturile unei literaturi care va face carieră.

Cuvinte-cheie: exil, comunism, rețele paratopice, identitate, scriitură, Istorie.

Dans les romans écrits en français par l’écrivain roumain Constantin Virgil Gheorghiu, nous nous trouvons en face d’un discours anticomuniste bien chargé, qui contient des envois aux réalités de l’époque communiste en Roumanie. Etant inspiré par les courants littéraires français en vogue après la seconde moitié du XX-ième siècle, à savoir le neopolar et le Sartrécamus, Gheorghiu se transforme dans un nouveau type de scripteur situé, selon Roland Barthes, à mi-chemin entre le militant et l’écrivain. Dans le roman *L’Espionne*, l’auteur dénonce avec virulence, au moyen d’une écriture de la désillusion, de la résistance et de l’aventure humaine, une société technique dans laquelle l’homme a perdu son identité devenant populace. Dans son écriture francophone, on découvre les réseaux paratopiques évoqués par le pragmaticien Dominique Maingueneau : paratopie littéraire (négociation entre le lieu de l’écriture en roumain et le non-lieu de l’exil, de l’écriture en français), paratopie spatiale (l’Eglise Roumaine de Paris), paratopie identitaire (manque d’identification à un groupe). De ce point de vue, les paratopies du XXe siècle sont exemplaires, car les protagonistes peuplant une telle production littéraire sont l’errant, l’exilé, l’opprimé. Ce sont des archétypes qui amènent Gheorghiu et d’autres écrivains aussi (tout comme Alexandre Soljenitsyne, Primo Levi, Anne Franck, Ana Novac, etc.) à les faire sortir de l’obscurité dans laquelle la société aurait voulu les maintenir et à esquisser les débuts d’une littérature qui fera carrière.

Mots-clés: exil, communisme, réseaux paratopiques, identité, écriture, Histoire

* Lector universitar la Universitatea Spiru Haret, e.mail: gabi.iliuta@gmail.com

L'Espionne poate fi citit ca un „roman polițist a cărui poveste de fond este politică și care conține ingredientele unui thriller de calitate: o doză de intrigi suprapuse ca o păpușă rusească, puțină brutalitate sofisticată și o fărâmbă de iubire.”¹

Scriitură axiologică, scriitura lui Gheorghiu reflectă realitatea faptelor, iar scriitorul emite judecăți aspre privind teroarea comunistă. Observăm la Gheorghiu scriitura eliptică, propozițiile scurte specifice romanului *policier*, dar și mânia, amărăciunea și decepția scriitorilor exilați.

În cartea sa, *Pour lire le roman policier* (Pentru a citi un roman polițist), Marc Lits scria : „Am putea fixa povestirea enigmei polițiste la două noțiuni de bază : «a vedea» și «a spune». Cineva, criminalul a ucis fără a fi fost văzut și nu vrea să mărturisească; altcineva, detectivul, nu a văzut însă va reconstitui în cuvinte ceea ce nu a putut vedea. Atunci când a spune va coincide cu a vedea, enigma va fi rezolvată.”²

Într-adevăr, în acest roman, „a spune” pare a fi mai important decât „a vedea”, de vreme ce scriitorul exilat nu a avut posibilitatea de „a vedea” ceea ce se întâmpla în România, însă „narațiunea arată în mod fidel ceea ce percepe scriitorul-anchetator pentru ca jocul intelectual să poată avea loc.”³

Apar în *L'Espionne* diverse personaje sub numele cărora scriitorul descrie demnitari ai regimului comunist sau colaboratori ai acestora. Astfel, personajul *in absentis* Aristide Paximade, al cărui palat de pe Calea Victoriei va fi ocupat de Leopold Skripka, este, de fapt, Guță Vernescu, un avocat și politician renumit și unul dintre fondatorii Partidului Liberal, a cărui casă a fost ocupată de Guvernul Petru Groza după 1945. Pilotul de viță nobilă care îl vizitează pe preotul Virgil Gheorghiu, sub pseudoni-

mul de Prințul X sau Prințul Cecatti, este, de fapt prințul Constantin M. (Bâzu) Cantacuzino despre care Gheorghiu spune că: „Renumele său se datora, printre altele, faptului că era un as al aviației române” (Gheorghiu, 1990: 294) și pe care istoria l-a reținut ca pe „Un erou al războiului antisovietic [...] Sunt binecunoscute însă numele unor români constructori de aparate de zbor: Aurel Vlaicu, Traian Vuia, Henri Coandă, a unor piloți care, fie în aviația civilă sau în cea militară, s-au impus în plan național și internațional prin cutezanță și dăruire de sine. Unul dintre aceștia - un as al marilor performanțe aeriene obținute pe traseele și traiectoriile ce nu lasă urme în vazduh, pe necuprinsul cerului, a fost prințul Constantin M. Cantacuzino (Bâzu), un nume de referință în istoria aripilor naționale cu tricolor, notorietatea lui fiind apreciată unanim încă din timpul vieții pe care a trăit-o cu o înaltă dăruire și intensitate.”⁴

Numele acestui celebru pilot este cunoscut și pentru colaborarea până la un anumit punct cu autoritățile comuniste ale epocii, în special cu Ana Pauker, al cărui șofer și pilot personal a fost până în 1948 când el a ales calea exilului: „După numirea Anei Pauker în funcția de ministru de Externe la 5 noiembrie 1947 în locul lui Gheorghe Tătărescu, demisionat, Bâzu Cantacuzino se încadrează la instituția amintită în funcția de șofer, devenind implicit și conducătorul auto al mașinii cu care călătorea demnitară comunistă. Convins că evoluția politică a țării sale nu se mai putea abate de la un drum pe care i-l impusese regimul totalitar comunist, Bâzu Cantacuzino se hotărăște să aleagă calea exilului. La sfârșitul anului 1947 o va duce pe Ana Pauker cu avionul pilotat de el în Elveția și, după această ultimă prestație, la 13 ianuarie 1948, în urma unui zbor de rutină la Milano, decide să nu

1 Gabriela Iliuță, *Histoire et fiction dans « Le général » d'Ahmed Beroho*, in Najib Redouane et Yvette Bénayoun-Szmidt, *Ahmed Beroho, Autour des Écrivains maghrébins*, L'Harmattan, Paris, 2010, pp. 99-112.

2 Marc Lits, *Pour lire le roman policier*, De Boeck-Wesmael, Bruxelles, 1989, p. 86.

3 Gabriela Iliuță, *art.cit.*

4 50 de ani de la moartea aviatorului de elită, Constantin M. Cantacuzino (Bâzu) în *România Liberă* din 19 Iunie 2008.

se mai întoarce în România.”⁵

Evocarea întâlnirii cu prințul Cantacuzino îl face pe Gheorghiu să își amintească momentul tragic al intrării Armatei Roșii în București, pe care scriitorul îl situează în data de 23 august 1944 și îl consideră ca fiind cea mai neagră zi din istoria României: „Lumina vine din est. La români, toate invaziile străine vin din est, împreună cu o mulțime de nenorociri : masacre, violuri, jafuri, lacrimi, sânge, cenușă, lanțuri, închisori, captivitate, sclavie... În cele două milenii de existență, România, situată la nord de Dunăre, la trei mii de kilometri la est față de Paris, a cunoscut mii de invazii străine. Toate venite din est. Ultima a fost cea a Armatei Roșii care a ocupat România în data de 23 august 1944. A fost cea mai neagră zi din istoria României, mai neagră decât invaziile hunilor, tătarilor, mongolilor, goților, ostrogoților, turcilor...” (Gheorghiu, 1990: 227)

În realitate, Armata Roșie a intrat în București în data de 31 august 1944. Conform mărturiilor, trecerea Armatei Roșii „eliberatoare” prin București a fost marcată de evenimente neplăcute: jafuri, crime, violuri: „Cum mai întotdeauna se întâmplă, realitatea diferea de modelul oficial în cancelarii conceput. Soldatul sovietic respecta ordinul primit câtă vreme n-avea încotro și până nu se îmbăta. Iar ca să nu se îmbete, nimeni nu-l putea împiedica. În căutare de alcooluri tari nu cunoștea odihna, îi plăceau ceasurile de mână, care încă nu se fabricau în uriașa sa patrie. Descărca cu ușurință arma din dotare – un obicei rămas de pe front -, ucidea cu profesionismul supraviețuitorului. Situație în care a lăsat în memoria colectivă românească amintiri dintre cele mai amare.”⁶

Printre martorii evenimentelor din toamna lui 1944 se numără și scriitorul Mihail Sebastian. Iată cum descrie acesta în *Jurnal* atmosfera din Bucureștiul invadat de bolșevici: „Nedumerire, frică, îndoială. Soldați

ruși care violează femei (Dina Cocea povestea ieri). Soldați care opresc mașini în stradă, dau jos pe șofer și pasageri, se urcă la volan și dispar. Magazine prădate. Azi după-masă, la Zaharia, au năvălit vreo trei și au răscolit casa de fier, de unde au luat ceasuri. (Ceasornicul e jucăria care le place mai mult.) (...) La urma urmelor, Bucureștiul ăsta îmbelșugat, nepăsător, frivol, e o provocare pentru o armată care vine dintr-o țară pustiită.”⁷

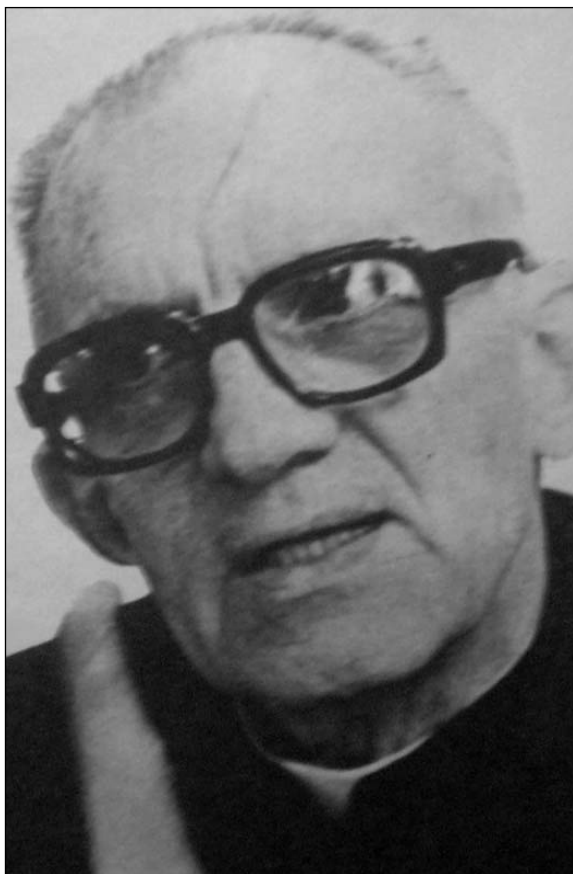
Gheorghiu prezintă aceste fapte teribile relativ asemănător mărturiilor din epocă, prin istoria personajelor Leopold Skripka și a Hélénei Skipka, care traversează Bucureștiul: „Sunt picturi care înfățișează războiul pe care persoanele sensibile nu le pot privi fără a suferi. Jeronimus Bosch, Goya, Breughel au pictat coșmaruri. Intrarea Armatei Roșii în București depășește orice imaginație și orice pictură morbidă. Soldații invadatori erau beți. Trăgeau în toate părțile cu armele automate *made in U.S.A.*, chiar și în ei înșiși. Erau într-o criză de ucis. De-a lungul străzilor, așezați pe trotoare erau numai soldați beți. Alții, care nu puteau să se mai ridice pentru a trage în trecători sau în ferestre, își descărcau mitralierele la întâmplare. Soldații roșii intrau pe orice ușă, la orice oră, în orice casă, căutând persoane de sex feminin de orice vârstă, pe care le violau pe loc, pe podea în fața familiei. Violau trecătoare direct pe trotuar, pe stradă. Urlau ca șacalii care își devorau prada. Hanna Tauler le-a înmănat oficial Bucureștiul criminalilor. Și criminalii făceau legea.” (Gheorghiu, 1990: 228-229)

Aceste două personaje o întâlnesc pe Hanna Tauler, lider comunist de marcă, pseudonimul desemnând-o pe nu mai puțin celebra Ana Pauker, pe care Gheorghiu o descrie în termeni negativi și pe care o numește „Regina beată”: „Femeia este prea grasă, prea beată, prea vulgară. Dezgustătoare! Deși stă așezată în fotoliul regelui, într-o sală splendidă, vrei parcă să te uiți în

⁵ *idem*.

⁶ Barbu Cioculescu, *Cum se comportau soldații sovietici cu popoarele eliberate*: http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/cum-se-comportau-soldatii-sovietici-popoarele-eliberate#

⁷ http://istoriacomunismului.blogspot.ro/2005_10_01_archive.html

altă parte. Ea seamănă cu prostituatele de acum o sută de ani, din marile porturi ale lumii. [...] Cu siguranță femeia colonel așezată în fotoliul regelui poate să bea mai mult decât mateloții suedezi sau decât muncitorii din hale.” (Gheorghiu, 1990: 225)

Hanna Tauler făcea parte dintr-o familie evreiască și preda limba ebraică la o școală din București. Realitatea este puțin modificată: „Ana Pauker s-a născut la Codăești, Vaslui, într-o familie de evrei. Bunicul ei a fost rabin, iar tatăl - haham. Pe tatăl său îl chema Herșcu Rabinsohn iar pe mamă Sura. A studiat medicină la București în școli ale comunității evreiești și la Geneva în 1918-1919, dar nu termină școala. De tânără a învățat limba ebraică, pe care a predat-o la o școală primară evreiască din București.”⁸

Hanna Tauler îl obligă pe Leopold Skripka să preia puterea ca „slujitor al U.R.S.S.” Sub pseudonimul acestui prim-

ministru se ascunde Petru Groza, pe care scriitorul îl creionează ca pe o unealtă a U.R.S.S. și ca pe un trădător: „El conduce România de la ocuparea țării de către Armata Roșie. Republica Penitenciară Română este construită din sânge și crime, din lacrimi, din lanțuri, din deportări și din exproprieri. Numele de Skripka, autorul acestor crime, desemnează în limba română un instrument muzical asemănător mandolinei. Skripka a fost și a rămas un instrument. El a fost unealta de care s-a servit Partidul pentru a executa crime în România. Ocupanții l-au folosit pe Skripka cum au vrut. El este un instrument de tortură în mâinile cuceritorilor. Este ca mânerul securii. Se spune că securea nu poate tăia pădurea dacă pădurea nu-i furnizează securii mânerul. El este mânerul furnizat de România securii sovietice pentru a decapita poporul român. Iată cine este el...” (Gheorghiu, 1990: 343)

Gheorghiu ficționalizează, relatând în roman că Leopold Skripka a fost profesorul său de filosofie la Colegiul Militar din Chișinău și că a obținut doctoratul la Universitatea din Jena. În realitate, Petru Groza și-a obținut doctoratul în Drept Comercial la Universitatea din Leipzig.⁹ Supranumit „burghezul comunist”, Groza era un intelectual ca și personajul lui Gheorghiu.

Presupunem că personajul Hélène Skipka, despre care Gheorghiu spune că era asistenta personală a tatălui său, este inspirat de fiica lui Petru Groza, Maria-Mia Groza, care, într-adevăr, a fost secretara personală a tatălui său: „Maria-Mia a deținut mai multe funcții oficiale: adjunct al ministrului afacerilor externe (1978-1987), vicepreședinte al MAN, președinte al Comisiei ONU, vicepreședinte al Consiliului Național al Femeilor. A conferențiat la ASE București. Câțiva ani a fost secretară personală a tatălui său și interpretă de limba engleză. L-a însoțit pe Petru Groza în vizitele din URSS, China, Iugoslavia, Mongolia, Polonia etc. A avut prilejul să-i cunoască pe Mao Zedung, Hrușciov, Kim Ir Sen, Tito și alți

8 Cf. http://ro.wikipedia.org/wiki/Ana_Pauker

9 Cf. http://ro.wikipedia.org/wiki/Petru_Groza

numeroși oameni politici. Printre ei au fost și Iuliu Maniu și Corneliu Coposu.”¹⁰

Virgil Gheorghiu critică cercul închis al nomenclaturii bolșevice, descriind realități binecunoscute precum averile pe care aceștia le-au strâns în anii regimului comunist: „După douăzeci de ani de putere neîntreruptă, colaboratorii ocupantului rus din România au devenit atât de bogați încât puteau rivaliza cu orice miliardar american. Fiecare membru al Comitetului central al Partidului Comunist Român trăia în cinci sau șase palate. Fiecare avea câteva limuzine și zeci de servitori care îl urmau peste tot. Casele lor erau pline cu tablouri, covoare și mobile furate din muzee pentru că muzeele erau acum ale lor. Când au văzut că sunt atât de bogați și că au toată țara, au introdus dreptul la proprietate privată pentru a putea să lase moștenire nenumăratele bogății și palate copiilor, nepoților, familiilor și amantelor...Legea a fost promulgată. Douăzeci de milioane de români nu aveau nimic, iar această lege nu le ținea nici de foame, nici de frig, căci nu le era adresată lor. Imediat după adoptarea legii privind proprietatea privată, membrii Comitetului Central al Partidului Comunist Român au început să construiască palate pentru ei și pentru familiile lor, asemănătoare celor ale Condotierilor, ale familiei Borgia, ale familiei Sforza și ale altor mari familii ale Renașterii Italiene...” (Gheorghiu, 1990: 287-288)

Preotul Virgil Gheorghiu, care cunoaște bine familia Skripka, știe adevărul despre doamna Hublot și despre familia acesteia, însă canoanele preoțești îi interzic să îl facă public : „Preotul e în încurcătură, îi e greu să ia această decizie. Canoanele îi interzic să denunțe criminali și hoți. E obligat să-i protejeze, oricât ar fi de răi, să-i ascundă de poliție, să-i ajute să fugă.” (Gheorghiu, 1990: 143) „Doamna Max Hublot nu s-a numit niciodată Monique Martin. Numele său este Hélène Skripka. Este fiica lui Léopold

Skripka, bărbatul angajat ca mercenar de Armata Roșie în momentul în care România a fost ocupată, în data de 23 august 1944, pentru a face din el Prim-Ministru. Léopold Skripka, colaboratorul invadatorului, a semnat cu mâna sa masacrul a milioane de români. A semnat decretul de deportare, de internare în lagăr, de interogare și de expropriere a douăzeci de milioane de români. La ora actuală, țara este o patrie devastată și dezolantă. *The Waste Land*. Un peisaj lunar. Păsările nu mai cântă, râurile au secăt, vacile sunt sterile, copiii se nasc cu infirmități. Douăzeci și cinci de ani de ocupație străină. De masacre. De exterminare. De jaf. Seful milițiilor roșii, comandantul milițiilor morții este Leopold Skripka, tatăl Doamnei Hublot. Înconjurat de o bandă de asasini careucid pentru bani. Fiica sa este ascunsă aici. Ea a colaborat ca locotenent al tatălui său, la toate masacrele. E la fel de vinovată ca el.” (Gheorghiu, 1990: 140)

Considerăm că orice societate totalitară s-a clădit pe ceea ce eseistul Alexandru Matei numea: „[...] un caz tipic de confuzie a esteticului cu eticul. Pe această confuzie s-a clădit comunismul, pornind de la versiunile sentimentale ale socialismului utopic. Dorința omului occidental, (post)-creștin, modern, de a fi erou le întrece pe toate. Cuplata cu voința de putere, această dorință a făcut din ideea de comunism ideea-fanion a secolului trecut.”¹¹ Gheorghiu critică, de asemenea, atât regimul comunist, cât și societatea americană pe care o numește „răul american” și căreia îi reproșează susținerea materială acordată comunismului: „În data de 23 august 1944, Armata Roșie, înarmată până-n dinți și îmbrăcată de americani, susținută de blindate sovietice made in U.S.A și cu avioanele oferite de America a cucerit întreg teritoriul României. Țara a fost ocupată de bolșevici și anexată Uniunii Sovietice. Până atunci, Virgil Gheorghiu habar nu avea despre politică : acum are idei sigure, matematice, incontes-

10 Ștefan Both, *Copiii demnitarului Petru Groza: ambasadori și academicieni în Occident pe vremea comunismului în Adevărul* din 30 ianuarie 2011.

11 Alexandru Matei, *Mormântul comunismului românesc, “Romantismul revoluționar” înainte și după 1989*, IBU Publishing, București, 2011, p. 17.

tabile. Acum știe ce înseamnă comunismul: ocupație militară, anexarea unor țări străine de către Uniunea Sovietică, masacre, deportări, arestări... Toți românii știu ce înseamnă comunismul. Si cei care nu știu încă, vor ști într-o bună zi pentru că an de an, bolșevicii cuceresc din ce în ce mai mult datorită ajutorului pe care îl primesc de la americani..." (Gheorghiu, 1990: 223)

Revenind la „răul american”, Gheorghiu descrie o altă realitate românească a anilor '60, atunci când mișcarea hippie a influențat în mod negativ copiii liderilor comuniști, pe care scriitorul îi include metonimic în ceea ce el numește „Cămășile sângerii”: „Răul american face ravagii în casta conducătorilor comuniști, în țările ocupate de Armata Roșie. Dar nimeni nu zice nimic. Presa este mută. [...] « Cămășile sângerii » - fiii și fiicele castei formate din conducătorii Partidului comunist – sunt atinse de răul american. Ei au anulat trecutul și viitorul. Au aceleași sloganuri ca în U.S.A. : raiul acum. Imediat. Fără efort. [...] Totul acum. Nu există trecut, nici viitor. Există numai prezent. Si raiul este în prezent. [...]” (Gheorghiu, 1990: 305-306)

În acest context, scriitorul vorbește despre o crimă oribilă care a avut loc în rândurile tinerilor protejați ai sistemului comunist: sub numele Marika Mogyrow din romanul *L'Espionne*, fiica asasină a Ministrului Agriculturii, se ascunde Lena Miron, fiica Ministrului Adjunct al Învățământului, Miron Constantinescu, care în 1968 și-a ucis mama cu toporișca.¹² Evident, această crimă recentă față de momentul scriiturii a fost pe larg relatată de presa românească din exil. Din acest punct de vedere, al unei crime trecute sub tăcere de autoritățile comuniste, *L'Espionne* poate fi citit ca un roman polițist cu enigmă care se dedublează din punct de vedere structural: pe de-o parte, la nivelul crimei și al lipsei de anchetă în care criminalul se ascunde și scriitorul-anchetator oferă elemente și, pe

de altă parte, la nivelul scriiturii și al lecturii, acolo unde scriitorul disimulează și cititorul încearcă să elucideze enigma. Romanul polițist cu enigmă constă așadar într-un „joc intelectual” (postulat) între autor și cititor.

Începând cu secolul al XIX-lea, constata Louis Chevalier¹³, crima devine una dintre evenimentele majore ale existenței cotidiene. Regimurile totalitare ale secolului al XX-lea au demonstrat afirmația lui Chevalier : interceptări telefonice, filaj, crime monstruoase populează producția *policier* a lui Constantin Virgil Gheorghiu. Scriitorul situează acest moment în anul 1944, odată cu „colonizarea” României de către regimul de la Moscova: „Însă din 23 august 1944 – ziua Ocupației – România este o colonie sovietică. Precum Polonia, Ungaria, Cehoslovacia, jumătate din Germania... Cu siguranță, la O.N.U., în ziare și la conferințele internaționale, se afirmă faptul că sunt Republici Populare libere și independente... S-a mers atât de departe cu impostura încât O.N.U. a acceptat și Mongolia ca Republică liberă și independentă, la fel ca Franța, Italia și Anglia. De fapt, aceste țări sunt colonii rusești.” (Gheorghiu, 1990: 41)

Revine critica adusă societăților occidentale care nu au putut să înțeleagă drama a milioane de oameni, prizonieri ai unui regim totalitar, poate unul dintre cele mai teribile din istorie, situat dincolo de Cortina de Fier. Astfel, unul dintre bărbații români care păzeau Biserica Românească din Paris îi spune lui France Normand, fosta logodnică a lui Max Hublot : „Voi, popoarele inteligente ale Franței și ale Occidentului, ați mers pe lună, ați construit cele mai mari minuni ale tehnicii și totuși sunteți incapabile să înțelegeți cum unul și cu unul fac doi când e vorba de o afacere de kremlinologie... Ați descifrat hierografele, dar nu puteți citi alfabetul rusesc. E inutil să încercați să-l faci pe un occidental să înțeleagă ce se întâmplă dincolo de Cortina de Fier.” (Gheorghiu, 1990: 68)

12 Vladimir Tismăneanu, *Libidoul puterii și vocația ereziei: Despre Miron Constantinescu și Milovan Djilas* în <http://www.contributors.ro/cultura/libidoul-puterii-si-vocatia-ereziei-despre-miron-constantinescu-si-milovan-djilas/>

13 Louis Chevalier, *Classes laborieuses et classes dangereuses*, Plon, Paris, 1958.

Un alt personaj real al perioadei de început a regimului comunist apare în roman sub numele de Stanislas Krizza: este vorba de temutul Andrei Ianuarevici Vișinski, supranumit „Procurorul lui Stalin”¹⁴: „La 6 martie 1945 Vișinski impune formarea guvernului Groza, dominat de comuniști. Nu încapă îndoială că această capitulare a conducerii țării în fața presiunilor sovietico-comuniste a contribuit decisiv și atitudinea de dezinteresare a puterilor occidentale. România era pur și simplu vândută rușilor pentru mai multe decenii”.¹⁵ Acest personaj temut, Stanislas Krizza, apare și în volumul *Les Mendiants de miracles* din 1958, însă acolo îl desemna pe alt procuror stalinist odios, Lavrenti Pavlovitch Beria.

În volumul *Seuils*, Gérard Genette¹⁶ desemnează prin termenul „paratext” elementele care comentează sau prelungesc textul. Genette distinge două tipuri de paratext conținând discursuri și practici heteroclite emise de autor (paratext auctorial) sau de editor (paratext editorial). Este vorba despre paratextul situat în interiorul cărții – peritext – (titluri, subtitluri, intertitluri, numele autorului și al editorului, data publicării, prefața, notele, ilustrații, sumar etc.) și cel situat în exteriorul cărții – epitext – (interviuri cu autorul legate de publicarea operei sale, corespondențe, jurnale intime etc.). La nivelul scriiturii, prin referințe peritextuale, personajul Virgil Gheorghiu vorbește despre romanele sale (*Ora 25*, *Les Mendiants de miracles*) și despre filmul *Ora 25*.

Gheorghiu aduce în atenția cititorului o altă crimă care a avut loc în perioada comunistă, și anume uciderea unui ministru al Cehoslovaciei. Este vorba despre Jân Masaryk, ministru de Externe al Cehoslovaciei între 1945-1948, care s-ar fi omorât aruncându-se pe fereastră, după lovitura de stat comunistă din 1948. Istoricul italian Curzio Malaparte¹⁷ scria însă că Jân Masaryk a fost omorât de

autoritățile moscovite deoarece s-a opus politicii acestora.

Așa cum enunțam anterior, povestea romanului *L’Espionne* este inspirată din fapte reale, iar preotul Constantin Virgil Gheorghiu nu a denunțat-o pe menajera româncă angajată în casa sa de pe strada Siam din Paris. Astfel, personajul Virgil Gheorghiu, în calitate de preot care o cunoștea pe româncă exilată Monique Martin, trebuie să elibereze un atestat conform căruia Monique Hublot (Martin) nu este Hélène Skripka. Cunoscând realitatea, preotul declară că este pregătit să semneze acest atestat pentru că se gândește la copilul familiei Hublot și pentru că documentul „mi-ar fi dovedit că sunt capabil să-mi iubesc dușmanul de moarte mai mult decât pe mine însumi.” (Gheorghiu, 1990: 436)

Atestatul nu mai este valabil pentru că Serviciile secrete franceze au rezolvat enigma, dând crezare unui ziar românesc, manipulat de autoritățile comuniste, care anunța că Hélène Skripka a decedat într-un accident rutier. Paradoxal, însă pe alte coordonate, personajul Hélène Skripka, decedat oficial în România, însă trăind în Franța sub numele de Monique Hublot, nu aparține niciunui spațiu real, ci mai degrabă unui loc paratopic pentru că „Orice paratopie prezintă cel puțin apartenența și non-apartenența, imposibila includere într-o «topie».” (Maingueneau, 2007: 106)

În capitolul *Tipuri de paratopii*, Dominique Maingueneau vorbește despre „paratopia de identitate” care „oferă toate cazurile de dizidență și marginalitate, literală sau metaforică: grupul meu nu este grupul meu. [...]” (Maingueneau, 2007: 106) În ultimul capitol al romanului, numit „Les robots n’ont pas de carte d’identité...” (Roboții nu au carte de identitate), Gheorghiu revine la temele din *Petițiile* personajului său *alter ego*, Traian Korugă: lipsa identității în societățile totalitare, „republici

14 Cf. http://en.wikipedia.org/wiki/Andrey_Vyshinsky

15 Constantin I. Navîrlie, *România între abandon și crucificare. August 1944-octombrie 1946*, Ed. de Sud, 2000, p. 158.

16 Cf. Gérard Genette, *op.cit.*, Seuil, Paris, 1987.

17 Cf. Curzio Malaparte, *Tehnica loviturii de Stat*, Nemira, București, 1996.

penitenciare”, importanța numărului, oamenii transformați în roboți: „Ea nu are identitate, răspunse preotul. Nu are nici nume, nici prenume. Nimic, domnișoară. Tocmai aici Poliția Franceză și Serviciul de Contraspionaj au comis o gravă eroare, deschizând ancheta. Știți că un om condamnat la ocnă sau la închisoare pe viață, înainte de a fi încuiat în celulă, este dezbrăcat de hainele sale de om liber și apoi e ras în cap. I se confiscă toate documentele de identitate și toate obiectele personale. Este îmbrăcat în pușcăriaș. Apoi, în loc de nume și prenume, i se dă un număr. Este o prostie să i se ceară unui tâlhar documentele de identitate, la fel cum i s-ar cere unui cetățean francez, englez, italian căci nu are. El este un număr. Același lucru se întâmplă și cu locuitorii Republicilor penitenciare. E chiar mai rău pentru că ei nu sunt numai oameni fără identitate, nu sunt nici măcar numere. Ca niște pușcăriași. Ei sunt obiecte. Instrumente de producție. Să fii redus la o entitate socială e chiar mai rău decât să fii redus la o cifră. Să fii privat și de acest simulacru de identitate utilizat în închisori în care numele, prenumele, data și locul nașterii sunt înlocuite de un număr. În Republicile penitenciare, femeile și bărbații nu sunt nici măcar asta. Ei sunt simple unelte de producție, niște roboți. Or, roboții, uneltele, piesele de schimb nu au carte de identitate, nici pașaport. Acestea figurează pur și simplu în inventar și în catalog... Cum a putut Serviciul de Contraspionaj să comită eroarea de a căuta documentele de identitate ale unui robot ? ” (Gheorghiu, 1990: 440-441)

În toate romanele lui Gheorghiu descoperim analepse și nenumărate tipuri de *flash back* care se referă la anii petrecuți de scriitor în țară sau la evenimente din România. Aceste analepse homodiegetice reprezintă un fel de povestire de fond care se impune în fața povestirii primare, antrenând interferențe narrative cu aceasta din urmă.

Analepsele apar și în romanul *L'Espionne*, fie ca trimiteri care acoperă lacunele povestirii primare, fie ca elemente care se încadrează în povestirea primară și care au rolul de a reînvia trecutul. Subliniem rolul povestirii de fond în economia acestui roman, în care povestirea primară este un *policier*, inspirat din biografia autorului. Povestirea de fond conține acel tip de scriitură angajată, salvatoare și eliberatoare care demască tarele unei dictaturi paranoice, restituind contemporanilor adevărate pagini de Istorie.

Profesorul Najib Redouane observa că: „Toate literaturile Europei de Est sunt legate de problematizarea unui gen dificil: autobiografia. Dacă autobiografia i-a ispitit dintotdeauna pe scriitori, aceasta autorizează orice tip de narațiune, creând figura mitică a unei persoane. Autobiografia se află într-o situație paradoxală: rămânând individ, scriitorul este și om de litere, iar pentru a vorbi mai bine despre viața sa, trebuie să se retragă din aceasta, încredințându-se universului imaginar al scriiturii.”¹⁸

Tipurile de scriitură utilizate de Gheorghiu în producția literară francofonă se unesc cu exilul prin ideea de alienare: „Așa cum în stadiul prezent al Istoriei, orice scriitură politică nu poate decât să confirme un univers *policier*, tot astfel orice scriitură intelectuală nu poate decât să instituie o paraliteratură care nu îndrăznește să-și spună pe nume. Impasul acestor tipuri de scriitură este total, ele făcând trimiteri la o complicitate sau la o neputință, așadar la o alienare.”¹⁹

În romanul *L'Espionne*, Constantin Virgil Gheorghiu, transformat în personaj, ca întoarcere a Eului biografic, se retrage din propria viață pentru a se încredința universului imaginar al unei scriituri a Sinelui și a Lumii care întâlnește o Istorie în care fantomele trecutului bântuie personaje din prezent, amestecându-se într-un cadru semi-autentic.

18 Najib Redouane, *L'écriture du tragique et de l'autobiographie collective chez Norman Manea. Le retour du hooligan. Une vie*. in *L'écriture et l'écriture des écrivains d'expression française de l'Europe du Sud-Est*, nr. 3/2011, p. 250.

19 Roland Barthes, *op.cit.*, p. 26 .

Education global benchmark for a pluralistic civilization

Abstract

Prezentul studiu vrea să lămurească mai multe probleme privitoare la plurilingvismul conceptual și aplicativ. Romanii au fost primul popor care a înțeles în mod clar ce înseamnă conceptul globalizării în scopul comunicării și guvernării. Mai târziu, în Europa, limbile naționale reprezintă o alternativă la limba latină și evul mediu latin a fost o perioadă în care universalitatea și globalizarea s-au bazat pe versiunea scrisă a limbii latine clasice. Dacă strategia limbii, inspirată de câteva probleme ale neo-multilingvismului, este să fie europeanizată, creatorii strategiei limbii ar trebui să accepte că multilingvismul este "normal" și conectat interdependent la factori precum economia, politica, prosperitatea socială și educația. Strategia limbii trebuie să se bazeze pe un principiu subsidiar nediscriminatoriu, în conexiune cu centrul de coordonare a planificării limbilor, strategiile limbii europene fiind nu numai posibile, ci și imperative.

Cuvinte-cheie: neo-multilingvism, globalizarea haosului, ordinea haosului, capital intelectual, capital emoțional

The present study wants to deal with several questions related to the conceptual and applicative background of plurilingualism. The Romans were the first people to clearly understand what means the concept of globalization in the order of communications and government. Later on, in Europe, the vernacular languages represented an alternative to Latin and the Latin Middle Ages was a period in which universalism and globalization were based on the written version of the classical Latin language. If a language policy, inspired by some issues of the New Multilingualism, is to be Europeanized, language policy makers should accept that multilingualism is «normal» and inter-dependently connected with factors such as economy, politics, social welfare and education. Language policy must be based on a non-discriminatory subsidiarity principle, in connection with a language-planning coordination centre, European language policies being not only possible but imperative.

Keywords: New Multilingualism, globalization the edge of chaos, chaordic, intellectual capital, emotional capital.

The higher education, if we are speaking about its learning and pedagogical dimensions but also pragmatic, can't be, during the XXIst century, assessed itself as a closed universe, autotelic, but in relation with complex strategies, both regional and global. Briefly, in this multilingual era, the coherence and effectiveness are ensured inside of the system, and the national or the european curricula work only if there is an

unional management strongly articulated but which can also respect the unity in diversity, in order to maintain an equilibrium between the national identities but also the linguistic and cultural communication's deep dynamics. Therefore, the two primordial dimensions of our project will be, on the one hand, the educational, cultural and political management and, on the other, what can be organized and managed,

* Ph. D., Romanian Academy, University of Sheffield (ISFP), e-mail: narciss.zarnescu@gmail.com

as: individuals, psychologists, identities, communities, traditions and values. Concerning those points of view, the EU policies are destined to protect the linguistic diversity and to promote the knowledge and skills in the linguistic field, defining aspects in order to better identify the cultural identity and the social integration. On the other hand, as it was specified in documents, «the multilingualism allows the European citizens to enjoy, in a greater measure about the educational, vocational and economic opportunities, benefits as the result of an integrated Europe»¹.

The EU policies, even if they are not perfect, proved to turn and became perfect, so then, starting with 2003, when the European Commission, after a long process of preparation and debate, finally adopted the action Plan concerning : «Promoting Language, Learning and Linguistic Diversity: An Action Plan, 2004-2006»², then was elaborated the first Communication of the Commission concerning multilingualism, and adopted in november 2005 with the title: „A New framework Strategy about Multilingualism” and, later, during 2009, were reached the Council’s conclusions about the framework for the European cooperation in the educational and professional training fields.³ Then were laid down the principles, rules, requirements, goals and ideals, even if the codification seemed to be quite utopian.

There really is an European strategy containing 7 strong arguments, with help of which could be tried the multilingualism management and, in the same time, the test of some various managerial tools raised to the top levels of the European Union.⁴ In

the Council’s Resolution⁵ was underlined that: (1) «linguistic and cultural diversity is part and parcel of the European identity; it is at once a shared heritage, a wealth, a challenge and an asset for Europe»; that (2) «multilingualism is a major cross-cutting theme encompassing the social, cultural, economic and therefore educational spheres»; that (3) «the promotion of less widely used European languages represents an important contribution to multilingualism»; that (4) «significant efforts should still be made to promote language learning and to value the cultural aspects of linguistic diversity at all levels of education and training, while also improving information on the variety of European languages and their dissemination across the world»; that (5) «multilingualism is also of particular significance in promoting cultural diversity, inter alia in the field of media and content online, and intercultural dialogue within Europe and with the other regions of the world; translation, on account of the links it establishes between languages and cultures and the broad access it provides to works and ideas, plays a special role in this process»; that (6) «linguistic diversity within Europe constitutes an added value for the development of economic and cultural relations between the European Union and the rest of the world»; that (7) «multilingualism contributes to developing creativity by allowing access to other ways of thinking, interpreting the world and expressing the imagination». Under the moral and social pressure of these commands, both the countries which are members and the European Commission, they have the duty and the mission, within the marge of their compe-

1 http://ec.europa.eu/languages/languages-of-europe/index_ro.htm

2 http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2003/com2003_0449en01.pdf

3 *Council Conclusions on a strategic framework for European cooperation in education and training (“ET 2020”), Official Journal of the European Union, 28/05/2009, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:119:0002:0010:EN:PDF>*

4 http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/framework_en.htm

5 *Council Resolution on a European strategy for multilingualism, 2905th EDUCATIO_ YOUTH A_D CULTURE, Council meeting Brussels, 21 november 2008, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/educ/104230.pdf.*

tence areas, in the whole respect of the subsidiarity principle to promote multilingualism in order to strengthen the social cohesion, the intercultural dialogue and the European consolidation. We are notifying, once again, the high degree of the European generality of its strategy and implicitly, the low level of efficiency, and we consider, without a false modesty that our meeting for today, but also our communication sessions, symposia, the countless international conferences focused on education, multilingualism or other adjacent areas were designed to complete and test the European strategies and management in the relevant field but also to restrict the utopian space so definite for the European Union. And also not least, to offer to the European and global management some sequential models, proposals and suggestions able to optimize and made the best function of the regulations and codifications launched by the Commission, the Council, by help of some treaties or conventions.

Both inside of the regional management's structure, being it unional or globally focused on multilingualism, that in the reform and reconstruction of the didactic teaching methods, the raw material is the human being, but also the communities, so, then, the components with some degree of predictability in terms of socio-psychological studies, having many areas of *black box* or *black hole* types. So, some structures, sequences, unpredictable and uncontrollable areas, are located *at the edge of chaos*, which can be properly analyzed, especially by the complexity of the theory scales (Wheatley, 1992, Beeson and Davis, 2000; Haigh, 2002) or the theory of dissipative structures.

In this theoretical register, Stacey (2003) identified three types of *order-disorder*, detectable with help of some corrections in the field of education, too, like: the stable equilibrium, the explosive instability and the limited instability. Peculiarities of the contemporary education can be shaped and adapted - like all other sections of the civilization - in the random pressures of the economic, political, scientific, crisis, etc. Situated in this space, called the *edge of chaos*

or *chaordic* after Hock (1999), the dynamic of education as a non-linear complex system adjusted between order and disorder in the context of the assumptions made by Frederick, Jenner, Kaufmann, Lewis (Frederick, 1998; Jenner, 1998; Kauffman, 1993; Lewis, 1994). On the other hand, the emergence of the order which is based on *order-generating rules* (Reynolds, 1987; Wheatley, 1992, Lewis 1994, Frederick, 1998; Macintosh and MacLean, 2001; Stacey *et al*, 2002, Gell-Mann, 1994: 100). Logics, but also the theoretical practice require the standard management reform based on cause and effect, top-down, *command-and-control*. Tetenbaum (1998) demonstrated that the effectiveness of a manager who although apparently destabilizes the organizational system, in fact, encourages the diversity of views, skills, creativity and, finally, the experiment. And Bechtold (1997: 198) confirms: «... People need the freedom to own their own power, think innovatively, and operated in new patterns». As Stacey affirmed (2003), people are “unthinking molecules” and they wish to exercise their free will, to interpret events. The key would be, following Jenner (1998: 402) and Brown and Eisenhardt (1997: 29), the flexible and decentralized structure. A complex system, as the higher education is, subjected to permanent challenges can withstand in a competitive environment only through continuous innovation and communication in a real time, based on some specific rules. There are obviously some differences, sometimes difficult to reconcile between theorists. We will not go deeply into details here, but we will mention, however, some marks of the works of Brown and Eisenhardt (1997: 29), Beeson and Davis (2000), Brodbeck (2002) or Styhre (2002). We will also observe some similarities between the complexity of the theory perspective on *order-disorder* and Lewin's model of the «planned changes», based on the «quasi-stationary equilibrium».

The complex system of education as a generic universe is defined as material by logistics and also immaterial. In this sense, one can observe a tendency to incorporate

some more articulated non-material factors (as religion, culture, identity, civilization), in defining and evaluating all fields.⁶ Thus, the question «is it possible the coexistence in a plural coexistence of civilizations in a civilisation of modernity while keeping their practices, unique and distinctive?»⁷, Katzenstein notes that civilizations «coexist with each other within one civilization of modernity»⁸. After Katzenstein *et alii*, the coexistence requires⁹: «...a multiplicity of different cultural programs and institutions of modernity that derive from the interaction between West European modernity and the various civilizations of the Axial Age»¹⁰.

In addition to these non-material *macro* factors (such as religion, culture, identity, civilization), generated by the history, traditions, communities and nations in devising of the unional, regional or global strategies, as in the structure of the regional management, even unional or global, focused on multilingualism and the reform and reconstruction of the didactic teaching methods, it is essential to take into account the non-material *micro* factors, defining every individual as a part; the individual being is, metaphorically speaking, in the same time, raw material and tool; he generates concepts, he is the communication factor and

the actor in this «4D» co-production or *indefinitely* D. So, for refining and completing our hypothesis, these concepts and realities, such as: intellectual capital, emotional capital or intellective intelligence, rational and emotional intelligence¹¹, etc., become true Kantian categorical imperative.¹²

Regarding the intellectual capital in relation to the European Union from 2006 on this topic is required under the Lisbon agenda, that the 3% of GDP come from *R & D* (*Research and Development*), where innovation, for example, is measured by intellectual capital. Summarizing here, about the concept of IC, we hold in our memory some benchmarks: in any country, organization, or institutional complex system, there are intellectual type intangible assets (such as licenses, patents, research, goodwill) that can be evaluated. So, the value of an organization, institution or complex, even one of a country, may rise in a considerable way, by analyzing and by the re-evaluation of the human capital explicitly quantified, stored and reusable. After Sabin Azua, the intellectual capital can be defined as: «a collection of company assets which are not listed in traditional financial statements, but produce or may produce profits in future»¹³. To say the essential, these intangible assets

6 Samuel N. Eisenstadt, *Comparative Civilizations and Multiple Modernities* Part I, Brill Publications, Leiden & Boston, 2003, p. 36; Samuel Huntington, *Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York, Simon & Schuster, 1996, p. 138-139.

7 *Civilizations in World Politics: Plural and Pluralist Perspectives*, Katzenstein Pet, Peter J. Katzenstein (ed.), Mary Katzenstein (ed.), London and New York, Routledge, 2009.

8 Katzenstein, p. 1.

9 *Axial age* (germ. *Achsenzeit*; engl. *axistime*) describe the period between 800 BC and 200 BC, when, according to Max Weber and Jaspers (*Vom Ursprung und Ziel der Geschichte*), appeared almost simultaneously in China, India and the West Europe, revolutionary thinkers as Lao Tzu, Homer, Socrates, Parmenides, Heraclitus, Thucydides, Archimedes, Elijah, Isaiah, Jeremiah, Confucius, Siddhartha Gautama, Zoroaster, Ashoka.

10 *Idem*, p. 17.

11 Daniel Goleman, *Emotional Intelligence: Why it can matter more than IQ*, Bloomsbury Publishing Plc., London, 1995; *Idem*, *Working With Emotional Intelligence*, Bloomsbury, Publishing Plc, London, 1999.

12 J. Hawkins, B.H. Smith, R.F. Catalano, *Social development and social and emotional learning*, J.E. Zins, R. P. Weissberg, M.C. Wang, H.J. Walberg (Eds.), *Building academic success on social and emotional learning: What does the research say?*, Teachers College Press, New York, 2004, pp. 135-150; J.E. Zins, M.J. Elias, *Social and emotional learning*, G. Bear, K. Minke (Eds.), *Children's needs III: Development, prevention, and intervention*, Bethesda, MD: National Association of School Psychologists, 2006.

13 Sabin Azua, *Management of Intellectual Capital: An Instrument in the Service of Competitiveness*, <http://www.bmasi.net/documentos/file/7%20%20Management%20of%20Intellectual%20Capital.pdf>.

do possible the differentiation of strategies, the optimizing of learning capacity, and the flexibilizing/flexibility, efficient handling of the crisis.

Unlike the IC, the five constituents of the emotional capital (self-conscience, social awareness, adaptability, self-management, socio-relational skills) focus on performance leadership.¹⁴ So, Goleman, Gendron and Lafortune¹⁵ demonstrate that the discrete, non linear structures of the emotional capital enhance the human capital, social, cultural structures, regulate sequential adaptation mechanisms, for answer and initiative, or certain protocols still insufficiently investigated. Therefore, skills and performance, *id est*, the answer and reformer crisis reso-

lution, both at the individual or at the macro level, concern systems and meta-systems, such as organizations, regional communities, even if unional or global, and all these were required in order to be rethought, redefined for a new historical stage, whose spirals remain widely unknown. The stratified, hierarchical and circular models (such as management, intellectual capital, emotional capital) could be - in this race against the clock - to solve the crisis, which works like in a real process of nuclear fission, - our model, like a tool among many others, for the evaluation and the better understanding of our contemporary global sequential logic, discretely confused and sometimes indecipherable.

14 B. Gendron (dir.), (2007), *Emotions, compétences émotionnelles et capital émotionnel*, Cahiers du Cerfée, n°23, Presses Universitaires, Montpellier, 2007.

15 Daniel Goleman, *Emotional Intelligence...*, lo.cit.; B. Gendron et L. Lafortune (dir.), *Leadership et compétences émotionnelles dans l'accompagnement au changement*, Ouvrage Collection Education & Recherche, Québec: Presses de l'Université du Québec, 2009, p. 237; http://www.puq.ca/fr/repertoire_fiche.asp?titre=nouveautes&noProduit=D1607.

References

- Allport, G.W. (1948), Foreword, in G.W. Lewin (eds.), *Resolving Social Conflict*, Harper & Row, London.
- Back, K.W. (1992), "This business of topology", *Journal of Social Issues*, Vol. 48, No. 2, pp. 51-66.
- Bargal, D.; Gold, M.; Lewin, M. (1992), "The heritage of Kurt Lewin. Introduction", *Journal of Social Issues*, Vol. 48, No. 2, pp. 3-13.
- Bechtold, B.L. (1997), "Chaos theory as a model for strategy development", *Empowerment in Organizations*, Vol. 5, No. 4, pp. 193-201.
- Beeson, L. and Davis, C. (2000), "Emergence and accomplishment in organizational change", *Journal of Organizational Change Management*, Vol. 13, No. 2, pp. 178-89.
- Black, J.A. (2000), "Fermenting change: capitalizing on the inherent change found in dynamic non-linear (or complex) systems", *Journal of Organizational Change Management*, Vol. 13, No. 6, pp. 520-5.
- Brodbeck, P.W. (2002), "Implications for organization design: teams as pockets of excellence", *Team Performance Management: An International Journal*, Vol. 8, No. 1/2, pp. 21-38.
- Brown, S.L. and Eisenhardt, K.M. (1997), "The art of continuous change: linking complexity theory and time-paced evolution in relentlessly shifting organizations", *Administrative Science Quarterly*, Vol. 42, pp. 1-34.
- Buchanan, D.A. and Storey, J. (1997), "Role-taking and role-switching in organizational change: the four pluralities", in: I. McLoughlin and M. Harris (eds.), *Innovation, Organizational Change and Technology*, International Thomson, London.
- Bumes, B. (2004), "Kurt Lewin and the planned approach to change: a re-appraisal", *Journal of Management Studies*, Vol. 41, No. 6, pp. 972-1002.
- Bumes, B. (2004), *Managing Change*, 4th Edition, IT/Prentice-Hall, Harlow.
- Cartwright, D. (1951), "Achieving change in people: some applications of group dynamics theory", *Human Relations*, Vol. 6, No. 4, pp. 381-92.
- Darwin, J.; Johnson, P. and McAuley, J. (2002), *Developing Strategies for Change*, Financial Times, Harlow.
- Dawson, P. (1994), *Organizational Change: A Processual Approach*, Paul Chapman Publishing, London.
- Dawson, P. (2003), *Organizational Change: A Processual Approach*, Routledge, London.
- Fitzgerald, I.A. (2002), "Chaos: the lens that transcends", *Journal of Organizational Change Management*, Vol. 15, No. 4, pp. 339-58.
- Fitzgerald, L.A. (2002b), "Chaos speak: a glossary of chaordic terms and phrases", *Journal of Organizational Change Management*, Vol. 15, No. 4, pp. 412-23.
- Frederick, W.C. (1998), "Creatures, corporations, communities, chaos, complexity: a naturological view of the corporate social role", *Business and Society*, Vol. 37, No. 4, pp. 358-76.
- Garvin, D.A. (1993), "Building a learning organization", *Harvard Business Review*, July/August, pp. 78-91.
- Gell-Mann, M. (1994), *The Quark and the Jaguar*, Freeman, New York.
- Gersick, C.J.G. (1991), "Revolutionary change theories: a multilevel exploration of the punctuated equilibrium paradigm", *Academy of Management Review*, Vol. 16, No. 1, pp. 10-36.
- Gleick, J. (1988), *Chaos: The Making of a New Science*, Heinemann, London.
- Griffin, D. (2001), *The Emergence of Leadership: Linking Self-Organisation and Ethics*, Routledge, London.
- Hatch, M.J. (1997), *Organization Theory: Modern, Symbolic and Postmodern Perspectives*, Oxford University Press, Oxford.
- Hayles, K.N. (2000), *From Chaos to Complexity: Moving through Metaphor to Practice. Complexity and Chaos in Nursing*, 4. Available at <http://www.southernct.edu/chaos-nursing/chaos4.htm>.
- Hendry, C. (1996), "Understanding and creating whole organizational change

- through learning theory", *Human Relations*, Vol. 48, No. 5, pp. 621-41.
- Hock, D. (1999), *Birth of the Chaordic Age*, Berrett-Koehler, San Francisco, CA.
- Hoogerwerf, E.C. and Poorthuis, A.-N. (2002), "The network multilogue: a chaos approach to organizational design", *Journal of Organizational Change Management*, Vol. 15, No. 4, pp. 382-90.
- Jenner, R.A. (1998), "Dissipative enterprises, chaos, and the principles of learning organizations", *Omega: International Journal of Management Science*, Vol. 26, No. 3, pp. 397-407.
- Johnson, G. and Scholes, K. (2002), *Exploring Corporate Strategy: Text and Cases*, 6th Edition, FT/Prentice-Hall, Harlow.
- Kiel, L.D. (1994), *Managing Chaos and Complexity in Government*, Jossey-Bass, San Francisco, CA.
- Kippenberger, T. (1998), "Planned Change: Kurt Lewin's Legacy", *77M? Antidote*, Vol. 3, No. 4, pp. 10-12.
- Lewin, G.W. (1948), Preface, in: G.W. Lewin (Ed.), *Resolving Social Conflict*, Harper & Row, London.
- Lewin, K. (1939), "When facing danger", in: G.W. Lewin (Ed.) (1948) *Resolving Social Conflict*, Harper & Row, London.
- Lewin, M. (1992), "The impact of Kurt Lewin's life on the place of social issues in his work", *Journal of Social Issues*, Vol. 48, No. 2, pp. 15-29.
- Lewis, R. (1994), "From chaos to complexity: implications for organizations", *Executive Development*, Vol. 7, No. 4, pp. 16-17.
- Lorenz, E. (1979), "Predictability: does the flap of a butterfly's wing in brazil set off a tornado in texas?", Address at the American Association for the Advancement of Science, Washington, DC.
- Lorenz, E. (1993), *The Essence of Chaos*, UCL Press, London.
- Macbeth, D.K. (2002), "Emergent strategy in managing cooperative supply chain change", *International Journal of Operations and Production Management*, Vol. 22, No. 7, pp. 728-40.
- Macintosh, R. and MacLean, D. (1999), "Conditioned emergence: a dissipative structures approach to transformation", *Strategic Management Journal*, Vol. 20, No. 4, pp. 297-316.
- Macintosh, R.; MacLean, D. (2001), "Conditioned emergence: researching change and changing research", *International Journal of Operations and Production Management*, Vol. 21, No. 10, pp. 1343-57.
- Prigogine, I. (1997), *The End of Certainty: Time, Chaos, and the New Laws of Nature*, Free Press, New York.
- Prigogine, I. and Stengers, I. (1984), *Order Out of Chaos: Man's New Dialogue with Nature*, Bantam Books, New York.
- Smith, M.K. (2001), "Kurt Lewin: group, experimental learning and action research", *The Encyclopedia of Informal Education*, pp. 1-15. Available at <http://www.infed.org/thinkers/et-lewin.htm> (accessed 31 March 2004).
- Stacey, R.D. (2003), *Strategic Management and Organisational Dynamics: The Challenge of Complexity*, FT/Prentice-Hall, Harlow.
- Stacey, R.D., Griffin, D. and Shaw, P. (2002), *Complexity and Management: Fad or Radical Challenge to Systems Thinking*, Routledge, London.
- Stohl, C.; Cheney, G. (2001), "Participatory Processes/Paradoxical Practices", *Management Communication Quarterly*, Vol. 14, No. 3, pp. 349-407.
- Styhre, A. (2002), "Non-linear change in organizations: organization change management informed by complexity theory", *Leadership and Organization Development Journal*, Vol. 23, No. 6, pp. 343-51.
- Sullivan, T.J. (1999), "Leading people in a chaotic world", *Journal of Educational Administration*, Vol. 37, No. 5, pp. 408-23.
- Tetenbaum, T. (1998), "Shifting paradigms: from Newton to chaos", *Organizational Dynamics*, Vol. 26, No. 4 pp. 21-32.
- Wheatley, M.J. (1992), *Leadership and the New Science: Learning about Organization from an Orderly Universe*, Berrett-Koehler, San Francisco, CA.
- Wheelan, S.A., Pepitone, E.M. and Abt, V. (eds.) (1990), *Advances in Field Theory*, Sage, Newbury Park, CA.
- Wilson, D.C. (1992), *A Strategy of Change*, Routledge, London.